

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 2 (2)

Чернігів 2017

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 14 від 14 грудня 2017 р.).

Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право: науковий журнал / Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2017. № 2 (2). 212 с.

У цьому номері журналу «Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право» вміщено статті, присвячені загальним проблемам теорії та історії держави і права, філософії права; питанням конституційного та міжнародного права; проблемам цивільного, господарського, соціального та трудового права; актуальним питанням адміністративного, фінансового та інформаційного права; кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права; теорії і практиці кримінально-процесуальної діяльності та криміналістики, оперативно-розшукової діяльності. Видання буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 34(051)(477)

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ РАДИ:

Тогочинський О. М., д-р пед. наук, доц., ректор Академії Державної пенітенціарної служби, заслужений працівник освіти України.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Денисов С. Ф.*, д-р юрид. наук, проф.

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: *Доній Н. Є.*, д-р філос. наук, доц.; *Пекарчук В. М.*, д-р іст. наук, доц.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Борисов В.І., д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Гончаренко О.Г.*, д-р екон. наук, доц.; *Глушков В.О.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Грищук В.К.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Гуторова Н.О.*, д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Денисова Т.А.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Житний О.О.*, д-р юрид. наук, проф.; *Коваленко В.В.*, д-р юрид. наук, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Колб О.Г.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений юрист України; *Костенко О.М.*, д-р юрид. наук, проф., академік Національної академії правових наук України, заслужений юрист України; *Литвинов О.М.*, д-р юрид. наук, проф., заслужений працівник освіти України; *Ніщимна С.О.*, д-р юрид. наук, проф.; *Пальченкова В.М.*, д-р юрид. наук, проф.; *Рябчинська О.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Сердюк П.П.*, д-р юрид. наук, проф.; *Стрельцов Є.Л.*, д-р юрид. наук, д-р теології, проф., член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки й техніки України; *Харченко В.Б.*, д-р юрид. наук, проф.; *Шумна Л.П.*, д-р юрид. наук, доц.; *Адамска-Худзінська Малгожата*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Аноріяшко М. В.*, д-р, проф. (Республіка Білорусь); *Кіліан Маттіас*, д-р хабілітований, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ляковська Катажина*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Партенадзе Омар Асланович*, д-р, проф. (Республіка Грузія); *Помикала Марта*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Сметанська Ірина*, д-р с.-г. наук, проф. (Федеративна Республіка Німеччина); *Ткач А. А.*, д-р хабілітований, проф. (Республіка Польща); *Ткач Т. В.*, д-р соц. наук (Республіка Польща).

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: *Пузирьов М. С.*, канд. юрид. наук.

**MINISTRY OF JUSTICE OF UKRAINE
ACADEMY OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE**

**SCIENTIFIC HERALD
OF SIVERSHCHYNA.
SERIES: LAW**

SCIENTIFIC JOURNAL

№ 2 (2)

Chernihiv 2017

Recommended for printing by Academic Council of Academy of the State Penitentiary Service (Protocol №14 on December 14, 2017).

Scientific Herald of Siversshchyna. Series: Law: a Scientific Journal / Academy of the State Penitentiary Service. Chernihiv: Academy of the SPS, 2017. № 2 (2). 212 p.

In this issue of the journal “Scientific Herald of Siversshchyna. Series: Law” the articles, dedicated to general problems of Theory and History of Law, Philosophy of Law; issues of Constitutional and International Law; the problems of Civil, Business, Social and Industrial Law; current issues of Administrative, Financial, Informational Law; Penal Law, Criminology, Criminal and Executive Law; theory and practice of Criminalistics and activities of criminal procedure; operational search activity. The publication will be useful for scientists, postgraduates, masters and the students of higher educational establishments.

UDC 34(051)(477)

PRESIDENT OF EDITORIAL AND PUBLISHING COUNCIL:

Tohochynskiyi O.M., Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, President of Academy of the State Penitentiary Service, Honored Worker of Education of Ukraine.

EDITOR-IN-CHIEF: *Denysov S.F.*, Doctor of Sciences (Law), Professor.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF: *Donii N.Ye.*, Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor; *Pekarchuk V.M.*, Doctor of Sciences (History), Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Borysov V.I., Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Honcharenko O.H.*, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor; *Hlushkov V.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Hryshchuk V.K.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Hutorova N.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Denysova T.A.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Zhytnyi O.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Kovalenko V.V.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Kolb O.H.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine; *Kostenko O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Academician of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine; *Lytvynov O.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine; *Nishchymna S.O.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Palchenkova V.M.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Riabchynska O.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Serdiuk P.P.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Strieltsov YE.L.*, Doctor of Sciences (Law), Doctor of Sciences (Theology), Professor, Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Engineering of Ukraine; *Kharchenko V.B.*, Doctor of Sciences (Law), Professor; *Shumna L.P.*, Doctor of Sciences (Law), Associate Professor; *Adamska-Hudzinska Malhozhatá*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Andryashka M.V.*, PhD Doctor, Professor (Belarus); *Kilian Mattias*, PhD Doctor Habitat, Professor (Germany); *Liaskovska Katuzhyna*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Partenadze Omar Aslanovych*, PhD Doctor, Professor (Georgia); *Pomykala Marta*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Smetanska Iryna*, Doctor of Sciences (Economy) (Germany); *Tkach A.A.*, PhD Doctor Habitat, Professor (Poland); *Tkach T.V.*, Doctor of Sciences (Social) (Poland).

RESPONSIBLE SECRETARY OF EDITORIAL BOARD: *Puzrov M.C.*, Candidate of Sciences (Law).

ЗМІСТ**ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ
І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ
ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

<i>Donii N. YE.</i> Ontolegal aspects of prostitution.....	9
<i>Любич О. А.</i> Історіографічний аналіз походження малоросійського козацтва.....	24
<i>Олійник В. С.</i> Верховний суд США під головуванням Хьюза Ч. Е. (1930–1941).....	31
<i>Співак В. В.</i> Політико-правові категорії як маркер ідентичності в спадщині Антонія Радивиловського.....	43
<i>Гринчак А. А.</i> Ознаки злочинів проти людяності за статутом Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії.....	53
<i>Пекарчук В. М.</i> Становлення законодавчої влади в Україні: тенденції 90-х рр. ХХ ст.	62

**ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО,
СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА**

<i>Андрущенко Т. С.</i> Процесуальні аспекти нотаріального посвідчення договору про припинення права на утримання у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно.....	73
<i>Ткач А. А.</i> Новая институциональная экономическая теория в анализе уголовного права.....	83

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО,
ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА**

<i>Манжула А. А.</i> Нормативно-правове забезпечення діяльності науково-дослідних установ.....	95
<i>Собакаръ А. О.</i> Сутність та значення законності в умовах формування правової української держави.....	103
<i>Шамрук Н. Б.</i> Сутність поняття «наси́льство в сім'ї» як правової категорії.....	112
<i>Катеринчук І. П.</i> Вищий навчальний заклад як суб'єкт профілактики правопорушень: досвід ОДУВС з кадрового та законодавчого забезпечення практики.....	121

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ,
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

<i>Karchevskiyi M. V.</i> Positive experience of using technologies of distant education.....	132
---	-----

<i>Марчук В. В.</i> Об уголовно-правовом отношении в контексте оценочной деятельности лица, применяющего уголовный закон	143
<i>Сердюк П. П.</i> Математика относительного измерения преступности	154
<i>Тунтула О. С.</i> Сутність і структура антикримінальної відповідальності за новітньою доктриною видового поділу юридичної відповідальності.....	163
<i>Паламарчук Г. В.</i> Контрабанда в кримінологічному та кримінально-правовому вимірах	174
<i>Бабенко А. М.</i> Актуальні проблеми вивчення географії злочинності: деякі питання теорії та практики	179

**ТЕОРИЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

<i>Останчук Л. Г.</i> Виконання покарання у виді арешту щодо військовослужбовців у світлі вимог Європейських пенітенціарних правил	188
<i>Радутний О. Е.</i> Проституція та штучний інтелект (кримінально-правовий вплив на окремі суспільно небезпечні виклики)	196

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

<i>Пузирьов М. С.</i> Академія Державної пенітенціарної служби: пріоритетний напрям розвитку – міжнародна наукова співпраця.....	210
--	-----

CONTENT

GENERAL PROBLEMS OF THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW, PHILOSOPHY OF LAW. CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

<i>Donii N. Ye.</i> Ontolegal aspects of prostitution	9
<i>Liubych O. A.</i> Historiographical analysis the origin of malorossiya cossacks.....	24
<i>Oliynyk V. S.</i> Supreme court of the USA under the direction of Hughes Ch. E. (1930–1941)	31
<i>Spivak V. V.</i> Political and legal categories as a marker of identity in the heritage of Anthonii Radyvylovskyi.....	43
<i>Grynychak A. A.</i> Main characteristics of crimes against humanity under the statute of international criminal tribunal for the former Yugoslavia	53
<i>Pekarchuk V. M.</i> Development of the legislative power in Ukraine: trends of the nineties in the 20 th century.....	62

PROBLEMS OF CIVIL, ECONOMIC, SOCIAL AND LABOUR LAW

<i>Andrushchenko T. S.</i> Peculiarities of the notarial certification of a contract on termination of rights to receive alimony support on grounds of the acquisition of real estate titl	73
<i>Tkach A. A.</i> New institutional theory economic in the analysis of criminal law.....	83

TOPICAL QUESTIONS OF ADMINISTRATIVE, FINANCIAL AND INFORMATION LAW

<i>Manzhula A. A.</i> The concept of normative legal acts regulating the activities of research institutions	95
<i>Sobakar A. O.</i> The essence and significance of legality in conditions of legal Ukrainian state forming	103
<i>Shamruk N. B.</i> The essence of the concept «violence in family» as legal category	112
<i>Katerynychuk I. P.</i> Higher esucational establishment as a subject of crime prevention: experience of the odesa state university of internal affairs on the staff and legislative practice providing.....	121

CRIMINAL LAW, CRIMINOLOGY, CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW

<i>Karchevskiyi M. V.</i> Positive experience of using technologies of distant education	132
<i>Marchuk V. V.</i> On the criminal-legal relationship in the context of the appraisal activity of the person who applies the criminal law.....	143

<i>Serdiuk P.P.</i> Mathematics of relative measurements of crime	154
<i>Tuntula O. S.</i> Essence and structure of anticriminal responsibility for the new doctrine of a species division of legal responsibility	163
<i>Palamarchuk G. V.</i> Smuggling in criminological and also criminal and legal dimensions	174
<i>Babenko A. M.</i> Actual problems of geography of crime studying: some issues, concerning theory and practice	179

**THEORY AND PRACTICE OF CRIMINAL PROCEDURE
ACTIVITY AND CRIMINALISTICS. OPERATIONAL SEARCH
ACTIVITY**

<i>Ostapchiuk L. H.</i> The European penitentiary regulationz as to the arrest of servicemen	188
<i>Radutniy O. E.</i> Prostitution and artificial intelligence (criminal-legal influence on some socialdangerous encroachment)	196

SCIENTIFIC LIFE

<i>Puzyrov M. S.</i> Academy of the State Penitentiary Service: the priority direction of development - international scientific cooperation	210
---	-----

ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 176.5:343.2/7:613.882

Donii N. Ye.

Doctor of Sciences (Philosophy), Associate Professor,
Professor of the Department of Economics and Social Disciplines
Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv

ONTOLEGAL ASPECTS OF PROSTITUTION

Based on the analysis of historical, cultural and legal sources in article are briefly presented the main points of the legal recognition of prostitution in space-time parameters. It is indicated that it is expedient to search the historical roots of the phenomenon of prostitution in the moment of the beginning of the development of commodity-money relations, when the body became a commodity. The facts are given that the legalization of prostitution and the maintenance of its viability in certain periods of the development of society was carried out exclusively for a utilitarian purpose and for the sake of profit from this phenomenon.

Thus, the analysis of prostitution as a fact in space and time reveals, that in certain sense society is interested in the existence of this phenomenon. The fact is that the institution of prostitution by its nature is biosocial and its character is associated a lot with human nature and the processes occurring in social space. Its economic moment adds «vitality» to this phenomenon, because for an econometric social space, something that brings income is desirable and cultivated. We are sure that the prostitution as a phenomenon and fact will remain in the circle of ontolegal issues for a long time.

Key words: prostitution, legalization, basic instinct, brothel (whorehouse), hetaera.

Urgency of the research. The history of mankind shows that from the very first stages of development a view at prostitution as an immoral phenomenon, which requires its recognition as a legal fact with its further legal regulation is formed. At this time, the situation has practically not changed, although the phenomenon itself has got rid of the absolute categorical condemnation, because some people see in the prostitutes evil and criminals, the others - unfortunate victims who are not able to make conscious decisions, and the others are convinced that earnings on the sidewalk does not differ from any oth-

er profession or craft, because "in our time everyone sells himself in different ways". However, the question arises: "What prevents this phenomenon from getting lost in the strata of history?" which, in its turn, determines the intention to define the nature of the survivability of this phenomenon in spatial and temporal parameters.

It is clear that the phenomenon, which is considered to be the oldest profession, has come to our days due to the ability to modify and adapt to changes in social space. Indeed, except the main thing - the sale of body, prostitution varied and it reflected in the definitions, which separated it from other phenomena. Thus, the French Dictionnaire de l'Academie offered such an impressive version as "selfless devotion to debauchery" [17, p. 523], the German dictionary BERTELSMANN Wörterbuch defines prostitution as "a professional practice of sexual relations" [18, p. 1174], and in the "Explanatory Dictionary of the Russian Language" it is stated that prostitution is "the sale by women their bodies for the purpose of obtaining livelihoods, as well as for the purpose of personal enrichment" [12, p. 621].

We consider it is necessary to make one remark, namely, that the last approach to prostitution, and in the context of modern scientific discourse, is a gender stereotype typical for entire history of the existence of this phenomenon. Blokh I. pointed out this fact was at the beginning of the 20th century: "Roman law applied the notion "prostitution" only to females, both in terms of prostitution and in relation to bribery. To this point also joined the canonical and German law. They all do not know about male prostitution and conscience <...> Definition of prostitution everywhere applies only to women" [1, p. 30]. At the same time, Likht H. mentioned that: "Men's prostitution is as old as love itself <...>" and further: "According to the testimony of Yuvenal, Petronii and other Roman historians, there were a lot of men who satisfied the woman's agility not at all from love or passion, but for the sole purpose of clearing her pockets. Women paid money for men in order of satisfying their sexual demands, just as men pay for it for prostitutes <...> Women, who often involve themselves in prostitution, due to circumstances beyond their control, we label a terrible unfair disgrace; meanwhile, men who sell themselves, it seems we do not notice and to this unforgivable handicrafts for a man we treat easily and bypass it with complete silence ... " [8, p. 293]. However,

gender analysis is not the purpose of this investigation, but opens the prospect of a further line of research.

Target setting. Understanding the immorality and harm to society of prostitution at all times directed the efforts of the authorities to its regulation in order to reduce its temptation. However, for prostitution, the satisfaction of the second is the importance of the need for intimate communication for the survival of mankind, and therefore it is clear that, in a sense, humanity is interested in preserving it as a phenomenon. Such a fluctuation between "destroy-leave" naturally pushes scientists to analyze the history of attempts to introduce prostitution into a certain legal framework in order to stop the scale of distribution and at the same time gain some benefit from its existence.

Actual scientific researches and issues analysis. In general, prostitution, as a social phenomenon, cyclically raises a scientific interest and leads to extensive research. Thus, according to bibliographic references in the Russian Empire, from 1861 to 1917, 431 and 37 translations [2] editions were devoted to prostitution. Among the researchers who, thorough analysis of the reasons for the existence of prostitution, tried to answer the questions about the phenomenon of prostitution and the accompanying phenomena of that period, were: Avchynskiy V., Bibikov K., Berenshtein A., Blokh I., Diupui E., Hratsianov P., Hriaznov K., Kankarovykh I., Kuznetsov A., Lambrozov CH., Listratov A., Lifshytsov YA., Mordovtsev D., Oboznenko P., Tarkovskiy V., Fedorov A., etc. Having started the research in the pre-revolutionary period, continued their activities in the Soviet period Broner V., Elistratov A.

Modern researchers also hold this phenomenon in the circle of the discussed issues. Thus, the general issues of the spread of prostitution were considered by Balakirieva O., Bondar T., Halustian YU., Labyna N., Mavrov H., Chynov H., Shkarovskiy M., Shydelko A., Yaroshenko A. and others. Psychological factors of the proliferation of prostitution were investigated by Antonian YU., Bondarenko L., Kirsanova A. The issue of homosexual prostitution was considered by Kulykova M. in her publications.

In the area of legal science and the history of state regulation of prostitution, the issues of selling the body as a commodity were analyzed by: Andriukhina A., Varyvoda V., Herasymov N., Denysova T.,

Denysov S., Malakhov A., Mikhailina T., Nazarenko D., Vodnyk V., Martynenko N., Merenkov O. Everyone way tried to give recommendations and to clarify the issue of conditions for the elimination of prostitution on his own.

The research objective. The problem of significant reducing of the possibilities of state power in society ruling, including control of various forms of deviation, including prostitution, began to disturb the society from the end of the nineteenth century – at the beginning of the twentieth century ("Crisis of punishment" and similar approaches). All that forced the scholars to analyze the mistakes that were made during the previous measures to control these phenomena. Exactly in the context of such approach in this investigation we set **the goal** to see to the history of fixing of the institution of prostitution in the legal discourse of foreign countries and in different epochs, and to highlight the factors that in some way contributed to the including the prostitution into a range of actual social phenomena.

The statement of basic materials. When it is spoken about such phenomenon as prostitution, almost always so-called temple (sacred) prostitution is considered to be its beginning. In this aspect, every resident's of Babylon duty to come once in life to the sanctuary of Melitta, in order to retreat to some foreigner is mentioned the most frequently. However, as far as it is right, the question is debatable, because the most important sign of prostitution is corruption, the introduction of a person in sexual relations for money, the transformation of her own body into goods, and the occupation itself - on a craft, in this case it is absent. So, it is more correct to call the dancers "devavadi" ("baya-ders") dancers who appeared in Ancient India and existed till the middle of the twentieth century the prototype of prostitution. These dancers sold their sexual services in order to please the gods, and enjoyed special privileged position in society because they had access to education and were relieved of their home responsibilities with their regular partners. However, prostitution originates from well-established commodity-money relationships and its recognition as an institution. And it means that to consider prostitution as a legal fact, it is advisable to refer to the history of Ancient Greece, where for the first time in 594 BC Archon Solon legalized institution of prostitution and where the state recognized it as a professional activity.

Of course, it can be said that Solon legalized body trade because Athens needed funds, and the legalization project allowed get fiscal benefits from taxes that were to be paid by "public women". It can also be assumed that the proliferation of religious prostitution led Solon to the recognition and regulation of civilian prostitution. The most valuable thing for this investigation, however, is the fact of social usefulness of such actions: 1) prostitution is for the first time officially recognized and the state receives substantial income from it, which before that went to the treasury of the temples; 2) legalized prostitution, in a sense, became the guardian of marriage and provided a monogamous family from collapse.

The legalization of prostitution presented it as a well-formed system and opened the veil over the hierarchical world of prostitutes. The lowest level formed authorized by Solon and the state-imposed houses of tolerance - "Dicterions" (Greek δέκτρια - host, refugee). Dicterions beyond the level to which they were assigned enjoyed the privilege of full immunity: they were considered to be shelters, where every citizen was protected by collective hospitality, and no one had the right to penetrate there for the purpose of committing any violence. In dikterions lived prostitutes bought and kept at the expense of the state (Greek - "πορνεία" selling love, fornication). In such houses, as in the state as a whole, there was a statute that deprived the citizen of almost all civil rights, ordering to settle in strictly defined places, wear definite clothing and forbidding to participate in celebrations together with married women. By following the rules of the charter and public decency, a public official - Aston (αστυνόμοι) - was specifically appointed for these purposes.

The hierarchical structure of the world of prostitutes had heters on its top (Greek - ἑταίρα girlfriend), who, as a rule, were companions of prominent figures of that time: writers, philosophers, generals, political figures. By the time of Pericle the heters were only slave laborers, but later free girls became heters, too. It should be noted that the professional activity chosen by the heters can not be called prostitution indirect meaning, but rather an example of aesthetic (enlightened) corruption [9, p.46]. They are most likely the bearers of the idea of creativity and due to their own charm, beauty and art of the companion of the atmosphere of sensuality. Diupui Ye. a famous re-

searcher of the history of prostitution wrote at the beginning of the XX century: "The heters created around themselves the atmosphere of competition in searching of beauty and well-being, contributed to the development of science, literature and art, this was their strength and charm" [4]. By the way, those heters whose clients were military leaders, rulers of cities, priests, obeyed only to the Areopagus, while all other prostitutes, as a rule, depended on lower judicial and administrative institutions.

Heters were doing their own craft quite freely, publicly. If a young Athenian liked a certain hetera, he, as was noted by ancient Greek figures Lucianus, Alcifron and Aristophanes, wrote her name on the walls of the temple [1; 5; 8]. In the morning, every hetera sent her slave to read the inscriptions on the walls of the temple, and if her name was there, she, as an agreement, went to the temple and waited there for her admirer near her inscription. Bloch I. a bit differently describes a similar situation and notes that in Athens there was a special board (and somewhat information, a wall with proposals), where men wrote proposals to heters about the rendezvous, and she, if agreed, then suggested the hour of the meeting [9, p.47].

However, despite legalization and in spite of the fact that "no work is shameful" [13, p. 103], the prostitution of most citizens of Ancient Greece remained in the circle of unconscious phenomena and the right to engage in it was only granted to slave or women of the lower social strata, and if prostitution was given to a free woman, then she actually turned into a slave and all restrictions were applied to it, about which was discussed above.

The Romans, like the Greeks, tried to protect the institution of marriage, but at the same time they were very pragmatic looking at receiving services to meet sexual needs. So, the famous Roman lawyer Yulius Pavel pointed out that "while someone has a wife, he can not have a concubine. After all, concubine differs from his wife only in love "[15, p. 41]. And then he is in the book. IV, concerning the wills, testified that "a woman who leads a vicious life can be forbidden to dispose of property" (Article 6) and instructed how to do it legally correctly: "The prohibition of dispose of property through vicious right is imposed by the praetorian in the following way: "Because of your perversity you ruin the wealth of your parents and

grandparents, and bring your children to their needs, I forbid you to send the cult (home) lara and legal transactions" [15, p. 61]. In addition, freely born were forbidden to marry "those who publicly sold the body" [15, p. 186]. Thus, we can say that Roman society was extremely interested not only in maintaining the high morals of citizens, but also trying to influence the consciousness of those who express their intention to violate moral norms or have already violated.

And in the context of such protective measures in Ancient Rome, the system of law which Lierynh called "a system of disciplined selfishness," recognized free citizens and the aristocracy's right for freedom of their own desires, and therefore legalized prostitution, which, like the Greek, also had hierarchical structure and included several varieties of brothels and kinds of prostitutes. For example, the "bustuariae" were called prostitutes, who roamed at night near the graves (busta) and fires, often acting as cemetery during burial rites. "Casalides" - prostitutes who lived in small houses. Taverniae- prostitutes at taverns. "Diobalares" - very old prostitutes, who demanded double fee for their services. "Forariae" - prostitutes who came from villages to a big city to engage in this kind of activity. "Famosae" are high-ranking matrons, rich and influential women who committed fornication mainly for their own pleasure, than for earnings.

The laws of Ancient Rome concerning prostitution set out the algorithm by which a woman could officially sell her own body very clearly. In order to engage in the prostitution of the Romans, it was necessary to come to the magistrate and declare the desire to work in the field of body sales. After that she was put on the list of prostitutes and issued *lucentia stupri* (literally - permission for stupidity), by which she was automatically deprived her legal and property capacity, was forbidden to wear jewelry and was forced to wear discriminating clothes: red-colored shoes, yellow dress and raincoats [3, p. 56]. But it is worth saying that it did not stop the noble women and therefore the Emperor Tiberius was forced to issue a special law prohibiting the issuance of such permissions to the daughters of aristocracy.

The fall of the Roman Empire and transition of mankind to the Middle Ages added new shades to the phenomenon of prostitution. The Western Middle Ages inherited from the Antiquity a brothel type of prostitution, while the East preferred free prostitution, so the hous-

es of tolerance began to be considered typical for Western culture, and heterism - for the eastern one. Generally, heterism was completely alien to the collective-oriented mentality of the Christian Middle Ages, during which time in Europe there was a desire not to allow free (home) prostitution and the possibility of placing all the prostitutes in the brothel, which, like other artisans, enjoyed workshop privileges, and therefore did not suffer from competition. Free prostitution was revived in the Renaissance, when its aesthetic variety reached its peak. "Meretrices honestae", as the heters of the Renaissance were called. They had education of a very high-quality, they were aware of art very well and were a repeat of the ancient heters.

Let's return to the Middle Ages, where institutions with several prostitutes had even small towns, whose population did not exceed several hundred people. In England they were called "houses of tolerance", in Germany - "women's houses". But gradually across the Europe, the French - "bordel" (bord - "edge") became commonly used, probably due to the fact that houses of debauchery were usually arranged in the city's outskirts: remote streets near the city wall, under bridges, in the ports quarters. By the way, never in the spatial-temporal plane the nature of prostitution as an important state institution was not emphasized as acutely as in the Western Middle Ages. Thus, St. Thomas is credited with the idea: "Lose the society from public women and you will see that depravity will break through everywhere. The frost in the country is the same as the cloaca in the palace; will destroy the cloaca and the palace will become dirty and peculiar "[4].

The governance and management of brothels were in the hands of either city officials or a private entrepreneur. Brothels were often given for rent to entrepreneurs by magistrates or princes, who, taking ownership, swore an oath. They pledged to keep the house honestly, to supply women with food, clothing and all other items in an appropriate quantity; when leaving the brothel, return all household equipment, especially beds; not to allow gambling in brothels and do not do anything new without approval, whether the wishes of the burgermeister and magistrate are known. The lease agreement with the tenants of the brothel usually lasted for 1-4 years, with the obligation to refuse 4 weeks before the expiration of this term. The tenant had to pay a rent and a certain tax. In most cases, fiscal supervision was en-

trusted to the magistrate's office, often also the executioner or prison officer. These individuals received a weekly fee from the landlady's host, while the administrative, supreme supervision usually lay at the burgermeister or council representatives who enjoyed unlimited power in this case. In many cities, prostitutes who did not live in brothels, and so-called stray women, had to pay a professional tax. If the brothel was not in the possession of the city, then the income received from him was a representative of the spiritual or secular dynasty [10, p. 124]. In some cities, part of the income from prostitutes returned to their benefit and was used for their treatment. In the Middle Ages in Europe, prostitutes who worked in state brothels received fixed payments and old age benefits.

In general, all that concerns the management of brothels in the Middle Ages, causes certain surprise and at the same time forms the idea of the seriousness of the approach to the organization of these institutions. So, without a good recommendation, it was impossible to get a place for the owner of the brothel. An explicit illustration of this provision may be a letter of recommendation issued in 1481 by Laurentz Hutmakher to his servant Oshwalter of Nerdlingen to the town of Winterthur. Hutmakher testifies in a letter that Oshwalter has always demonstrated excellent behavior in Constanta brothel and that his honesty is beyond doubt. But more surprising is the fact that the position of the owner of brothel sometimes passed into inheritance from father to son [1].

An interesting fact is that for the violation of the oath, brothel owners were subjected to cruel punishment. It should be noted that in general, magistrates were quite strictly observing the order in brothels, as evidenced by the fact of developing and publishing in many townships of charter statutes (for example, in the German cities of Nuremberg, Strasbourg, Munich, Constanta, Niem, Avignon, Nerdlingen, Ulm), which served as a guide to the hosts under the management of this institution. Almost all of these statutes arose in the XV century and they are noticeable in the human desire to protect the interests of the inhabitants of brothels. The main rules of the charters were, as a rule, the following: strict prohibition of access to the brothel married persons, whether prostitutes or brothel clients; the prohibition of access for clerics, non-Christians and children; to give

preference to non-resident girls when admitting to a brothel; the prohibition of excessive restriction of freedom and the formulation of prostitutes by the owner or the hostess; the duty to take into account the health of girls and their clients by prohibiting intercourse during pregnancy, menstruation and illness; the closure of brothels during Sunday and public holidays, in the evening on the eve of these days and a great week; care for the order and peace in the home; if possible, facilitate the return to an honest life. However, while prostitution, as a craft, in most cases, is under the patronage of the state, the most rigorous measures are applied to individual prostitutes: they are beaten with whips, cut off their ears, expelled from the country.

Yet, over time, the increase in the scale of prostitution and the spread of infectious diseases made state power already in the XIII and XIV centuries to take measures not to "localize debauchery", but to eliminate it. Thus, in 1256, the French king, Louis IX, issued a decree prohibiting specialized brothels and introducing very strict measures against the taverns in which body trade was conducted [1]. In the context of the fact that in some cities, for example, in Paris, the broilers were constantly competing with the brothers, then in 1311 was issued an order that prohibited Parisian boutiques to keep prostitutes and exploit them economically. So, it can be argued that in the medieval France for the first time a strictly forbidden system of regulation of prostitution was established

The real tightening of the attitude towards prostitution by legislation and society began in the seventeenth century, when prostitution became a social problem because at the end of the XV century syphilis, which acquired exclusively epidemic distribution was brought to Europe from America. Since then, the overwhelming majority of the actions of state power in European countries have been directed solely at the elimination of prostitution, and with the spread of the Reformation, under the influence of moralizing sermons of Protestant ideologues, the struggle began to be conducted not with prostitution, as with a social phenomenon, but with prostitutes. For example, in Germany, Charles V in the Imperial Police Statute of 1530 ordered the cessation and prosecution of any extramarital affair. According to the law of 1684, cases concerning "apostasy" were entirely attributed to the police. Rigorous punitive measures were taken against persons

who promoted prostitution. In England, such measures, in addition to counted, also concerned individuals who used the services of prostitutes (they were cut with withes, branded, driven out the city). In Naples, Spain and Portugal, the assailants and prostitutes cut off their noses. In Austria, the authorities tried to officially prohibit prostitution. The boats were thrown into jail and expelled from the country, some were executed through hanging. During the time of the Austrian Empress Maria Theresia, the criminal punishment was used not only for prostitution, but for any love relationship outside marriage.

However, these measures did not become too successful, because the crisis of social morality and "body rehabilitation" of the end of the XVIII century caused even a rise in prostitution. With the growth of urbanization and industrialization increased a number of prostitutes, which became the basis for the beginning of the "industry of sin", and prostitution became perceived as a social class problem and as a part of "women's issue". Because the attempts to cover brothels at the end of the XVII century had broken, a new stage began in many countries of Europe and a new type of prostitution was introduced, and in state consciousness prostitution was localized not only in the fiscal, administrative and moral aspect, but also in the health and hygiene, through which brothels began to subordinate to specific control. By the way, a special system of police regulations first appeared in France for the ordinance of 1778 and subsequently spread across Europe. Except the police, medical supervision for prostitutes was installed, periodic medical examination was carried out, because the threat of sexually transmitted diseases was real, and the invention of the condom did not solve the problem very well.

In the XIX century temporary victory of bourgeois morality has led to some fall in demand for services of body dealers and the growth of prohibitive attitudes. This was manifested in the more stringent requirements for the registration of brothels. Thus, according to the French law, the opening of the board should have preceded the permission received by the prefect or mayor of the city which could only give it to women (as an exception to the men), having previously given the police commissioner to collect information about the person asking and the place where they wish to open such a house. In case of a positive decision the owner of the facility was

obliged to ensure compliance with the special rules, the control of which the police relied on. And, for example, the German legislation authorized to issue permission to open houses of tolerance in the presence of the following conditions: they should have been located in a sparsely populated place and the building should not have access to two streets. In accordance with the rules for the maintenance of such institutions for their violation provided for monetary fines and withdrawal of permission. The indicated measures had some positive effect. In France, brothels, under the watchful eye of the police, peaked in the middle of the XIX century and sharply reduced their activities already at the beginning of the XX century, and in 1946 they were completely forbidden.

At the end of the XIX century the attempt to eliminate and condemn prostitution passed from the pages of legislative acts of separate countries to the area of international documents. Thus, on September 30, 1921, the International Convention on combating the trafficking of women and children was signed, which was supplemented and amended on December 2, 1949, by the General Assembly of the United Nations as Convention No. 649 "On Combating Trafficking in Human Beings and the Exploitation of Prostitution third parties". It states that prostitution and the evil that accompanies it are incompatible with the dignity and worth of the human person and threaten the well-being of man, family and society, and the parties that are represented in the Convention are obliged:

- 1) to punish everyone who in order to satisfy another person's whim:
  - deceives or tempts another person for the purpose of prostitution, even with that person's consent;
  - exploits the prostitution of another person, even with her consent;
- 2) to punish everyone who:
  - keeps, controls, consciously finances or takes part in the financing of the house of tolerance;
  - rent or hire a house or other place or part of it, knowing that they will be used for the purpose of prostitution by third persons [7].

At the end of the XX century the attitude towards prostitution as a socially dangerous phenomenon changes in some way. It was influenced by the successes in the medical sphere and the partial release of human consciousness from religious prohibitions. This was reflected

in the models of legal regulation of prostitution, which are in modern legal acts of the world [6]:

1) decriminalization model (Netherlands, Germany, Australia, Greece, Switzerland, Israel, Turkey, Peru, Ecuador), according to which prostitution is legal. By introducing this system, the state tries to register sex workers, obliging them to have appropriate medical certificates about their health. A wide range of sexual services offers is available in the media and on the Internet, which is not considered to be a violation of the requirements of this legislative model;

2) model of limited legalization (Great Britain, Belgium, Canada, India, Hungary). In this model, prostitution is not considered to be a crime, but the law pursues actions aimed at attracting people into prostitution, profit from the prostitution of others, bondage, rental of premises for the purpose of organizing sex business, as well as owners of houses of deprivation. Municipalities can regulate prostitution based on the interests of security, public morality and public order, as well as taxes. The main feature of this model is the principle that prostitution is not considered to be a crime, but criminal liability for any "exploitation of another person's body" is provided;

3) abolitionist model (implemented in Burma, Bulgaria, Vietnam, Iceland, Spain, China, Mali, Malta, Namibia, Nepal, OAU, Poland, Romania, Slovenia, USA (except Nevada), Thailand, Tanzania, Uganda, Ukraine, Philippines, Finland, France, Czech Republic, Sri Lanka and Japan). As prostitutes are seen as victims, criminal punishment is not provided for them. Although in some countries the EU prohibits any "exploitation of prostitution", in practice prostitution is regulated, in particular, from the interests of public order and public health (thus abolitionist legislation is combined with regulatory practice). This legislative system is aimed at prohibiting the industry of deportation and sees prostitution as immoral activity. Criminal are considered to be all the actions related to it, and persons who are involved in this activity: owners of houses of whoredom, pimps, clients and prostitutes themselves.

Thus, today, society and governmental institutions in fact have three lines / plans of relation to prostitution as a fact, and none of these lines is close to the elimination of prostitution from the number of socio-legal phenomena, the problem of which is finally resolved.

Moreover, the position concerning the legalization of prostitution and getting income from it at the state level is increasingly winning.

Conclusions. Thus, the analysis of prostitution as a fact in space and time causes the conclusion that in some way society is interested in the existence of this phenomenon. The fact is that the institution of prostitution is biosocial by its nature and its character is largely connected with human nature and processes taking place in social space. "Vitality" to this phenomenon Adds its economic moment, because for econometric social space, something that brings income is desirable and cultivated. Consequently, we are convinced that prostitution as a phenomenon and a fact will remain in the field of onto legal issues for a long time.

References

1. Blokh I. Istoriia prostitutsii [The history of Prostitution] / avtoriz. per. s nem. Lurye-Gibermana P.I. Sankt-Peterburg, 1913. 683 s. URL: https://books.google.com.ua/books?id=sLf5AgAAQBAJ&pg=PP1&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (in Russian).
2. Golosenko I. Russkaya dorevoliutsionnaya sotsiologiya o fenomene prostitutsii [Russian pre-revolutionary Sociology on the phenomenon of Prostitution]. Rubezh. № 10 11. S.30 42 (in Russian).
3. Donii N.YE. Fenomen «styhmatyzatsiia odiahom» v istorii sotsiokulturnykh vzaiemovidnosyn suspilstva [The phenomenon of "stigmatization of clothing" in the history of social and cultural relations of society]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Ser.7. Relihiieznavstvo. Kulturolohiia. Filosofiia : zb. nauk. prats. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 2009. № 21(34). S.51 59 (in Ukrainian).
4. Diupui YE. Prostitutsiya v drevnosti [Prostitution in Antiquity]. Kishinev, 1991. 216 s. URL: http://www.e-reading.club/bookreader.php/1002563/Dyupui_Edmund_-_Prostitutsiya_v_drevnosti.html (in Russian).
5. Diufur P. Istoriya prostitutsii [The history of Prostitution] /per. s fr. Kanevskiy L. Moskva: Kron-Press, 1999. 446 s. (in Russian).
6. Yerokhina L.D., Buriak M.YU. Torgovlia zhenshchinami i detmi v sotsialnoy i kriminologicheskoy [Women and children trafficking in social and criminological]. Moskva: Profobrazovaniye, 2002. 430, [1] s. (in Russian).
7. Konventsiiia pro borotbu z torhivleiu liudmy i z ekspluatatsiiei prostytutsii tretimy osobamy [Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others] / OON; Mizhnarodnyi dokument vid [UN; International document dated] 02.12.1949 r. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_162 (in Ukrainian).

8. Likht G. Seksualnaya zhizn v Drevney Gretsii [Sexual Life in Ancient Greece] / per. s angl. Fedorina V.V. Moskva: KRON-PRESS, 1995. 400 s. (in Russian).
9. Lombrozo CH., Ferrero G. Zhenshchina, prestupnitsa i prostitutka [Woman, a criminal and a prostitute] / predisl. Chudnovskogo V. Stavropol: Izd-vo Torby A.A., 1991. 224 s. (in Russian).
10. Losev A.F. Estetika Vozrozhdeniya [Aesthetics of the Renaissance]. Moskva: Mysl, 1978. 623 s. (in Russian).
11. Mikhaylova A. Prostitutsiya v Sredniye veka [Prostitution in the Middle Ages]. Istoricheskiy zhurnal. 2016. № 6 (135). S. 76-91. – URL: http://history-illustrated.ru/article_8859.html (in Russian).
12. Ozhegov S.I., Shvedova N.YU. Tolkovyy slovar russkogo yazyka: 80000 slov i frazeologicheskikh vyrazheniy [Dictionary of Russian language: 80000 words and phraseological expressions] / RAN, In-t russkogo yazyka im. V.V. Vinogradova; 4-ye izd., dop. Moskva: OOO «A TEMP», 2006. 944 s. (in Russian).
13. Plutarkh Solon i Poplikola // Sravnitelnyye zhizneopisaniya: v 3-kh t. [Comparative biographies: in 3 volumes] T.1 / izd-niye podgot. Markish S. P. i Sobolevskiy S. I. Moskva: Izd-vo AN SSSR, 1961. S.102-145 (in Russian).
14. Entsiklopediya gosudarstva i prava: v 3-kh t. [Encyclopedia of the State and Law: in 3 volumes] T.3. / pod red. Stuchka P. Moskva: Izd-vo Kommunisticheskoy Akademii, 1925-1926. 836 s. (in Russian).
15. Yuliy Pavel Pyat knig sententsiy k synu. Fragmenty Domitsiya Ulpiana [Five books of sentiments to his son. Fragments of Domitius Ulpian] / per. s lat. Shtayerman YE.M. Moskva: Zertsalo, 1998. S. 8-155 (in Russian).
16. Yamaykina ZH. Prodazha tela [Sale of the body] // Polit.ru. 2011. 12 avgusta. URL: <http://polit.ru/article/2011/08/12/prostitution/> (in Russian).
17. Dictionnaire de l'Académie française / Académie française. Auteur du texte; Édit.: Firmin-Didot frères (Paris), Imprimeurs de l'Institut de France. Sixième Édition. 1835. T. 2. 1099 p. (in French).
18. Währrig-Burfeind Renate. WAHRIG Deutsches Wörterbuch Währrig-Burfeind Renate. WAHRIG Deutsches Wörterbuch 9. Auflage. Brockhaus, 2011. 1730 s. (in German).

Доній Н. Є.,

На основі аналізу історико-культурологічних та правових джерел стисло представлено основні моменти нормативного визнання проституції в просторово-часових параметрах. Вказано, що історичне коріння проституції як феномена доцільно відшукувати в моменті розвитку товарно-грошових відносин, коли тіло перетворилося на товар. Наведено факти, що легалізація проституції та підтримка її життєздатності в певні періоди розвитку суспільства

здійснювалася винятково з утилітарною метою та для отримання зиску від цього явища.

Ключові слова: проституція, легалізація, основний інстинкт, бордель, гетери.

Доний Н. Е.

ОНТОПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРОСТИТУЦИИ

На основе анализа историко-культурологических и правовых источников кратко представлены основные моменты юридического признания проституции в пространственно-временных параметрах. Указано, что исторические корни феномена проституции целесообразно разыскивать в моменте начала развития товарно-денежных отношений, когда тело превратилось в товар. Приведены факты, что легализация проституции и поддержание ее жизнеспособности в определенные периоды развития общества осуществлялась исключительно с утилитарной целью и ради получения прибыли от этого явления.

Ключевые слова: проституция, легализация, основной инстинкт, бордель, гетеры.

УДК 94(477)

Любич О. А.,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОХОДЖЕННЯ МАЛОРОСІЙСЬКОГО КОЗАЦТВА

У статті проаналізовано принципи комплектування малоросійського козацького війська на Україні у XVII столітті, а також розглянуто питання внутрішньої організації військ, системи забезпечення і керування. Автором зроблено спроби аналізу щодо поглядів, ідей дослідників XIX–XXI ст. на ці події, а також визначено цінність історичного спадку з сучасної точки зору. Розглянуто культурні, соціально-економічні, політичні, техніко-юридичні фактори, що стали причиною ліквідації місцевого права і змін у культурному житті Чернігівщини з наданням їй особливого правового та культурного статусу.

Ключові слова: комплектування, козацьке військо, слобідські полки, козаки, принцип комплектування, військова служба, мобілізація козацького війська, історіографія, методологічні принципи, малоросійські козаки, козацькі полки, соціальний статус.

Постановка проблеми. Актуальність статті визначається особливостями сучасного розвитку України, теоретичними і практичними потребами її модернізації. Соціально-економічні відносини в суспільстві є одним з найпотужніших факторів, що визначають розвиток держави. Гетьманщина була державним

утворенням із стійкими групами-станами, що вирізнялися соціальною й економічною самостійністю. Запровадження Тимчасового правління гетьманського уряду призвело до значних змін у соціально-економічному становищі населення Гетьманщини та опосередковано вплинуло на розвиток самоврядування, обсяг зібраних податків і виконаних повинностей, економічні та політичні процеси. Фактично через новостворену структуру, яка перебрала на себе усі повноваження гетьмана та його уряду, Російська імперія почала нещадно експлуатувати українське населення, що призвело до глибокої економічної кризи у регіоні. Разом з науковою актуальністю теми не можна не вказати на її вагоме прикладне значення. Адже дослідження соціально-економічних процесів, діяльності органів державної влади відповідає потребам сучасної розбудови держави, які спрямовані на поширення та поглиблення засад самоврядування.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі аналізу документальних джерел та узагальнення історіографічних здобутків з'ясувати становлення малоросійського козацтва та його роль у розвитку соціально-економічних відносин в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В історіографії відсутня єдина точка зору щодо общинного землеволодіння на території Лівобережної України в другій половині XVII ст. Левицький О. І., М'якотін В. О., Лучицький І. В. підтримували думку щодо общинних порядків у регіоні. Подібну точку зору поділяє й відомий сучасний дослідник Борисенко В. Й., зазначаючи, що общинне землеволодіння існувало в усіх полках Лівобережжя. Про розповсюдження общинного землеволодіння на всій території Лівобережної України говорить Гуржій О. І. [1, с. 52]. Зовсім іншої думки академік Слабченко М. Є. Подібні твердження він кваліфікував як абсурдні, антинаукові [2, с. 64, 73], заперечуючи сам факт наявності там общинних порядків [3, с. 10–11]. Це ж саме можна сказати й про Шиманова. Єфименко О. Я. стверджувала, що общинні порядки існували в Україні лише до XVI ст. [4]. Лазаревський О. М. не має будь-якої чіткої, послідовної позиції щодо цього питання [5]. Досить суперечлива позиція вимальовується з досліджень Василенка М. П. В одних випадках академік виступав за общинне землеволодіння, в інших – заперечував його [6]. Питання, як бачимо,

непросте. Але як би там не було, заперечувати факт існування на Лівобережжі в другій половині XVII ст. общинного землеволодіння зовсім не варто. На його користь свідчать матеріали численних документів. Край був багатий земельними просторами. Так, наприклад, у Березанській сотні «никаких огранічений в свободном степу не бывало, но свободно было тот волний восковый степ, где хотя кому косить». «С давних времен, начавши от с. Чарторейки аж до Воронежа было все пуца вольная, в какой пуци и села селились и всем было волно в туя пуцу ездить и хаты в оной пуци ставят» [7]. За містом Коропом вільний був так званий Козацький сінокіс, яким «козаки городовые из давних времен ... как предки их так и они» володіли. Спільним володінням козаків був також степ за селом Фастівцями над річкою Гайворонкою в Івангородській сотні. У Конотопській сотні «свободний степ» розкинувся за селом Семенівкою [8]. Саме багатство земель, на погляд деяких дослідників, позбавляло особисту власність на них [2], адже в таких випадках відпадала необхідність їх відгороджень. Про спільну обробку землі може свідчити випадок з конотопцями, які «государеву землю распахали многую и хлеба сеяли оржаной и яровой и сена покосили и лес и бортняя дерева посекали и межи и копцы перепахали» [9]. Напевно, у спільному користуванні була в середині XVII ст. Мокрунська земля. В одному з документів зазначалося, що «своею власною працою, и коштом на оном грунте ... распахал» Панас Зінченко, «и пожни при ему ... мает зоставати». У той же час військово товариство (козаки) й міщани також «роспахали ... тим же способом оное поле их працею и старанем». І «при них товариству, и мешанах, мают ненарушене зоставати также и пожни». «Опанас Зенченко не мает и не повинен будет у оного товариства войскового и мешчан жадное скупщини брати и не турбовати», – говорилося далі в документі [10].

Виклад основного матеріалу. Слабченко М. Є. зазначав, що земля була як об'єкт купівлі-продажу і відчуження її швидше за все відбувалося саме тоді, коли община, окремі її члени не були б зацікавлені в цьому, позбавляючись плодів своєї праці, і що можливості триматися за общину позбавляли порівняно невисокі ціни на землю в зазначений час. Ці моменти, а також назви населених пунктів регіону привели вченого до думки про неможливість існу-

вання общинних порядків і панування індивідуального типу господарства [2]. На переваги індивідуальної власності в цей час, але не на повне її панування вказував Кавелін. Оцінки общини як вираження дуалізму, тобто поєднання общинної й приватної власності, дотримувались у радянській історіографії, виділяючи при цьому роль общини у стриманні в середині її мобілізації землі з метою нейтралізації майнового розшарування й пауперизації селян. Академік Мілов Л. В., говорячи про російську общину, зокрема, общину Європейської Півночі Росії, допускає думку, що на певному етапі її розвитку «пайова форма поєднувалась із практикою розпорядження землею на правах приватної власності». З плином часу під впливом державних правових норм общинна власність перетворювалась у форму індивідуального подвірного володіння. Визнаючи факт переходу на Лівобережжі в індивідуальне користування орної землі, Борисенко В. Й. зазначає, що протягом другої половини XVII ст. у спільному користуванні общини залишились головним чином різноманітні угіддя. У розпорядженні російської общини приблизно до кінця XVIII ст. виявились навіть орні угіддя. Слід зазначити, що старшинсько-гетьманська адміністрація поступово обмежувала права общин на їх землі. Наприклад, «пущами» навколо Остра, що перебували в середині XVII ст. у вільному користуванні, мешканці міста з 1694 р. могли розпоряджатися лише з відому й дозволу місцевої адміністрації. За самовільне користування «винні» притягались до суду й на них накладався штраф у розмірі 1 000 золотих [11]. Мілов Л. В. справедливо зазначає, що саме необхідність класового опору й локальної згуртованості селян сприяли тривалому існуванню общини.

Царський уряд, сподіваючись зміцнити за допомогою Івана Брюховецького своє становище на Лівобережжі, також підтримував останнього. І нарешті 18 червня 1663 р. Іван Брюховецький був проголошений на Ніжинській «чорній» раді гетьманом Лівобережної України (1663–1668 рр.). На правому березі Дніпра позиції зайняв Павло Тетеря (1663–1665 рр.). У цей час господарями становища на Правобережній Україні були татари, за підтримки яких власником гетьманської булави став тут черкаський полковник Петро Дорошенко (1665–1676 рр.) [12, с. 8]. Дорошенко займав позиції турецької орієнтації, однак плани його щодо об'єднання

Лівобережної та Правобережної України під протекторат Туреччини були нереальними й потерпіли поразку. Росія і Польща після тривалих переговорів 30 січня 1667 р. підписали в Андрусеві (поблизу Смоленська) перемир'я. Термін його дії встановлювався на 13,5 років. Основні умови зводились до наступного: Росії поверталися Сіверська земля і Смоленськ; в її складі залишалися Лівобережна Україна й Київ; Правобережна Україна продовжувала бути під владою Речі Посполитої; правом управління Запоріжжям однаковою мірою наділялися Росія й Польща [13, с. 631–643]. Фактично ж Запоріжжя управління з боку Речі Посполитої не визнавало.

Після Андрусівського перемир'я, зазначала Єфименко О. Я., «факт існування двох гетьманів як би закріплювався» [14, с. 260]. На Лівобережжі гетьманство утримував Іван Брюховецький, який ніяк не міг змиритися з Дорошенком і його планами. Брюховецького підтримувала Москва. «Во все начальнойшия города малороссийские» були введені російські воєводи з ратними людьми, одним із головних завдань яких став захист українських міст від посягань з боку ворогів. Це завдання вони виконали «более или менее блистательно» [15]. Російські воєводи зі своїми ратними людьми брали активну участь у відбитті польської, турецької й татарської агресії на Україні, наводячи «военные страхи на противников» [16, с. 1]. Часто вони боролись разом із козаками Лівобережжя [17]. Населення Лівобережної України приймало воєвод і ратних людей за реальну силу, здатну врятувати його від частих ворожих нападів [18]. Однак воєводи виражали насамперед інтереси панівних станів, представниками яких вони були самі. Поступово воєводи почали зловживати своїм становищем, посилили наступ на трудове населення, обклавши його податками. Від них були направлені «цловальщики», збирачі «торговых і ярмарковых пошлин от всех, особенно же на граждан и посполитых людей наложены податки от плуга и от коня» [19, с. 77].

Податки з селян і міщан збиралися на основі проведеного в 1666 р. подвірного перепису відповідних категорій населення Лівобережної України. Дані цього перепису були зафіксовані в так званих Переписних книгах, які є надзвичайно важливим джерелом для вивчення різноманітних проблем соціально-економічного характеру в регіоні. Слід зазначити, що оригінали цих безцінних рукопис-

них фоліантів подекуди збереглися у фонді «Малороссийские дела» (ф. 124) Російського Державного архіву давніх актів у Москві. Це насамперед Переписні книги Погара, Почепа, Стародуба, Чернігова, інших міст. Свого часу Переписні книги привертали увагу Костомарова М., Лазаревського О., Ейнгорна В., Юркевича В., Романовського В. Останньому поталанило опублікувати «Переписні книги 1666 року» (Київ, 1933) та видати ґрунтовне дослідження «Перепись населения Левобережной Украины 1666 года, её организация и критическая оценка» (Ставрополь, 1967).

Висновки. Доречно зазначити, що протягом тривалого часу вважалася втраченою Переписна книга Чернігова. Лише нещодавно текст її було виявлено і в повному обсязі опубліковано на сторінках журналу «Сіверянський літопис» [20, с. 167–181]. Неперевершену археографічну й наукову цінність має «Перепис населення українських міст XVII ст.», зосереджений у фонді Кістяківського О. Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені Вернадського В. І. (ф. 61. – Спр. 1567), який дає змогу суттєво доповнити опубліковані матеріали Переписних книг.

Список використаних джерел

1. Гуржий А. И. Эволюция феодальных отношений на Левобережной Украине в первой половине XVIII в. Киев: Наукова думка, 1986.
2. Слабченко М. Е. Организация хозяйства Украины от Хмельщины до мировой войны. Часть первая: Хозяйство Гетьманщины в XVII–XVIII столетиях. Том первый. Землевладение и формы сельского хозяйства. Одесса: Государственное изд-во Украины, 1922.
3. Слабченко М. Е. Центральные учреждения Украины XVII–XVIII вв. Одесса: Типография Губерниального комиссариата – Просвитель, 1918.
4. Єфименко А. Я. Южная Русь. Очерки, исследования и заметки. Санкт-Петербург: Издание Общества имени Т. Г. Шевченко, 1905. Т. I. С. 399–400.
5. Лазаревский А. М. Малороссийские посполитые крестьяне (1648–1783). Историко-юридический очерк по архивным источникам. Чернигов, 1866.
6. Чтения в историческом обществе Нестора Летописца: кн. 9. Киев, 1892. С. 4.
7. Лазаревский А. М. Описание старой Малороссии: материалы для истории заселения, землевладения и управления. Киев: Типография К. Н. Милевского, 1893. Т. I. Полк Нежинский. С. 437.

8. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського / Інститут рукописів. Ф. І. Спр. 54 484 (Лаз 33). Арк. 8. (Далі: НБУ. ІР.).
9. Кулиш П. А. Отпадение Малороссии от Польши (1340–1654). Москва: Университетская типография, 1889. Т. III. С. 63.
10. НБУ. ІР. Ф. 61. Спр. 1058. Арк. 1.
11. Инкин В. Ф. Крестьянский общинный строй в Галицком Прикарпатье (Опыт сравнительного изучения поземельных союзов): автореф. дис. ... канд. ист. наук. Львов, 1978. С. 9.
12. Лучицкий И. В. Гетьман Мазепа и остерские общине земли: из истории землевладения в Левобережной Украине. *Киевская старина*. 1892. № 1. С. 115.
13. Пирог П. В. Гетьман Пётр Дорошенко и Левобережная Украина. Чернигов, 2002.
14. Полное собрание законов Российской империи. Санкт-Петербург, 1830. Т. 1.
15. Ефименко А. Я. История украинского народа. Киев: Либідь, 1990.
16. Центральний Державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 222. Оп. 2. Спр. 38. Арк. 45 (зв.). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукописів. Ф. 1. Спр. 54671 (Лаз 34). Арк. 109. (Далі: НБУ ІР).
17. НБУ ІР. Ф. XIV. Спр. 163. Арк. 69.
18. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1867. Т. V. С. 64–66. *Земский сборник Черниговской губернии*. Чернигов: Типография Губернского земства, 1901. № 5. Май. С. 38.
19. АЮЗР. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1869. Т. VI.
20. Переписна книга Чернігова 1666 р. / передмова та примітки Коваленка О., Мельника С. і Сапона В. *Сіверянський літопис*. 1997. № 3. С. 167–181.

Любич А. А.

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОИСХОЖДЕНИЯ МАЛОРОССИЙСКОГО КАЗАЧЕСТВА

В статье проанализированы принципы комплектования малороссийского казачьего войска в Украине в XVII веке, а также рассмотрены вопросы внутренней организации войска, система обеспечения и командования. Автором сделана попытка проанализировать взгляды, идеи исследователей XIX–XXI вв. на данные события, а также осмыслить и определить ценность исторического наследия с современной точки зрения. Рассмотрено культурные, социально-экономические, политические, технико-юридические факторы, которые стали

причиною ліквідації місцевого права и изменения в культурной жизни Черниговщины с предоставлением ей особенного правового и культурного статуса.

Ключевые слова: комплектование, казацкое войско, слободские полки, казаки, принцип комплектования, военная служба, мобилизация казацкого войска, историография, методологические принципы, малороссийские казаки, казачьи полки, социальный статус.

Liubych O. A.

HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS THE ORIGIN OF MALOROSSIYA COSSACKS

The article analyzes historiographical conceptions and theories dealing with the origin of Malorossiya Cossack class. It was cleared up that there were two ideas of Malorossiya Cossacks origin: ethnic and social. Scientists share the opinion that it is Cossacks who defended Ukrainian people from foreign enemies, made an active resistance to social, national and religious oppression.

The author of the article makes an attempt to analyze the views and ideas of researchers XIX–XXI centuries about these events, understand and determine the value of the historical heritage with a modern point of view.

The principles of the manning of the Cossack army in Ukraine in the XVII century are nalized in this article, and the internal organization of the troops, and the system of maintenance and command are considered in this article.

The author considers cultural, social and economic, political, technical and legal factors that influenced the local law abolishing and changes in the cultural life of Chernigov province giving in a specific legal and cultural status.

It is grounded that Malorossiya Cossacks were formed out of the representatives from different classes and the autochthon conceptions on Malorossiya Cossacks origin are the most evident of all.

It is reasoned out that vacant lends in the left-bank Ukraine were the necessary condition for the development of Malorossiya Cossacks settlement.

Key words: historiography, methodological principles, malorossiyskie's cossacks, cossack's regiments, historical heritage, ethnic, social status.

УДК 34(09)

Олійник В. С.,

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ВЕРХОВНИЙ СУД США ПІД ГОЛОВУВАННЯМ ХЬЮЗА Ч. Е. (1930–1941)

У статті досліджено роль Верховного суду США – вищої федеральної судової інстанції у формуванні системи права в 1930–1941 рр. (у період головування судді Хьюза Ч. Е.), а також вплив у цей період федеральної судової влади на виконавчу й законодавчу владу та правову систему держави. Визначено роль

Верховного суду США у формуванні конституційного устрою США, створенні прецеденту, що в подальшому використовувався президентами США в їх діяльності. Запропоновано висновки і рекомендації.

Ключові слова: Верховний суд США, федеральна судова влада, «Новий курс», система права, державне втручання в економіку, виконавча влада США, законодавча влада США, президент США, Конгрес США, творення правових норм.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Сьогодні набуває актуальності питання про можливість вступу України до Європейського Союзу. Зважаючи на це, суттєво необхідно довести рівень функціонування економіки України до рівня світових стандартів. У цьому контексті доцільно звернутися до досвіду зарубіжних держав, наприклад США, які в 1929–1933 рр. знаходилися у стані економічної кризи, але завдяки різноманітним засобам, передусім правового впливу, змогли її подолати.

Дослідження становища США в 1930–1941 рр. є актуальним не тільки з огляду на те, що в цей час здійснювалися заходи подолання світової економічної кризи, але також тому, що саме тоді Верховний суд США вступив у найгостріший (за всю історію) конфлікт з вищою виконавчою владою – президентом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ґрунтовних комплексних наукових розробок, у яких би досліджувалася роль Верховного суду США у формуванні конституційного устрою, його вплив на правову систему держави в 1930–1941 рр. (у період головування судді Хьюза Ч. Е.), в українській правовій літературі ще не опубліковано. Щоправда, досить актуальними є результати дослідження, проведені в межах написання дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Плотнікової Т. В. «Новий курс Рузвельта Ф. Д. та еволюція цивільного права США» [1]. Однак автор, досліджуючи вплив законодавчих заходів «Нового курсу» Рузвельта Ф. Д. у стимулюванні ділової активності на розвиток цивільно-правових норм, які регулювали діяльність банківської системи, визначали принципи політики зовнішньої торгівлі, закріплювали за державою право на винахід, передбачали порядок укладання та виконання договорів, регулювали діяльність корпорацій, регламентували порядок визнання юридичної особи банкрутом [1, с. 2], не згадує про роль Верховного суду США, у цьому випадку, у створенні цивільно-правових норм, оскільки цей

Суд здійснює також правотворчу діяльність, а судові прецеденти є невід'ємним джерелом права у США.

Досить актуальною є праця Івальницької О. П. [2], в якій автор розкриває більше сутність економічного, а не правового становища США в роки економічної кризи, до того ж вона не досліджує характер політико-правового ставлення Верховного суду США до програми «Нового курсу» Рузвельта Ф. Д.

Праці радянських учених Жидкова О. А. [3], Мішина А. О. [4; 8], Борисюка В. І., Борщевської Е. Я., Верем'євої Е. М. [5], Нарішкіної Р. Л. [6] також становлять для нас інтерес, але ці автори здебільшого висловлювали гостру ідеологічну критику на адресу Головного судді Хьюза Ч. Е. та Верховного суду США.

Метою дослідження є: визначення ролі Верховного суду США – вищої федеральної судової інстанції у формуванні системи права в 1930–1941 рр. (у період головування судді Хьюза Ч. Е.).

Відповідно до мети завданнями цього дослідження є: а) з'ясування дійсного характеру політико-правових відносин між федеральною судовою, виконавчою та законодавчою гілками влади в США; б) визначення впливу, в 1930–1941 рр. (у період головування судді Хьюза Ч. Е.), федеральної судової влади на виконавчу та законодавчу владу США; в) пропозиція висновків і рекомендацій.

Виклад основного матеріалу. Верховний суд США як суд загальної юрисдикції та конституційної юстиції повинен (у разі виникнення правового спору), проаналізувавши положення законів, які на думку сторони у справі є неконституційними, визначити питання про їхню відповідність федеральній Конституції.

Світова економічна криза 1929–1933 рр., що охопила всі західні держави, призвела також і до занепаду економіки США. Головними причинами цієї кризи були високий ступінь монополізації капіталів та виробництва, ліквідація державного регулювання економічних відносин, невідповідність між темпами виробництва та зростанням заробітної плати, а звідси, перевиробництво товарів і спад попиту на них. Власники підприємств скорочували виробництво з метою підтримання стабільних цін, що призводило до масового безробіття [2, с. 104].

Криза у США розпочалася з падіння курсу акцій на Нью-Йоркській біржі (24 жовтня 1929 р.). Упродовж місяця вартість

акцій знизилася на 16 мільярдів доларів і дійшла нульової позначки, через що банки припинили виплачувати депозити і закривалися (в 1929–1932 рр. було закрито понад 5 тис. банків, тобто 20 %). Мільйони громадян втратили свої заощадження, збанкрутувало більше 130 тис. підприємств, а промислове виробництво скоротилося на 46 %. Різке зниження цін на сільського сподарську продукцію призвело до розорення 900 тисяч (15 %) фермерських господарств. У кінці 1933 р. налічувалося 17 млн безробітних. У США не було державної системи соціального страхування на випадок хвороби, старості, втрати роботи тощо [2, с. 104–105].

Основний тягар подолання економічної кризи США випав на долю президента Рузвельта Ф. Д., обраного 1932 р., який розробив «Новий курс» – серію правових актів, положення яких передбачали вживання заходів, спрямованих на відновлення економіки держави. Рузвельт Ф. Д. керувався уявленням про те, що «концентрація економічної влади загрожує ідеалам демократії, а необхідними попередніми умовами політичної демократії є економічна реформа, впровадження якої повинно перебороти філософію індивідуалізму та вільного ринку і забезпечити перехід втручання держави в усі сфери суспільного життя [2, с. 106, 109].

В основі програми «Нового курсу» була ідея англійського економіста Кейнса Дж. про необхідність часткового державного втручання в економіку з метою підвищення купівельної спроможності населення, його зайнятості і соціального захисту. Рузвельт Ф. Д. мав намір поставити під контроль держави великих монополістів, які в конкурентній боротьбі могли призвести до краху держави, підвищити платоспроможність населення та стимулювати виробництво [2, с. 110].

«Новий курс» складався із законів, спрямованих, по-перше, на регулювання та зміцнення кредитно-фінансової системи, було скасовано золотий стандарт, заборонено вивіз золота та обмін його на паперові гроші, надано державну допомогу банкам, дозволялося відкривати банки, визнані «здоровими», інвестиційні банки відокремлювалися від комерційних, запроваджено державне гарантування депозитних вкладів населення (до 5 тис. доларів). По-друге, введено державну систему відновлення та регулювання промислового виробництва та трудових відносин («антитрестівське» зако-

нодавство) та обов'язкові правила Я «чесної конкуренції», які стосувалися обсягів виробництва, мінімуму заробітної плати та тривалості робочого тижня до 40 год., використання нових технологій, законодавче регулювання системи соціального страхування. По-третє, подолання аграрної кризи передбачалося шляхом визначення щорічних обсягів виробництва, що ґрунтується на видах сільськогосподарської продукції та паритетних цінах на неї, рефінансування фермерської заборгованості. По-четверте, з метою послаблення соціальної напруги, уряд створив трудові табори для безробітної молоді, 3 млн з яких саджали ліси, ремонтували дороги, будували мости, проводили меліорацію [2, с. 110–111].

Однак Верховний суд США, судді якого, до президентства Рузвельта Ф. Д., були призначені («за порадою та згодою Сенату») президентами-республіканцями, вважав «Новий курс» надто радикальним на той час, оскільки його положення передбачали пряме втручання держави в соціально-економічні відносини, що, на його думку, було посяганням на конституційне право приватної власності та конституційний принцип свободи договору.

Радянські науковці політико-правове ставлення Верховного суду США до «Нового курсу» поділяли на три умовні періоди: 1) 1933–1934 рр. – період «очікування»; 2) 1935–1936 рр. – період різкої конфронтації, коли суд визнав неконституційними більшість правових актів «Нового курсу»; 3) 1937–1945 рр., коли Верховний суд США визнав конституційність деяких нормативних актів соціального законодавства «Нового курсу» [4, с. 167–168].

Найвідомішою справою, розглянутою Верховним судом США в період «очікування», була «United States v. Dubilier Condenses Corp.» (1933). Верховний суд США, продовжуючи вирішувати питання, яке вперше виникло ще в 1843 р. (пов'язувалося з правом на винахід, розроблений працівниками приватних підприємств), вирішуючи спір про право держави на винахід, але створений працівниками державних підприємств, вказав, що коли «працівник у свій робочий час, працюючи з використанням матеріалів і обладнання наймача, створив та отримав патент на винахід, він зобов'язаний надати наймачеві «невиключне» право використовувати винахід, оскільки наймач, зважаючи на принцип справедливості,

вості, має право послуговатися всім тим, у чому відображена його власність» [6, с. 68–69].

Ми погоджуємося з думкою Наришкіної Р. Л., що Верховний суд США розумів становище державних та приватних працівників як тотожне, оскільки «закони, рішення та адміністративна практика заперечують існування зобов'язань урядового працівника, відмінних від зобов'язань працівника приватних підприємств» [6, с. 69].

У 1935–1936 рр. Верховний суд США серією рішень, керуючись доктриною «laissez-faire» (невтручання держави у підприємництво), фактично паралізував «Новий курс», визнавши неконституційними закони, що спрямовані на подолання економічної кризи [5, с. 134–135].

У 1935 р. Верховний суд США визнав неконституційними положення основних законів «Нового курсу»: «Про відновлення національної промисловості» (НІРА), «Про банкрутство фермерів», «Про регулювання сільського господарства» (ААА), «Про охорону видобутку кам'яного вугілля», «Про банкрутство муніципальних установ» та деякі інші, які передбачали державне втручання в економіку. Положеннями цих законів обмежувалися права великих корпорацій [5, с. 135].

У січні 1935 р. рішенням у справі «Panama Refining Co. v. Ryan» Верховний суд США більшістю голосів визнав неконституційною ст. 9 (С) положення «Про незаконний видобуток нафти» закону «Про відновлення національної промисловості», яка, на думку суду, суперечила принципів розподілу влади і надавала виконавчій владі квазізаконодавчі функції дискреційного характеру [4, с. 168].

6 травня 1935 р. Верховний суд США визнав неконституційним закон «Про пенсійне забезпечення на залізничних дорогах», а 27 травня 1935 р. рішенням у справі «Schechter v. United States» – закон «Про відродження промисловості» через те, що, по-перше, його положення, на думку суду, незаконно делегували законодавчі функції органам виконавчої влади, по-друге, спрямовувалися на регулювання умов праці і передбачали втручання в торгівлю між штатами [4, с. 169].

У кінці 1936 р. Верховний суд США, спираючись на доктрину «свободи договору», анулював закони Нью-Йорку та інших

штатів, якими встановлювався розмір мінімальної заробітної плати для жінок [4, с. 171–172].

Загалом у 1935–1936 рр. Верховний суд США визнав неконституційними 11 важливих законів «Нового курсу», перешкоджаючи законодавчому санкціонуванню права федерального уряду регулювати соціально-економічні відносини [4, с. 169].

Зважаючи на рішення Верховного суду США, обґрунтовані принципом «свободи договору», спрямовані проти програми «Новий курс» (зокрема, проти закріплення за громадянами деяких соціальних прав, які нею передбачалися – О. Р.), країну охопили страйки працівників різних сфер промисловості [4, с. 172].

Негативне ставлення Верховного суду США до політики Рузвельта Ф. Д. було висловлене 1935 р. його рішенням у справі «Humphrey's Exacutor v. United States», яким суд постановив, що президент не може одноособово, на підставі власного розсуду, звільняти членів Федеральної торгової комісії до закінчення строку їхніх повноважень, крім випадків, якщо такі, відповідно до закону, яким була створена Комісія, «недбало ставилися до посадових обов'язків чи зловживали посадою». Цим рішенням посадові особи, призначені Конгресом (відповідно до розділу 8 ст. 1 Конституції повинні сприяти виконанню законів – О. Р.), захищалися від довільного відсторонення «за бажанням глави виконавчої влади» [4, с. 65–66].

На думку Верховного суду США, створені Конгресом «квазі-судові» та «квазізаконодавчі» агентства (яким була зазначена Комісія – О. Р.) повинні були здійснювати повноваження незалежно від президента, а дострокове усунення з посад було можливим лише з причин, вказаних у законі, який передбачав їхнє створення. Отже, президент, як вказав Верховний суд США, мав право достроково відстороняти від посади лише «purely executive officers», тобто федеральних посадових осіб, які повністю підпорядковувалися виконавчій владі [4, с. 66].

Вказаний судовий спір виник унаслідок конфлікту між Рузвельтом Ф. Д. та республіканцем Хамфрі В. – членом Федеральної торгової комісії, яка як незалежний орган перешкоджала (в правозастосовчій сфері) реалізації програм «Нового курсу», а Верховний суд США (одностайним рішенням) позбавив прези-

дента права звільняти членів незалежних агентств, які фактично були креатурою законодавчої влади (але виконували функції виконавчої влади – О.Р.) [4, с. 66].

Рузвельт Ф. Д., незадоволений рішеннями Верховного суду США, що перешкоджали впроваджувати «Новий курс», 5 лютого 1937 р. звернувся до Конгресу зі спеціальною заявою, в якій виклав план реформування суду (збільшення кількості суддів з 9 до 15). План напередодні складався таємно за участі Генерального атторнея США Каммінгса Х. і трьох помічників з Міністерства юстиції [10, с. 49–50]. Якщо Конгрес прийняв би пропозицію Рузвельта до уваги, були б внесені відповідні зміни до закону «Про судоустрій», а президент згідно зі ст. 3 Конституції призначив би, «за порадою та згодою» Сенату, своїх прибічників. Проте більшість Конгресу, навіть демократи – прихильники Рузвельта, побачили в його пропозиції «відверте посягання на незалежність суддів з боку президента» [3, с. 12], а «незалежність судової влади була визнана більшою цінністю, ніж економічна необхідність» [7].

Ми погоджуємося з думкою російських учених Борисюка В. І., Борщевської Е. Я. та Веремьєвої Е. М., що визнання основних правових актів «Нового курсу» неконституційними не означало краху політики Рузвельта у сфері регулювання економічних відносин. Зважаючи на ставлення Верховного суду США до «Нового курсу», Рузвельт був змушений змінити деякі положення цієї програми для того, щоб вона відповідала федеральній Конституції у тому баченні, як розуміє її Верховний суд. У випадку ж, якщо б президент не вніс деяких корективів до «Нового курсу», його реалізація б залишалася під питанням [5, с. 148].

Отож, Рузвельт Ф. Д. відмовився від прямого урядового втручання в господарські відносини підприємств, але федеральний уряд мав право надавати допомогу господарюючим суб'єктам, якщо вони її потребують.

Зважаючи на поступку Рузвельта Ф. Д., 25 березня 1937 р. Верховний суд США прийняв рішення (справа «West Coast Hotel Co v. Parrish»), в якому визнав конституційним закон Вашингтона, що передбачав мінімальну заробітну плату для жінок і був ідентичний законів Нью-Йорку, який у кінці 1936 р. визнано неконституційним. Своім рішенням Верховний суд США визначив, що

«свобода, яка випливає з принципу «свободи договору», може обмежуватися, але тільки шляхом належної процедури» [4, с. 173].

З середини 30-х рр. XX ст. Верховний суд США почав визнавати необхідність пристосовувати концепцію «матеріальної належної правової процедури» до зростаючого державного втручання в економіку (щоправда із застереженнями) [5, с. 135–136].

Відповідно до теорії американського конституційного права всі загальнополітичні повноваження федерального уряду мають «екстра конституційний» характер, що й було підкреслено 1936 р. у рішенні Верховного суду США в справі «United States v. Curtiss – Wright Export Corp» (написане суддею Сазерлендом В.): «...надання федеральному урядові повноважень зовнішнього суверенітету не залежить від положень Конституції. Право оголошувати та вести війну, укласти мир, міжнародні договори, підтримувати дипломатичні відносини з іншими суверенними державами повинно надаватися федеральному урядові, оскільки супутні державності, навіть не зазначені у Конституції, права і повноваження США як члена сім'ї націй рівні правам і повноваженням інших членів міжнародної спільноти. В іншому випадку США не були б повною мірою суверенною державою. Право на територію через її відкриття чи окупацію, право вислання небажаних іноземців безпосередньо не передбачені Конституцією, але існують як невід'ємні та невіддільні від національного суверенітету» [9, с. 121].

Суддя Сазерленд В. керувався тим, що з моменту здобуття незалежності до прийняття Конституції штати володіли «внутрішнім суверенітетом», а «зовнішній суверенітет» належав Союзові штатів спільно, а не кожному штатові окремо [8, с. 121].

У квітні 1937 р. Верховний суд США рішенням у справі «National Labor Relation Board v. Jones Laughlin Steel Corporation» визнав конституційним «Національний акт про трудові відносини», який становив основу соціально-трудового законодавства Рузвельта Ф. Д. [4, с. 173].

Цим рішенням Верховний суд США розширив владу Конгресу від регулювання торгівлі до регулювання ділової практики підприємств, які брали участь у торгівлі між штатами. Корпорація «Jones Laughlin Steel», яка була однією з найбільших сталеле-

ливарних компаній, порушивши положення федерального закону «Про трудові відносини» 1935 р. (законом передбачалося створення профспілок і укладення колективних договорів), звільнила 10 робітників за участь у профспілковій діяльності та відмовила-ся виконувати наказ Національного управління з трудових відносин і повторно брати звільнених працівників. Коли спір потрапив на вирішення Верховного суду США, він повинен був визначити, чи має право Конгрес регулювати «місцеву» діяльність компаній, які беруть участь у торгівлі між штатами, та діяльність, яка здійснюється в межах одного штату. Представники корпорації пояснювали, що умови на її заводі не впливали на торгівлю між штатами, а отже, не могли регулюватися Конгресом. Верховний суд США рішенням зобов'язав корпорацію поновити на роботі звільнених працівників, вказавши, що «визнання права працівників на самоорганізацію і висунення своїх представників для ведення переговорів, укладення колективного договору є необхідною умовою стабільності промисловості» [9].

Верховний суд США 1937 р. визнав конституційність вдруге прийнятого закону «Про банкрутство фермерів» та законів «Про регулювання трудових відносин на залізницях», «Про національні трудові відносини» (закон «Вагнера») [5, с. 136].

У кінці 30-х рр. XX ст. Верховний суд США, на думку політолога Даля Р., розпочав виробляти «конституційні підстави новим повноваженням національного уряду, які використовувалися наступними президентами в процесі реалізації їхніх програм» [5, с. 152].

У кінці 30-х рр. XX ст. пішли у відставку двоє консервативно налаштованих суддів Верховного суду США – Ван-Девантер У. і Сазерленд Дж., а їхні посади обійняли Блек Х. і Рід С., які активно підтримували Рузвельта Ф. Д., а до 1943 р. Верховний суд США взагалі поповнився ліберально налаштованими суддями (з колишніх дев'яти суддів залишився Робертс О.) [4, с. 174].

Ще у 1928 р. Хьюз Ч. Е. писав, що «у Верховному суді США, як і в маленькому колективі здібних людей з рівною владою в прийнятті рішень, дійсна позиція і вплив Головного судді залежить від його вміння та здібностей знаходити спільну мову з іншими суддями» [3, с. 19]. Історії були відомі «сильні» головні

судді (Маршал Дж. у XIX ст., Хьюз Ч. Е. та Уоррен Е. в XX ст.), які істотно вплинули на формування думок інших суддів цього суду та його рішення загалом, тобто тоді, коли більшість рішень суду були одноголосними.

Отже, в 1930–1941 рр. особливо помітно виявляється вплив Верховного суду США на формування системи права, творення правових норм, які регламентували підприємницьку діяльність, трудові відносини, відносини власності. Навіть незважаючи на доволі гострий конфлікт між президентом і Верховним судом США, все ж Конгрес не втрутився у відносини виконавчої та судової влад, хоча міг це зробити – шляхом прийняття федерального закону, яким би збільшилася кількість суддів з 9 до 15, як цього просив Рузвельт Ф. Д., чи внесення відповідної поправки до Конституції, якою б анулювалося рішення суду. Більше того, в цей час виявляється помітний вплив судової влади на виконавчу, оскільки, врахувавши думку Верховного суду США, Рузвельт Ф. Д. був змушений пристосувати деякі положення програми «Нового курсу» до того, як розуміє Конституцію Верховний суд США.

Висновки. Підбиваючи підсумки, пропонуємо такі висновки і рекомендації:

1. Позиція Верховного суду США в 1935–1937 рр. у період головування в ньому Хьюза Ч. Е. щодо способів та засобів подолання наслідків економічної кризи в США кардинально не збігалася з позицією президента США Рузвельта Ф. Д.

2. У 1935–1936 рр. Верховний суд США серією рішень, керуючись доктриною «laissez-faire» (невтручання держави у підприємництво), фактично паралізував «Новий курс», визнавши неконституційними закони, спрямовані на подолання економічної кризи.

3. У кінці 30-х рр. XX ст. Верховний суд США розпочав виробляти конституційні підстави новим повноваженням національного уряду, які використовувалися наступними президентами в процесі реалізації їхніх програм.

4. У 1935–1937 рр. виявляється помітний вплив судової влади США на виконавчу.

5. Досвід США щодо відносин гілок влади, їхньої реальної незалежності, який можна побачити на прикладі конфлікту Верховного суду та президента США під час економічної кризи в

США, може бути корисним у ході вироблення шляхів подолання економічної та політичної кризи в сучасній Україні.

Список використаних джерел

1. Плотнікова Т. В. «Новий курс» Рузвельта Ф. Д. та еволюція цивільного права США: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / КДУ ім. Т. Шевченка. Київ, 1998. 17 с.
2. Івальницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки. 1918–1945 рр.: навчальний посібник для студ. вищ. навчальних закладів. Вінниця: Фоліант, 2004. 464 с.
3. Жидков О. А. Верховный суд США: право и политика /отв. ред. Мишин А. А. Москва: Наука, 1985. 221 с.
4. Конституция США: история и современность /ред. Мишина А. А., Языкова Е. Ф., Николайчика В. М. Москва: Юрид. лит., 1988. 320 с.
5. Борисюк В. И., Борщевская Е. Я., Веремьева Е. М. и др. Политические институты США: История и современность /отв. ред. Борисюк В. И.; АН. СССР. Ин-т США и Канады. Москва: Наука, 1988. 271 с.
6. Нарышкина Р. Л. США: Государство и частный сектор: Гражданско-правовые отношения / АН. СССР. Ин-т США и Канады. Москва: Юрид. лит, 1976. 128 с.
7. Верховный суд США. URL: [http://ru.wikipedia.org/wiki/ %D0 %92 %D0 %B5 %D1 %80 %D1 %85 %D0 %BE %D0 %B2 %D0 %BD](http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD).
8. Мишин А. А. Принцип разделения властей в конституционном механизме США. Москва: Наука, 1984. 191 с.
9. Знаменательные решения. URL: <http://usinfo.state.gov/journals/itdhr/0405/ijdr/decisions.htm>.
10. Власихин В. А. Служба обвинение в США: закон и политика. Москва: Юрид. лит., 1981. 176 с.

Олейник В. С.

ВЕРХОВНЫЙ СУД США ПОД РУКОВОДСТВОМ ХЬЮЗА Ч. Э. (1930–1941)

В статье исследовано роль Верховного суда США – высшей федеральной судебной инстанции в формировании системы права в 1930–1941 гг. (в период председательства судьи Хьюза Ч. Э.), а также влияние в этот период федеральной судебной власти на исполнительную и законодательную власть и правовую систему государства. Также определена роль Верховного суда США в формировании конституционного устройства США, создании прецедента, который в дальнейшем использовался президентами США в их деятельности. Предложено выводы и рекомендации.

Ключевые слова: Верховный суд США, федеральная судебная власть, «Новый курс», система права, государственное вмешательство в экономику,

исполнительная власть США, законодательная власть США, президент США, Конгресс США, создание правовых норм.

Oliynyk V. S.

SUPREME COURT OF THE USA UNDER THE DIRECTION OF HUGHES Ch. E. (1930–1941)

The role of Supreme Court of the USA is investigated in the article - to the higher federal judicial instance in forming of the system of right in 1930–1941 (in the period of chairmanship of judge Hughes Ch. E.), and also influence in this period of federal department judicial on executive and legislative power and legal system of the state. The role of Supreme Court of the USA is also determined in forming of constitutional device of the USA, creation of precedent that in future was used by Presidents of the USA in their activity. Conclusions and recommendations are offered.

There is research of position the USA in 1930–1941 it is actual not only because of that at this time measures were conducted on overcoming of world economic crisis, but also because Supreme Court of the USA entered into a peracute (for all history) conflict with executive sovereignly – President.

Supreme Court as general and constitutional justice court, must (in case of origin of legal dispute) analysing positions of laws that in opinion of side in business are unconstitutional to define a question about their accordance of federal Constitution.

So there is a necessity to find out, going round ideological conclusions, real historical and legal role of Supreme Court of the USA chaired by Hughes Ch. E. in forming of the system of right constitutional mode, and also about actual character of political and legal mutual relations between federal judicial, executive and legislative authorities.

Key words: *Supreme Court of the USA, federal department judicial, «New Deal» of President F. D. Roosevelt, system of right, state interference with an economy, executive power of the USA, legislature of the USA.*

УДК 340.12

Співак В. В.,

кандидат філософських наук,
докторант Національної музичної академії України
імені П. І. Чайковського, м. Київ

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ КАТЕГОРІЇ ЯК МАРКЕР ІДЕНТИЧНОСТІ В СПАДЩИНІ АНТОНІЯ РАДИВИЛОВСЬКОГО

У статті досліджено проблему політичної ідентичності Антонія Радивиловського на підставі аналізу політико-правового категоріального апарату філософської складової його проповідницької спадщини. Зроблено висновок про еkleктичність його політичного світогляду, в якому поєднуються образи та категорії політичного життя Русі-України, Речі Посполитої, Війська Запо-

різького та Московського царства. Виявляючи лояльність до монарха, як образу вищої влади, проповідник схиляється до ідей республіканізму.

Ключові слова: українська філософія, філософія права, політична філософія, бароко, ідентичність, самовладдя, республіканізм.

Постановка проблеми. Друга половина XVII століття в Україні відзначилася бурхливими суспільно-політичними струмами, які викликали зміни в соціальній структурі суспільства й політичній сфері та справили вплив і на духовне життя. В останньому провідну роль відігравала церква на чолі з плеядою інтелектуалів, вихованих «могилянськими» реформами: Інокентієм Гізелем, Лазарем Барановичем, Іоаникієм Галятовським, Антонієм Радивилівським та ін.

Їх тексти представлені полемічними творами, трактатами з морального богослов'я для священників, віршами та проповідями, що покликані дати уявлення про істини віри, християнську мораль, прославити справи «відомих» людей, дати відповідь на критику з боку іноконфесійних конкурентів тощо.

Але разом з основною метою під час створення свого «продукту» автори свідомо чи несвідомо виявляли певну політичну заангажованість, висловлюючи прямо чи опосередковано ідеї, що стосуються уявлень про владу, державу, право та політичний устрій суспільства, що відносяться до сфери політичної та правової філософії. Такі ідеї проявлялись у вигляді похвали за мудре правління, жалкування про сучасні «оплакані часи», розбору «гріхів і цнот», властивих носіям влади, моральних історій-прикладів, спеціальних міркувань про належний порядок та інших, інколи доволі несподіваних формах.

Формулювання цілей статті. Спроба визначити природу такої строкатості та суті, що криється за нею, є метою цієї розвідки. Джерелами дослідження обрано проповіді Антонія Радивилівського, який є знаковою особою своєї епохи та здатен репрезентувати політико-правовий світогляд представників церковної інтелектуальної еліти епохи бароко. При цьому планується звернути увагу на політичний порядок, з яким себе ідентифікує проповідник, що дозволяє виявити прихильність автора до тих чи інших політико-правових ідей. Таке дослідження може доповнити наші уявлення про ідейний арсенал політичної та правової філософії українських мислителів епохи бароко.

Аналіз останніх досліджень з теми. Ця проблематика вже розглядалася у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, таких як: Довга Л. М. [3], Яковенко Н. М. [9], Когут З. [4] тощо. Названі дослідники звертали увагу на деякі особливості політико-правової ідентичності української політичної та інтелектуальної еліти 2 пол. XVII ст. Проте на матеріалах проповідей Антонія Радивиловського вона розглянута недостатньо. Тож ця проблема потребує більш детальної уваги.

Виклад основного матеріалу. Загальна політико-правова теорія у творчості українських церковних мислителів епохи бароко, природно, спирається на церковну доктрину, що синтезувала в собі доробок отців церкви та деякі ідеї античності. Крім цього, також трапляються репліки ідей, запозичених з праць світських авторів епохи Відродження (зокрема Гуго Гроція, Еразма Роттердамського та ін.).

При цьому церковні інтелектуали виявляють доволі строкаті політико-правові орієнтації, які являють собою конгломерат різноманітних ідей, часто суперечливих та навіть взаємовиключних, що поєднують у собі елементи традиційної політичної культури Речі Посполитої, руського та литовського права з політико-правовими уявленнями козацької старшини й апеляціями до московської «самовладної стабільності».

Останні є характерними для церковних ієрархів, що може трактуватися як загальний настрій духовенства стосовно московського царя, що «видавався їм гарантом спокою та стабільності, на відміну від розбурханої міжусобицями старшинської еліти» [10, с. 434], оскільки данина тогочасній традиції письменства, що передбачала висловлення лояльності до вищої політичної влади та патронів-спонсорів, яка зі змінами у суспільно-політичній ситуації почала переноситися з короля та магнатів на царя й гетьманів.

Тож формулу, вміщену Антонієм Радивиловським на початку друкованого «Вінця Христова» 1688 року, яка характеризує московських царів Івана і Петра Олексійовичів та царівну Софію як «Пресвітлішихъ Державнійшихъ и Благочестивійшихъ Великихъ Государей нашихъ Царей й Великихъ Князей...» [5, арк. 2], а самого автора як: «Недостойный Книги сея... Ділатель, Всегдашній... Вашего Царскаго Пресвітлаго Величества Богомолецъ, ни-

жайшій рабъ ѿ подножіє...» [5, арк. 11], можна вважати не стільки проявом «безумовної відданості підданого», скільки дотриманням письменського етикету стосовно осіб, що являють собою символ вищої державної влади. На користь цього припущення свідчить повторення тут проповідником загальноприйнятої дипломатичної формули звертання до царя, що перекочувала у збірку церковних проповідей з суспільно-політичного дискурсу.

Далі Антоній Радивилівський традиційно наділяє царську родину всіма християнськими цнотами, головною з яких є захист православ'я – «понеже Віру святую Православнокафолическую... распространяете, ѿ повсюду туюж де защищаете...» [5, арк. 12]. Як відомо, саме «православність» московського царя була однією з причин проявів симпатій до нього з боку українського духовенства, а акцент на захисті віри та церкви як місії російських царів був характерний для всіх церковних інтелектуалів 2 пол. XVII ст. [10, с. 434–435].

Крім цього, церковні ієрархи прагнули знайти в особі царя: покровителя, спонсора й захисника від інтриг конкурентів, на що розраховує у своїй посвяті й Антоній Радивилівський – «аз недостойный ділатель, сице ѿ сей трудъ мой, под покровеніємъ Вашего Царскаго Пресветлаго Величества, могли сохраненъ быти отъ всякихъ злословій безбідне, ѿ да с нимъ не убоюся зла, яко Ваше Царское Пресвітлоє Величество Преблагіи мои защитници есте» [5, арк. 16].

Усі вищезазначені положення, що висловлюють підкреслену лояльність до царської влади, є цілком природними з точки зору традиційної позиції православної церкви щодо держави, відповідно до формули – «нема влади не від Бога» (Рим. 13, 1). Тож церква постійно шукала підтримки та лояльності з боку держави, хоча, з іншого боку, кожен церковнослужитель був відданий більше «небесній вітчизні», ніж земному володарю. Так, у своїх рукописах Радивилівський наводить таке міркування – (завбачливо викреслене в друкованому варіанті «Вінця Христового» 1688 року) – «Что ест Цръ? Что монарха? члкъ есть. а члкъ что? Есть тинь, сонъ» [6, с. 361], далі проповідник пише, що варто служити Богу, а не можновладцям.

Так само, як у 2 пол. XVII ст. церковні письменники односторонньо звеличували «царську величність», раніше православна церква в Україні шукала підтримки королівської влади та магнатських родин. З прийняттям зверхності московської влади змінився лише об'єкт вшанування та формальне наповнення його вираження, самі ж засоби та суть такої апеляції залишаються в межах попередньої традиції церковного письменства (звеличення цнот володаря, його герба, діянь, прохання про патронаж). Тож вихваляння царських осіб навряд чи є виразом виключної прихильності до Москви чи до московських порядків, скоріше це є проявом бажання дотриматись етикету чи знайти міцний ґрунт під ногами та гарантії безпеки у неспокійні часи.

Крім «московського» орієнтиру, в текстах Радивиловського трапляється багато маркерів політичного життя Речі Посполитої. Так, проповідник описує суспільно-політичний устрій «граду земного», що є калькою з річпосполитського світу, в якому формувався автор. Наприклад, звертаючись до суспільної моральної проблематики, Радивиловський згадує: «стань Царській, стань Сенаторській, стань Воинській, стань Радецькій... сенаторъ на кріслі сенаторскомъ сидячи, прагнеть примноженья староствъ, прагнеть булавы Гетманской, Печати канцлірской, ласки Маршалковской» [6, с. 123]; «в Речи Посполитой, не вси єдиним ся здобят титулом, але кто Воеводою, Кашталяномъ, кто Старостою, Скарбникомъ, подскарбимъ [7, с. 696]. Поданий тут перелік «урядів» містить такі, що невластиві ані Московському двору, ані Війську Запорізькому, але цілком «свої» як для автора, так і сучасників.

Антоній Радивиловський широко використовує у своїх повчаннях правові категорії Речі Посполитої, наприклад: «обваровал тоє псалмиста страхом, нібы якою сеймовою конституцією, рекши...» [6, с. 336]. Саме ж право користується у проповідника високим авторитетом. Так, він висловлює ідею підпорядкування влади правовим нормам, що є характерним для уявлень Речі Посполитої – місто перебуває в цілісності – «кгда жителіє онаго будутъ послушными бурмистром, бурмистры зась правомъ» [6, с. 510].

Цікавим є те, що ці категорії, присутні в наведених уривках з рукописного «Вінця Христова», пізніше були підчищені у дру-

кованому «Вінці Христовому» 1688 року [5, арк. 36 зв.-37; арк. 116], що говорить про намагання автора зробити його більш «політкоректним». Але, незважаючи на таку редакцію, політико-правові категорії Речі Посполитої продовжують ряснити і в друкованих збірках Антонія Радивиловського – «Не знаєть натура срозитися на Річчя Посполитую» [5, арк. 519 зв.]; «єдного разу учинили собі сеймъ» [5, арк. 541 зв.]; «поселства своего реляцію albo отнесенє чиниль» [7, с. 1118].

Описуючи царські цноти (Антоній Радивиловський фактично не згадує короля та не вживає цей термін для позначення монарха), проповідник наділяє монаршу особу всіма належними їй християнськими чеснотами [5, арк. 12; 7, с. 274–275]. Проте такий «цар» володіє рисами, які характеризують його не як «московського самовладця», а, скоріше, як монарха зі світу політико-правових уявлень Речі Посполитої [5, арк. 524 зв.; 6, с. 1419]. Так, проповідник змальовує просування особи по кар'єрній драбині на різні «уряды», причому така кар'єра завершується обійманням «царського уряду», що є більш характерним для порядків Речі Посполитої, ніж московського політичного життя: «Нехай кто вси перейдет уряды сего мира; ... нехай кто будет на дворе Царскомъ покоевымъ, потымъ нехай будетъ Секретаромъ, потымъ нехай будет Маршалком, нехай будет ротмистром, Полковником, Гетманом, Сенатором яким высоким; наостаток нехай зостанет й Царемъ...» [6, с. 753–754]. У друкованому «Вінці» Антоній Радивиловський прямо пише про вибори народом особи на роль царя, князя або «старшинство» та бажані критерії вибору кандидата – «гды кого людъ посполитый избираеть на якое Царство, на Княженіє, albo на иншое якое старшинство, неповинни усмотровати на позвірховную его уроды пієнкость, а ни на родовитость фаміліи; але на цноты, на укладность пристойныхъ, обычаевъ, на смиреніє, на побожность, на щодробливість й ласкавость. Тыи цноты оздобою суть Маєстату Царского, тыи цноты суть сохраненіємъ живота его» [7, с. 249]. Тож поняття «цар» у текстах Антонія Радивиловського, скоріше за все, є «московським» лише за формою, а не за змістом.

Щодо самого тлумачення поняття «Річчя Посполита» (відома польська калька з латинського «республіка»), то цілком ймовірно

для Антонія Радивиловського Річ Посполита є не тільки як Литовсько-Польська держава, а як синонім держави-суспільства взагалі. Він часто згадує «добро Речі Посполитої» як спільне благо чи громадське майно (як це зрозуміло з контексту), також використовує це поняття в тих місцях, де ця назва в загальновідомому сенсі є явно недоречною, наприклад, у повчанні, присвяченому святому князю Володимиру – «Святий Великий Княже Нашь Російській Владиміре, гдись самъ з себе добрый приклад до прийнятя віры // Христовой всіму Російскому народу подаль, памяталесь на тоє, же яко над злый приклад Царя албо Князя нічого немашь Речи Посполитой заразлившого й шкодлившого; такъ над добрый приклад Царя албо Князя нічого немашь той же Речи Посполитой здоровшого, й пожитечнійшого...» [7, с. 249–250]. Тут, очевидно, під Річчю Посполитою мається на увазі держава як така, що говорить про прихильність до республіканських порядків взагалі, а не до політико-територіального утворення, що носило цю назву.

Політико-правові реалії Війська Запорізького також знайшли своє відображення в повчаннях Антонія Радивиловського. Проте вони значно менше представлені порівняно з річпосполитськими. Так, гетьмана Антоній Радивиловський у своїх повчаннях як самовладного володаря не згадує, надаючи йому роль військового лідера та риси християнина, властиві кожній людині високого стану. Цар та гетьман у переліку суспільної еліти, зазвичай, йдуть поруч із властивими їм спільними та відмінними цнотами: «Если естєсь Црѣ, памятайже на тоє, же тя Богъ для того на Пресвітломь Царскомь посадиль Маестате, абьсь тыхъ которыи тебе служатъ... многими опатроваль добродействы... //... Если естєсь Гетманъ, памятай же на тоє, абьсь нічого без уваги и рады не чиниль... абьс воинов своих доброчиностю до послушенства себе потягаль, абьсь кривды в тягненю людемъ чинити недопушаль, абьсь славу речи посполитой прекладалъ над славу свою власную, абьсь справедливость заховаль...» [6, с. 1404–1405]. В інших випадках гетьман також йде після царя, що може говорити про його підпорядковану роль у політичній свідомості Антонія Радивиловського.

Про особливий статус гетьмана в повчаннях проповідника могло б побіжно свідчити те, що він досить часто називає геть-

маном Ісуса Христа, якого традиційно церква іменувала Царем Небесним. Так, у рукописному «Вінці Христовому» Радивилівський називає Христа гетьманом [6, с. 144], замінивши у друкованому варіанті на Царя [5, арк. 46]. В іншому місці проповідник називає Христа одночасно Царем та Гетьманом – «Христос Спаситель ... Црь над Царями, такъ Гетманъ над Гетманы [6, с. 1303]. Оскільки земний цар мав бути образом Царя Небесного, то у випадку порівнянням Христа й гетьмана цей «Imago Dei» міг б переноситися й на останнього, разом із наданням відповідного статусу земного володаря, влада якого священна.

Проте слід зауважити, що ці порівняння не є чимось унікальним як в українській традиції того часу, так і поза нею. Порівняння Христа та гетьмана є характерним й для інших церковним мислителів 2 пол. XVII ст. Так, зокрема, гетьманом називає Христа Іоанікій Галятовський – «Есть Христось, гетманомъ валецнымъ» [2, с. 119]. Таке порівняння Христа з воєначальником (у тогочасній українській традиції – гетьманом) є характерним для образу «Церкви воюючої» та є давньою традицією християнського письменства. Тож, зважаючи на те, що Христос був взірцем для кожного християнина, який мав «ревновати» йому у цнотах, питання про можливий особливий статус Гетьмана стосовно царської влади у системі політико-філософської складової повчань Антонія Радивилівського залишається відкритим.

З інших маркерів суспільно-політичного життя гетьманської України присутній перелік «урядів» Війська Запорізького: «припомните собі... Гетмановъ, Полковниковъ, Сотниковъ, Асауловъ, й иншихъ... Запорожцовъ...» [8, с. 39]. Також проповідник неодноразово описує ради воїнів з різних питань [7, с. 59], що є характерним для козацької спільноти. Втім під опис «рицарського кола» підпадає й феномен сеймиків та сеймів Речі Посполитої.

Цікавим у політико-філософській складовій повчань Антонія Радивилівського є факт змішування проповідником в одному місці політико-правових категорій різних політичних порядків, особливо під час опису суспільної еліти: – «мыслити бовімъ быти [в речі Посполитой Княземъ, Сенаторомъ, Старостою, на дворі Царском быти Маршалком, Канцліром, Каштеляном... мыслити быти в Войску Гетманом, Полковником, Ротмистром, або сотником,

обозным, Писаром, а заж то не золотая мысль?...» [6, с. 201] (у друкованому «Вінці Христовому» цей перелік відсутній [5, арк. 65]); «Князі, Воеводи, Сенаторове, Гетманове, поборцы, Старостове, й прочая» [6, с. 567]; «пойзришь в стань Црскій, Сенаторскій, Княжій, Воеводскій, пойзришь в станы Рыцерскіе, яко то в стань Гетманскій, Полковницкій, Судейскій» [6, с. 202]; «учинятъ его Паномъ великімъ, учинятъ его Боляриномъ, Каштеляномъ, воеводою, Гетманомъ, полковникомъ; учинятъ его вѣйтом, бурмистром, райцею, лавником и прочая...» [6, с. 677]; «въ дворахъ Царскихъ, сенаторскихъ // княжихъ, болярскихъ, Гетманскихъ, Полковничихъ й иншихъ, навіть в домахъ войтовских, бурмистровских, речецкихъ...» [6, с. 1117–1118].

Тут ми бачимо перелік «значних урядів» Речі Посполитої, Війська Запорізького та Московського царства. Таке змішування категорій «старого» та «нового» політичних порядків говорить про властиву всій бароковій культурі «еклектичність» політичного світогляду Антонія Радивиловського, що була характерною й для інших його сучасників [9, с. 371–398]. Природою такої еклектики можна вважати: ментальні особливості автора, що інтелектуально сформувався ще до козацької революції під впливом «могилянського оновлення»; свідому чи несвідому корекцію політичних уявлень та образів, що їх передають залежно від кон'юнктури політичного життя; а також – особливу здатність світогляду «людини бароко» поєднувати в єдине ціле навіть не поєднуване з нашої точки зору (що стосується і образів, і ідей).

Висновки. Отже, звертаючись до політичної тематики, проповідник користується близькими для себе й сучасників категоріями політико-правових уявлень Речі Посполитої, додаючи до них особливості нового козацько-старшинського політичного устрою. До цієї мішанини додаються апеляції до московського трону, що служать для проповідника ніби «символом» вищої влади православного монарха. Але висловлюючи свою лояльність до Москви, Антоній Радивиловський не заглиблюється в подробиці політичного життя царського двору та його підданих, тож символ залишається лише символом. Ця характеристика є типовою для українських ієрархів, які виявляли зовнішню лояльність до царської влади і навіть служили її дипломатичним інтересам, але мали явну

нехить до запровадження «московських порядків» на своїй території та обстоювали свою окремішність [1].

Порівняна меншість послань у проповідях Антонія Радивилівського на образи козацько-старшинського політичного життя та «неувага» до московських порядків свідчить про «річпосполитськість» політичного світогляду проповідника, в якому нерозривно злилися політичні світи Русі та Речі Посполитої (як політичного ладу) з філософськими політико-правовими ідеалами республіканізму та уявленнями про громадянські свободи, що цілком відповідають тенденціям тогочасної політичної та правової філософії.

Список використаних джерел

1. Броджі-Беркофф Джованна «Мир з Богом чоловіку» як система моральної філософії // Інокентій Гізель: вибрані твори: в трьох томах. Том 3: Дослідження та матеріали / за ред. Довгої Л. М. Київ–Львів: Свічадо, 2010. С. 103–132.
2. Галятовський Іоаникій. Ключ розуміння / підгот. Чепіга І. П. Київ: Наукова думка, 1985. С. 53–238.
3. Довга Л. М. Система цінностей в українській культурі XVII століття. Київ–Львів: Свічадо, 2012. 344 с.
4. Когут Зенон. Коріння ідентичності. Київ: Критика, 2004. 352 с.
5. Радивилівський Антоній. Вінець Христов.... Київ, 1688. 544 арк.
6. Радивилівський Антоній. Вінець Христов...: рукопис: т. 2 / І.Р. ЦНБУ ім. В. І. Вернадського. 1615 с.
7. Радивилівський Антоній. Огородок.... Київ, 1676. 1128 с.
8. Радивилівський Антоній. Слова часу війни // Марковский М. Н. Антоний Радивилівський, южнорусский проповедник XVII века. Киев: Тип. имп. ун-та св. Владимира В. И. Завадского, 1894. 187 с.
9. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVIII ст. Київ: Laurus, 2012. 472 с.
10. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ: Критика, 2006. 584 с.

Спивак В. В.

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ КАТЕГОРИИ КАК МАРКЕР ИДЕНТИЧНОСТИ В НАСЛЕДИИ АНТОНИЯ РАДИВИЛОВСКОГО

В статті досліджена проблема політичної ідентичності Антонія Радивилівського на основі аналізу політико-правового категоріального апарату філософської складової його проповідничого насліддя. Сделан вывод о эклектичности его политического мировоззрения, в котором со-

четаються образы и категории политической жизни Руси-Украины, Речи Посполитой, Войска Запорожского и Московского царства. Проявляя лояльность к монарху, как образу высшей власти, проповедник склоняется к идеям республиканизма.

Ключевые слова: украинская философия, философия права, политическая философия, барокко, идентичность, самовластие, республиканизм.

Spivak V. V.

POLITICAL AND LEGAL CATEGORIES AS A MARKER OF IDENTITY IN THE HERITAGE OF ANTHONII RADYVYLOVSKYI

In clause the problem of political identity of Antony Radivilovskiy– the Ukrainian preacher and the church thinker of second half XVII century is investigated. The general intellectual background creative thinker and the place of his achievements in the spiritual tradition of the Baroque. Characterized by ideological foundation of his work and defined philosophical problems which drew attention thinker in his sermons. It is concluded that the presence of his homiletic heritage significant philosophical and legal and philosophical and political aspect that makes these works quite promising source for studying the history of Ukrainian philosophy. On the basis of the analysis of moral - ethical, philosophy-political and philosophy-legal components his hand-written and printed sermon heritages, come to light political and legal ideological preferences of Antony Radivilovskiy and political order with which he identifies himself. It is judged about eclecticism of his political outlook in which images and categories of a political life of Russia-Ukraine, Rzeczpospolita, Zaporozhian Host and Moscow are combined. It is established, that showing demonstrative loyalty to the Moscow monarch as to an image of the higher authority, the preacher is declined to ideas of republicanism, characteristic for political way of Rzeczpospolita. The study complements our understanding of the ideological arsenal of political and legal philosophy thinkers Ukrainian Baroque.

Key words: the Ukrainian philosophy, philosophy of law, political philosophy, a baroque, identity, autocracy, republicanism.

УДК 341.492.2

Гринчак А. А.,

доцент кафедри державного будівництва,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ ЗА СТАТУТОМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ПО КОЛИШНІЙ ЮГОСЛАВІЇ

Статтю присвячено аналізу ознак злочинів проти людяності за статутом Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії та його практики щодо цих злочинів. Розкрито визначення злочинів проти людяності як таких, що

вчиняються «у ході збройного конфлікту, міжнародного чи внутрішнього характеру, і спрямовані проти будь-якого цивільного населення». Особливу увагу приділено характерним ознакам злочинів проти людяності, а саме: спрямованості проти цивільного населення, організованості і систематичності, масштабності дій.

Ключові слова: злочини проти людяності, Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії.

Постановка проблеми. Термін «злочини проти людяності» був уперше вжитий після II світової війни. Були створені міжнародні воєнні трибунали ad hoc у Нюрнбергу і Токіо, які судили головних воєнних злочинців за злочини проти людства (у Статутах цих трибуналів були зазначені і злочини проти людяності) [1]. Це був прецедент у міжнародному праві. Він дав поштовх розвитку усьому післявоєнному міжнародному праву.

Наступним етапом розвитку концепції злочинів проти людяності було створення двох міжнародних трибуналів ad hoc: Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 р. (далі МКТЮ) [2], і Міжнародного кримінального трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид і інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території Руанди, і громадян, відповідальних за геноцид чи подібні порушення, вчинені на території сусідніх держав, у період з 1 січня до 31 грудня 1994 р. [3].

Аналіз практики Судової та Апеляційної палат МКТЮ щодо злочинів проти людяності (одного з видів злочинів, передбачених його Статутом) є метою цієї статті. Актуальність цього дослідження беззаперечно підкреслює той факт, що цього року трибунал завершує свою роботу. Для підбиття підсумків 24-річної діяльності МКТЮ 22–24 червня в Сараєво проведено заключну конференцію, де місцеві, регіональні та міжнародні учасники обговорювали різні аспекти правової спадщини МКТЮ, щоб навіть після завершення роботи трибуналу забезпечити доступ до інформації про досягнення і напрацювання МКТЮ для зацікавлених сторін [4].

Метою статті є визначення ознак злочинів проти людяності за статутом Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання злочинів проти людяності завжди викликало інтерес як у вітчизняних, так і в зарубіжних дослідників (Бассіуні Ш. М., Бліщенко І. П., Гна-товський М. М., Грефрат Б., Зелінська Н. А., Морріс В., Рабінович П. М. та інші). Втім, окремі аспекти діяльності МКТЮ, зокрема, судова практика щодо злочинів проти людяності, недостатньо висвітлені в науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Трибунал став першим Міжнародним кримінальним трибуналом, створеним за резолюцією ООН. Його єдиними попередниками були міжнародні воєнні трибунали в Нюрнбергу і Токію, створені за інших обставин та ґрунтувалися на фундаментально відмінних моральних і правових засадах [5].

Завданнями трибуналу є здійснення правосуддя, запобігання вчиненню певних злочинів і сприяння відновленню і підтримуванию миру. Заснування МКТЮ стало правовою відповіддю світової спільноти на вимоги, поставлені ситуацією у колишній Югославії, де у величезних масштабах вчинялися воєнні злочини, геноцид і злочини проти людяності: для засудження винних за ці категорії злочинів був створений цей трибунал.

На той час як уже існувало новітнє інституціональне явище в міжнародно-правовій сфері, то трибунал спочатку (у 1994 р.) стикався з деякими практичними невизначеностями і критикою щодо його правової обґрунтованості й ефективності. Але подальша практика трибуналу спростувала ці сумніви.

За Статутом МКТЮ здійснює юрисдикцію щодо воєнних злочинів (ст. 2 і 3), геноциду (ст. 4) і злочинів проти людяності (ст. 5).

Характерною рисою Статуту є відокремлення геноциду від злочинів проти людяності (на відміну від Нюрнберзького і Токійського трибуналів). Як злочини проти людяності у ст. 5 Статуту Югославського трибуналу вказані вбивства, винищення, поневолення, депортація, ув'язнення, тортури, зґвалтування, переслідування з політичних, расових чи релігійних мотивів, інші нелюдські акти [2].

У статті 5 Статуту МКТЮ визначаються злочини проти людяності як такі, що вчиняються «у ході збройного конфлікту, міжнародного чи внутрішнього характеру, і спрямовані проти будь-якого цивільного населення» [2].

У Статуті не подається тлумачення ознак злочинів, про які йдеться у статті. Судова й Апеляційна палати Трибуналу у разі застосування положень Статуту розкривали їх зміст, сформувавши значну судову практику [6].

Судова практика трибуналу виокремлює три ознаки злочинів проти людяності: а) спрямованість проти цивільного населення, б) організованість і систематичність, в) масштабність дій [7, п. 543]. У той же час рішення МКТЮ закріплюють положення, що друга і третя ознаки можуть бути альтернативними. Тобто достатньо, щоб акти вчинялися організовано й систематично (винний вчинив два і більше тотожні злочини як вияв певної тенденції його поведінки відповідно до заздалегідь розробленого плану чи політики) або масштабно, інакше кажучи, у великих розмірах [8, п. 544]. Організованість, систематичність і/або масштабність свідчать про колективний характер злочинів. Слід пам'ятати, що хоча концепція злочинів проти людяності припускає елемент політики, це не є обов'язковою ознакою злочинів проти людяності. У будь-якому випадку така політика не обов'язково повинна визначатись державою [8, п. 551–555].

Об'єктом нападу в разі вчинення злочинів проти людяності є саме цивільне населення. Використання терміна «населення» визначає колективну природу злочинів і виключає одиничні або ізольовані дії, які хоча і можуть являти собою військові злочини чи злочини за національним кримінальним законодавством, але не досягають рівня злочинів проти людяності. Ті особи, які брали активну участь у конфлікті, не можуть характеризуватися як цивільне населення, а ті, хто активно брав участь у русі опору, можуть кваліфікуватися як жертви злочинів проти людяності.

Сторони конфлікту мають усвідомлювати різницю між цивільним населенням і комбатантами, між цивільними і військовими цілями, і, відповідно, спрямовувати свої дії тільки проти військових цілей [9, п. 190]. У міжнародному праві існує абсолютна заборона нападу на цивільне населення [10, п. 109], що охоплює і напади невибіркового характеру. Не можуть конкретні райони або зони бути визначені як цивільні або військові. Різниця має бути проведена в кожному випадку між цивільним населенням і комбатантами, а також між цивільними і військовими цілями. Не можна

виправдовувати напад на цивільне населення тим, що навколо розташовано багато військових об'єктів.

Масштабність і/або систематичність нападу на цивільне населення є визначальною для дій окремого обвинуваченого і для нападу в цілому. Дії обвинуваченого як частина нападу на цивільне населення не обов'язково повинні відбуватися під час нападу (тобто дії, які вчиняються до або після основного нападу на цивільне населення або далеко від нього теж можуть бути частиною цієї атаки) [11, п. 100].

Доведення вини обвинуваченого у вчиненні злочинів проти людяності можливе за умови, що він усвідомлював зв'язок його дій з нападом [10, п. 101; 11, п. 99, 102, 103; 12, п. 248, 251, 271]. Така оцінка проводиться індивідуально щодо кожного випадку. Наприклад, розглянувши обставини, за яких діяння було вчинене так далеко від нападу, що не можна встановити необхідний зв'язок, вважається, що це так званий «ізолюваний акт», і, отже, він не може кваліфікуватися як злочин проти людяності [10, п. 101; 11, п. 100].

Злочини проти людяності повинні вчинятися під час збройного конфлікту і бути спрямовані проти будь-якого цивільного населення. Це означає, що повинен існувати збройний конфлікт, а всі акти мають бути пов'язані з конфліктом географічно і вчиняються не за особистими мотивами злочинця.

Все, що вимагається згідно зі статтею 5 Статуту, це те, щоб масштабний або систематичний напад на цивільне населення був проведений під час збройного конфлікту в Хорватії та/або Боснії і Герцеговині [13, п. 14].

Стала судова практика підтвердила, що існування збройного конфлікту не є складовою визначення злочинів проти людяності, але є юрисдикційною умовою – дії обвинувачених географічно і в часі пов'язані зі збройним конфліктом; в іншому випадку не підпадають під юрисдикцію цього трибуналу [11, п. 82, 83; 12, п. 249, 251; 14, п. 70].

Далі необхідно звернути увагу на особливі ознаки винищення як одного з найчисленніших злочинів проти людяності у судовій практиці МКТЮ.

Для винищення вина обвинуваченого доведена, якщо встановлено намір вбивати у великих масштабах або систематично ство-

рювати великій кількості людей умови життя, які призвели б до їх смерті [15, п. 536; 16, п. 259, 260; 17, п. 45]. Ознаки злочину винищення є такими ж, як ті, які потрібні для вбивства як злочину проти людяності, з тією різницею, що під час винищення вчиняються вбивства у великих масштабах [15, п. 536; 16, п. 260; 18, п. 701; 19, п. 261]. Вчинення у великих масштабах є одночасно необхідною характеристикою як об'єктивної сторони, так і суб'єктивної (намір і бажання вбити велику кількість людей) [15, п. 536; 16, п. 259; 17, п. 44; 20, п. 146]. Саме ця ознака – «широкомасштабність» (massiveness) – відрізняє злочин винищення від злочину вбивства [15, п. 536; 16, п. 260; 20, п. 146]. Однак вислів «у великих масштабах» не передбачає необхідність чіткого визначення мінімальної кількості жертв, після чого дії точно можна кваліфікувати як винищення [15, п. 537; 16, п. 260]. Винищення буде й у випадку вбивств тисяч осіб, і так само з меншою кількістю вбивств [15, п. 537]. Оцінка «великих масштабів» проводиться на індивідуальній основі, з урахуванням обставин, за яких відбувалися вбивства [15, п. 538; 21, п. 63; 22, п. 640; 23, п. 391; 24, п. 57; 25, п. 716]. Також Апеляційна палата визначила, що мають бути встановлені ще й такі фактори: а) час і місце вбивства, б) вибір жертв і порядку, в якому вони були спрямовані [15, п. 538]; в) тип жертв [15, п. 542]; г) націленість вбивств на колективну групу чи на індивідуальні жертви [15, п. 538] і д) щільність населення на території, звідки походять жертви [15, п. 539, 542, 543], але не виключається існування й інших. Ці фактори не є ознаками злочину винищення як злочину проти людяності, а швидше є обставинами, які беруться до уваги і допомагають суду під час встановлення ознаки «широкомасштабність» [15, п. 542]. Окремі вбивства можуть бути частиною однієї і тієї ж операції [20, п. 147]. У такому випадку повинні враховуватися обставини, в яких вони відбувалися [20, п. 149]. Декілька вбивств, скоєних у різних місцях, у різних обставинах, різними злочинцями протягом тривалого періоду часу, не можуть розглядатися як злочини, вчинені у великих масштабах. У той же час суд може взяти до уваги часові рамки під час оцінки вбивств – чи є вони частиною однієї і тієї ж операції [26, п. 1022].

Закон не встановлює чітких термінів, протягом яких повинно бути вчинено винищення [20, п. 147]. Вказані часові рамки беруться

до уваги в сукупності з іншими обставинами під час визначення, чи є вбивства частиною однієї операції [20, п. 147; 26, п. 1022].

Висновки. Підбиваючи підсумки роботи МКТЮ, можна навести таку статистику: 154 обвинувачених, розгляд справ щодо яких завершено; 37 справ припинені (або через зняття обвинувальних висновків, або через те, що обвинувачений помер до або після передачі в Трибунал); тривають слухання у 2 справах щодо 7 обвинувачених (у Судовій палаті – розгляд справи щодо Златко Младича, а в Апеляційній палаті – справи Ядранка Прлича і ще 5 обвинувачених заплановано на листопад 2017); 28 осіб стали суб'єктами процедури розгляду так званих «contempt cases» [27].

Треба підкреслити, безумовно, значний вплив діяльності МКТЮ на розвиток міжнародного гуманітарного і кримінального права та міжнародної кримінальної юстиції. Практика суду заповнила правові прогалини щодо окремих міжнародних злочинів і злочинів проти людяності, зокрема, і стала вагомим чинником під час розробки статуту Міжнародного кримінального суду, спеціального суду по Сьєрра-Леоне та інших судових установ. Діяльність МКТЮ довела, що міжнародна кримінальна юстиція є ефективною і прозорою. А визначення злочинів проти людяності розкривається в наступних міжнародних документах, з урахуванням усіх надбань і досягнень МКТЮ.

Список використаних джерел

1. У Проекті кодексу проти миру і безпеки людства Комісія міжнародного права ООН чітко розрізняє термін «людство» (mankind) і «людяність» (humanity), а злочини проти людяності визнає одним з видів злочинів проти людства // Проект кодексу злочинів проти миру і безпеки людства. URL: http://legal.un.org/docs/?path=/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/7_4_1996.pdf&lang=EF.

2. Статут Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії (доповнений). URL: http://www.icty.org/x/file/LegalLibrary/Statute/statute_sept09_en.pdf.

3. Статут Международного трибунала по Руанде (1994) // *Моск. журн. междунар. права*. 1996. № 1. С. 227–238.

4. Трибунал звинуватив загалом 161 людину і вже завершив розгляд відносно 154 з них ... // About MICT. URL: <http://www.unmict.org/en/about>.

5. Маєвська А. А. Злочини проти людяності: міжнародно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. С. 14–27.
6. Каталог справ МКТЮ. URL: <http://www.icty.org/en/action/cases/4>.
7. Objective and Subjective Elements of the Crimes Under Article 5. URL: <http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/en/kup-tj000114e-5.htm>.
8. Kupreskic Trial Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/en/kup-tj000114e-5.htm>.
9. Galić Appeal Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/galic/acjug/en/gal-acjud061130.pdf>.
10. Blaškić Appeal Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/blaskic/acjug/en/bla-aj040729e.pdf>.
11. Kunarac et al. Appeal Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf>.
12. Prosecutor v. Duško Tadić, Case No. IT-94-1-A, Judgement, 15 July 1999 («Tadić Appeal Judgement»). URL: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf>.
13. Decision on the Interlocutory Appeal Concerning Jurisdiction, 31 August 2004. URL: <http://www.icty.org/x/cases/seselj/acdec/en/040831.htm>.
14. Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995. URL: <http://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm>.
15. Lukić and Lukić Appeal Judgement. URL: http://www.icty.org/x/cases/milan_lukic_sredoje_lukic/acjug/en/121204_judgement.pdf.
16. Stakić Appeal Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/stakic/acjug/en/sta-aj060322e.pdf>.
17. Stanišić and Župljanin Trial Judgement. URL: http://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisicm/tjug/en/130327-1.pdf.
18. Popović et al. Appeal Judgement. URL: http://www.icty.org/x/cases/popovic/acjug/en/150130_judgement.pdf.
19. Kvočka et al. Appeal Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/kvocka/acjug/en/kvo-aj050228e.pdf>.
20. Tolimir Appeal Judgement. URL: http://www.icty.org/x/cases/tolimir/acjug/en/150408_judgement.pdf.
21. Martić Trial Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/martic/tjug/en/070612.pdf>.
22. Stakić Trial Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/stakic/tjug/en/stak-tj030731e.pdf>.
23. Brđanin Trial Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/brdanin/tjug/en/brd-tj040901e.pdf>.

24. Blagojević and Jokić Trial Judgement. URL: http://www.icty.org/x/cases/blagojevic_jokic/tjug/en/bla-050117e.pdf.

25. Krajišnik Trial Judgement. URL: <http://www.icty.org/x/cases/krajsnik/tjug/en/kra-jud060927e.pdf>.

26. Stanišić and Župljanin Appeal Judgement. URL: http://www.icty.org/x/cases/zupljanin_stanisic/acjug/en/160630.pdf.

27. Дайджект МКТЮ №160. URL: http://www.icty.org/x/file/About/ReportsandPublications/ICTYDigest/2017/icty_digest_160_en.pdf.

Гринчак А. А.

ПРИЗНАКИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ЧЕЛОВЕЧНОСТИ ПО УСТАВУ МЕЖДУНАРОДНОГО УГОЛОВНОГО ТРИБУНАЛА ПО БЫВШЕЙ ЮГОСЛАВИИ

Статья посвящена анализу признаков преступлений против человечности по уставу Международного уголовного трибунала по бывшей Югославии и его практики в отношении этих преступлений. Раскрыто определение преступлений против человечности как таких, которые совершаются «в ходе вооруженного конфликта, международного или внутреннего характера, и направлены против любого гражданского населения». Особое внимание уделено характерным признакам преступлений против человечности, а именно: направленность против гражданского населения, организованность и систематичность, масштабность действий.

Ключевые слова: преступления против человечности, Международный уголовный трибунал по бывшей Югославии.

Grynchak A. A.

MAIN CHARACTERISTICS OF CRIMES AGAINST HUMANITY UNDER THE STATUTE OF INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR THE FORMER YUGOSLAVIA

The report is devoted to the analysis of main characteristics of crimes against humanity under the statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and its practice about these crimes. The definition of crimes against humanity is described as «when committed in armed conflict, whether international or internal in character, and directed against any civilian population». Special attention is paid to the characteristics of crimes against humanity, namely: orientation against the civilian population, organization and systematic, massiveness of actions.

Certainly, the significant influence of the ICTY on the development of International Humanitarian and Criminal Law and International Criminal Tribunal must be emphasized. The court practice has filled the legal gaps in certain international crimes and crimes against humanity in particular, and has become a significant factor in the elaboration of the statute of the International Criminal Court, the Special Court for Sierra Leone and other judicial institutions. The ICTC has proven that International Criminal Tribunal is effective and transparent. The definition of crimes

against humanity is disclosed in the following international instruments, with consideration of all the achievements and achievements of the ICTY.

Key words: *crimes against humanity, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, an armed conflict, Criminal Law, the Special Court for Sierra Leone.*

УДК 4(477):342.5

Пекарчук В. М.,

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, Академія Державної пенітенціарної служби, м.Чернівці

СТАНОВЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ 90-Х РР. ХХ СТ.

На основі всебічного аналізу різнопланових джерел досліджено особливо-сті правового статусу та форм діяльності Верховної Ради України, її взаємодія з іншими органами центральної влади в умовах незалежності. У статті зазначено, що в першій половині 90-х років ХХ ст., особливо до прийняття Конституції 1996 р., повноваження Верховної Ради України почали звужуватися, оскільки відбувався поступовий перехід від парламентської моделі до президентсько-парламентської республіки.

Ключові слова: *парламент, президент, президентсько-парламентська республіка, Конституція України, Конституційний договір.*

Постановка проблеми. Події останньої чверті століття, з відомих причин, переконливо доводять, що проблематика державного будівництва не тільки не втратила актуальності, а й потребує все більшої уваги з боку і науковців, і політикуму, і держави. Становлення парламентаризму в Україні є тривалим і складним процесом, що відбиває всі труднощі структуризації українського суспільства, недосконалість державного й партійного будівництва, неналежний рівень політичної і правової культури вітчизняного політикуму. На цей час у країні починає набирати обертів кампанія з виборів уже дев'ятого складу парламенту. Однак немає підстав говорити про усталеність засад і відповідність практик вітчизняного парламентаризму демократичним стандартам, про стабільне законодавче забезпечення парламентських виборів і конституційне – статусу, повноважень і функцій Верховної Ради України. Кожна виборча кампанія відбувається за новим законом, що змінює не лише процедуру, а й систему виборів; змінюється також роль і місце вищого законодавчого органу в

системі державної влади. У зв'язку з цим актуальним є виокремлення та вивчення позитивних напрацювань, що стосуються правових засад статусу українського парламенту, особливостей процесу інституалізації, законодавчої діяльності з питань будівництва, формування зовнішньополітичного вектора українського державотворення на прикладі діяльності українського парламенту 1990-х рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про становлення і розвиток організаційно-правових засад діяльності Верховної Ради України в умовах незалежності, шляхи їх подальшого вдосконалення суттєво впливають на процес державотворення в Україні і тому викликають постійний інтерес науковців. Серед авторів, які займалися висвітленням вказаної проблематики, слід згадати провідних вітчизняних учених-юристів, істориків, таких як: Литвин В., Шаповал В., Петришин О., Касьянов Г., Козюбра М., Святоцький О., Любченко П., Процюк І. та ін. Однак у той же час перед суспільством з'являються нові проблеми, які потребують широкого аналізу та вирішення, особливо використовуючи попередній позитивний досвід, а також враховуючи попередні прорахунки в діяльності провідних державних інституцій.

Відзначаючи цінність попередніх досліджень, слід констатувати, що в Україні і сьогодні не вщухають суперечки щодо чіткого визначення повноважень центральних органів влади.

Мета цієї статті полягає у з'ясуванні алгоритму змін законодавчої бази, що регламентувала статус та форми діяльності Верховної Ради України як законодавчого органу влади у правовому вимірі 1990-х рр. Зазначено концептуально-правові принципи з проблеми трансформації політичної системи, які були основою нормативно-правових актів, прийнятих упродовж вказаного періоду.

Виклад основного матеріалу. За радянської доби в Україні, як і в інших республіках Радянського Союзу, не було посади президента. Його повноваження певною мірою виконувала президія Верховної Ради, яка була постійно діючим органом. У період між сесіями, а вони проводилися два рази на рік (кожна по кілька днів), президія видавала акти нормативного характеру,

певні розпорядження й вирішувала важливі поточні питання. У подальшому більшість з них підлягала підтвердженню певними законодавчими актами, які схвалювались на відповідній сесії.

27 жовтня 1992 року Верховною Радою України внесено зміни та доповнення до статей 104, 114-5 і 114-9 Конституції (Основного Закону) України (про повноваження Верховної Ради щодо законотворчої діяльності, порядку підписання законів та введення їх у дію). 25 січня 1994 року Верховною Радою України розглянуто «Основні конституційні положення про організацію державної влади і самоврядування України», в яких йшлося про структуру органів законодавчої та виконавчої влади в умовах президентсько-парламентської республіки. Відповідно до змін, внесених до Основного Закону, нових Законів України, проведено зміну структури та характеру діяльності галузевих міністерств: їм надано статус головних (провідних) органів у системі центральних органів виконавчої влади, які забезпечують реалізацію державної політики у відповідній галузі, у сфері використання їх можливостей для здійснення її безпеки та соціально-економічного розвитку.

Після ухвалення Конституційного договору між Президентом України та Верховною Радою України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні» від 8 червня 1995 року на період до прийняття нової Конституції України повноваження Президента кардинально змінилися в бік посилення влади глави держави [1, с. 369–371]. Президент України отримав право законодавчої діяльності, а саме – право на видання указів з питань економічної реформи, які мали діяти до прийняття відповідних законів та призначення всеукраїнського референдуму в порядку, передбаченому законом. Тобто інститут президентства поєднав у собі виконавчі та законодавчі функції та еволюціонував у бік формування президентської республіки.

У новій Конституції України, прийнятій на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, було закріплено положення, згідно з яким «Президент України є главою держави і виступає від її імені». Статус Президента дещо зменшено. Звужено соціально-економічну сферу повноважень Президента, але роз-

ширено кадрові повноваження. Президент вже не є главою виконавчої влади, але за ним закріплено чимало міжвладних компетенцій, через які він реально може і повинен впливати на діяльність державних органів влади як спрямовуючий, наглядовий та організаційний інститут [1, с. 46–49]. З прийняттям Конституції 1996 року була ліквідована президія, що призвело до суттєвого звуження повноважень Верховної Ради України.

Згідно зі статтею 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Народні депутати здійснюють свої повноваження на постійній основі. Вони не можуть мати іншого представницького мандата чи бути на державній службі. Верховна Рада України відповідно до положень Конституції 1996 р. за пропозицією не менше як однієї третини народних депутатів від її конституційного складу могла розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та ухвалити резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України.

У той же час авторитет президентсько-парламентської республіки ґрунтується не стільки на законодавчих положеннях, скільки на реальній організованості та силі суб'єктів політичного процесу: президентські структури набагато консолідованіші, ніж парламент та партійний політикум, а головне – ніж структури громадянського суспільства.

За таких умов вирішення всіх суперечностей владних структур відбувалося шляхом «договірного процесу», а «білі плями» в законодавстві призводили до політичних криз. Проблема ж полягала у відсутності консолідованої політичної сили, або коаліції політичних сил, яка здатна була б на законодавчому рівні закріпити юридичні норми, що вирішили б суперечності [2].

15 грудня 1994 року на розширеному засіданні президії Верховної Ради України за участю Президента було вирішено створити погоджувальну комісію з підготовки Закону про владу. До її складу увійшло 10 осіб – по п'ять від парламенту і президентської адміністрації. Причому кандидатури від Президента представляв Мороз О., а від Верховної Ради України – Кучма Л.

За проектом Закону про владу Верховній Раді України відводилися лише законотворчі функції. Вона позбавлялася права втручатися у справи регіонів, не передбачалося й затвердження нею з подачі Президента складу Уряду – парламентарії могли лише заслуховувати його програму та схвалювати її або висловлювати Кабінету вотум недовіри. Президент мав очолити вертикаль органів виконавчої влади, формувати Кабінет Міністрів України і призначати Прем'єра. Йому підпорядковувалися обласні та районні держадміністрації, керівниками яких ставали голови Рад. Він же мав право розпустити парламент, якщо той двічі підряд не схвалить програму діяльності Уряду і висловить йому недовіру. Ради залишалися тільки на базовому рівні – у містах, селищах і селах.

Депутати не прийняли законопроект у першому читанні і передали його Узгоджувальній комісії на доопрацювання.

28 грудня 1994 року в парламенті виступив керівник адміністрації Президента України Табачник Д. Він закликав депутатів до спокою і запропонував їм подумати над законопроектом – день, два чи чотири. Враховуючи, що провал законопроекту може призвести до референдуму, на цьому ж засіданні парламентарії прийняли законопроект за основу.

На початку 1995 року президентська команда посилює тиск на Верховну Раду України з тим, щоб схилити її до якомога скорішого прийняття Закону. Кучма Л. знову нагадав, якщо парламент не ухвалить Закон про владу, він змушений буде винести питання на референдум, який і створить йому підґрунтя для подальших дій. При цьому він вважав, що такий шлях не є оптимальним. На зустрічі з редакторами провідних українських газет у м. Житомирі Кучма Л. зазначив, що підготовка до такого референдуму затягнеться на декілька місяців, а стабілізувати владу в державі потрібно негайно.

Отже, центральні органи влади не просто конфліктували, а катастрофічно руйнували всю владну вертикаль.

Верховна Рада України в цілому була налаштована на компроміс щодо принципових положень Закону, але прагнення швидше розв'язати вузол суперечностей з її боку не спостерігалось. 16 січня 1995 року Мороз О., виступаючи на нараді голів Рад усіх

рівнів, виклав свою схему прийняття Закону про владу. На його думку, законопроект спочатку слід обговорити в другому читанні, а потім положення, які закладають механізм функціонування сильної виконавчої влади, перенести в законопроект про місцеві Ради, який приймається у третьому читанні [3]. У такому випадку владна вертикаль підпорядковувалася б як Верховній Раді України, так і Президенту з Урядом. Ці висловлювання свідчили про цілковите незбігання точок зору керівництва парламенту й Президента щодо процесу прийняття Закону про владу.

18 травня 1995 року черговий розгляд у парламенті Закону про владу знову розпалив політичні пристрасті. Прагнучи прискорити прийняття закону, Кучма Л. через свого офіційного представника в парламенті Бурчака Ф. запропонував доповнити документ пунктами, в яких ішлося про розпуск Верховної Ради України та процедуру імпічменту Президенту. Ці пропозиції остудили пристрасті й того ж дня парламент ухвалив Закон «Про державну владу і місцеві органи самоврядування».

31 травня Президент виступив по телебаченню зі зверненням до народу. Ситуацію, яка склалася в державі, він назвав політичною кризою, що паралізувала життя в Україні. «Політична війна відбувається між нерозподіленими функціями владних інститутів, – сказав він. – Закон про владу прийнято, але його втоплено в технічних процедурах застосування, навколо нього розв’язано цілу політичну кампанію. Президента звинувачують у намаганні створити авторитарний режим, здійснити антиконституційний переворот. Верховна Рада України продемонструвала неспроможність працювати конструктивно» [4]. Того ж дня Кучма Л. підписав Указ про створення центральних і регіональних комісій з проведення 28 червня 1995 року Всеукраїнського опитування громадян про довіру Верховній Раді України і Президенту [5].

2 червня парламент наклав вето на цей указ Президента як такий, що не відповідає чинній Конституції. У відповідь Президент, вважаючи, що він не порушив жодної статті Основного Закону, Указом від 6 червня підтвердив чинність Указу № 413 «Про проведення опитування громадської думки з питань довіри громадян України Президенту і Верховній Раді України». 6 червня на нараді в адміністрації Президента за участю Голови Верховної Ради Ук-

раїни Мороза О. і керівників усіх парламентських фракцій було прийнято рішення про укладання Конституційної угоди, яка має відкрити шлях для введення в дію Закону про владу.

7 червня це питання було винесено на сесію Верховної Ради України. У своєму виступі Кучма Л. сказав, що «підтримує пропозицію деяких фракцій щодо укладання Конституційного договору, який створить основу для організації влади, дозволить започаткувати виконавчу владу, спроможну діяти адекватно сучасній ситуації».

Мороз О., виступаючи перед депутатами, зазначив, що «закон має багато недоліків. Із колізії, що виникла в країні, Президент сподівався вийти шляхом опитування виборців. Шлях цей не конституційний. Люди не розуміють, чому, довіривши нам владу, мусять ще нас мирити. Тому потрібно шукати компроміс на основі тимчасової юридичної і політичної домовленості, якою може бути Конституційний договір» [6].

Стаття 6 договору закріпила за Верховною Радою України законодавчу владу, а стаття 19 визначила Президента главою держави і державної виконавчої влади [7].

Перші кроки з реалізації Закону «Про державну владу і місцеві органи самоврядування» та положень Конституційного договору засвідчили, що закладені в них суперечності дають про себе знати як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Намагання Президента оперативного реагувати своїми указами на соціально-економічні проблеми були розцінені Верховною Радою України як втручання виконавчої влади в поле діяльності парламенту. Мороз О., виступаючи 5 вересня 1995 року на відкритті четвертої сесії, заявив, що «у цей час повноваження між Верховною Радою і Президентом України розмежовані лише щодо формування Уряду. Процес формування Указами Президента паралельної системи законодавства не тільки не припиняється, а навпаки, посилюється» [8].

Стало зрозумілим, що за наявності чинної Конституції «Закон про владу» і Конституційний договір не зможуть вирішити проблему. Об'єктивно визріла потреба у прийнятті нової Конституції – Основного Закону незалежної України. У вересні 1995 року конституційний процес набув нового дихання. Спільним

рішенням співголів Конституційної комісії Кучми Л. та Мороза О. була утворена спеціальна група з учених-правознавців для роботи над проектом, взятим за основу.

2 квітня 1996 року Президент виступив на сесії Верховної Ради України з доповіддю про внутрішню і зовнішню політику в 1995 році. У ній він назвав Конституцію України полем боротьби за незалежну державу і наголосив, що визначальну політику повинен виробляти саме Президент, а всі інші – виконувати її [9].

Протиборство гілок влади навколо проекту Основного Закону посилювало напругу в суспільстві. Результатом стала відставка Прем'єр-міністра Марчука Є., прийнята 27 травня 1996 року. В інтерв'ю газеті «Дзеркало тижня» екс-прем'єр зауважив, що «дуже важко працювати в атмосфері політичного цинізму і лицемірства, коли свідомо говорять одне, думають друге, а роблять третє» [10]. 28 травня Прем'єр-міністром України був призначений Лазаренко П.

Ухвалення 4 червня Верховною Радою України проекту Конституції в першому читанні тимчасово втихомирило суперечки як у парламенті, так і між гілками влади. Але 24 червня під час зустрічі з членами Тимчасової спеціальної комісії Кучма Л. поставив ультиматум: якщо парламент не погодиться з його принциповими зауваженнями щодо окремих статей Конституції, він змушений буде повернутися до проекту Конституційної комісії. Він передав Комісії свій список із 12 пропозицій. 25 червня до роботи Тимчасової комісії долучилися представники команди Президента на чолі з Табачником Д.

26 червня 1996 року Кучма Л. підписав Указ про проведення референдуму. Але Верховна Рада України, працюючи всю ніч з 27 на 28 червня, вранці о 9:30 прийняла Конституцію України (результати голосування були такими: «за» – 321, «проти» – 45, «утрималось» – 12, не голосували – 17).

Після прийняття нової Конституції України акценти не відразу, але поступово зміщуються в бік парламентсько-президентської республіки як форми державного правління і як механізму втілення демократичних ідеалів.

У той же час ще в передвиборчій програмі кандидата у Президенти України Кучми Л. Д. йшлося «про політичну відпові-

дальність більшості в парламенті: на базі широкої суспільної коаліції». Проблема створення парламентської більшості актуалізувалась і після перемоги Кучми Л. на президентських виборах 1999 року.

Висновки. Таким чином, у 90-х роках ХХ століття прийняті законодавчі акти, в яких визначено правові засади щодо статусу і форм діяльності Верховної Ради як єдиного органу законодавчої влади в незалежній Україні. Вони засвідчили, що Україна ставала президентсько-парламентською республікою. 27 жовтня 1992 р. Верховна Рада України внесла зміни та доповнення до Основного Закону щодо повноважень Верховної Ради у законодавчій діяльності, порядку підписання законів та введення їх у дію. Після ухвалення Конституційного договору між Президентом України та Верховною Радою України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні», який діяв до прийняття Конституції України 28 червня 1996 р., повноваження Президента збільшилися. З прийняттям нової Конституції України було закріплено правові засади функціонування парламенту. Зокрема, підкреслено, що єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Для перетворення України на парламентсько-президентську республіку необхідно було створити таку більшість у парламенті, яка змогла б внести відповідні зміни до Конституції, тобто реалізувати це політичне завдання. 1 лютого 2000 року така парламентська більшість була створена, але суперечності між фракціями, низький рівень політичної культури призвели до неспроможності більшості на початку 2001 року підтримати законопроект про внесення змін до Конституції за результатами референдуму та до розпаду більшості.

Список використаних джерел

1. Історія української Конституції / [упоряд.: Слюсаренко А., Томенко М.]; Українська правнича фундація. Київ: Право, 1997. 464 с.
2. Головка О. Коли кожен на своєму місці: про відзначення Дня місцевого самоврядування. *Урядовий кур'єр*. 2001. 8 грудня.
3. Скачко В. Компромисс по-Морозовски или замораживание процессов на фоне отсутствия региональной политики. *Зеркало недели*. 1995. 21–27 января.
4. Збірник Указів Президента України. Київ: Адміністрація Президента України. 1996–2003.

5. Про проведення опитування громадської думки з питань довіри громадян України Президентів України та Верховній Раді України: Указ Президента України від 31.05.1995 № 413/95. *Урядовий кур'єр*. 1995. 3 червня.

6. Виступ Голови Верховної Ради О. Мороза на сесії Верховної Ради 7 червня 1995 р. *Голос України*. 1995. 8 червня.

7. Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України: Конституційний Договір між Верховною Радою України та Президентом України від 08 червня 1995 р. № 1к/95-вр / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

8. Вступне слово Голови Верховної Ради О. Мороза при відкритті четвертої сесії Верховної Ради 5 вересня 1995 р. *Голос України*. 1995. 6 вересня.

9. Кучма Л. Ми стверджуємось як держава. *Урядовий кур'єр*. 1996. 4 квітня.

10. Яценко Н. Долог век у зарплатного долга. *Зеркало недели*. 1996. 25–31 мая.

Пекарчук В. М.

СТАНОВЛЕНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ: ТЕНДЕНЦИИ 90-Х ГГ. XX СТ.

На основе всеобщего анализа разноплановых источников исследованы особенности правового статуса и форм деятельности Верховного Совета Украины, его взаимодействие с другими органами центральной власти в условиях независимости. В статье отмечено, что в первой половине 90-х годов XX ст., особенно до принятия Конституции 1996 г., полномочия Верховного Совета Украины начали сужаться, поскольку происходил постепенный переход от парламентской модели к президентско-парламентской республике.

Ключевые слова: парламент, президент, президентско-парламентская республика, Конституция Украины, Конституционный договор.

Pekarchuk V. M.

DEVELOPMENT OF THE LEGISLATIVE POWER IN UKRAINE: TRENDS OF THE NINETIES IN THE 20TH CENTURY

The author researches the peculiarities of the legal status and activities of the Verkhovna Rada of Ukraine, its interconnection with other bodies of the central powering in the conditions of independence on the basis of the detailed analysis of the various sources. In the article the author states that in the first half of the nineties in the 20th century, especially till the Constitution of 1996 was adopted, the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine became limited as there was a gradual transition from the parliamentary republic to the presidential and parliamentary republic.

In particular, it was emphasized that the only body of legislative power in Ukraine is the Parliament - the Verkhovna Rada of Ukraine. In order to transform Ukraine into a Parliamentary and Presidential Republic, it was necessary to create such a majority in the parliament, which would be able to make appropriate amendments to the Constitution, that is, to realize this political task. On February 1, 2000, such a parliamentary majority was created, but the contradictions between the factions and the low level of political culture led to the failure of the majority at the beginning of 2001 to support the bill on amendments to the Constitution, following the results of the referendum and the collapse of the majority.

Key words: *Parliament, President, presidential and parliamentary republic, the Constitution of Ukraine, the Constitutional treaty.*

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО, СОЦІАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.615:347.135.224

Андрущенко Т. С.,

старший викладач кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ НОТАРІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА НА УТРИМАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З НАБУТТЯМ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Стаття присвячена комплексному дослідженню процедури нотаріального посвідчення договору про припинення права на утримання у зв'язку з передачею нерухомого майна як інструменту правового регулювання відповідних сімейних правовідносин, визначення особливостей його укладення та нотаріального провадження з його посвідчення, розробка на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення законодавства України з цих питань. У роботі обґрунтовано переваги погашення аліментних зобов'язань на договірних засадах порівняно з процедурою стягнення аліментів у судовому порядку.

Описано проблемні питання, пов'язані з державною реєстрацією, зміною та розірванням договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно.

Ключові слова: *нотаріальне посвідчення, державна реєстрація, утримання, нерухоме майно.*

Постановка проблеми. У Радянському Союзі сімейні відносини мали суто публічний характер, тільки суд мав право визначати режим поділу майна, умови, строк та розмір аліментних виплат. Сьогодні сторони аліментних відносин мають право самостійно, в договірному порядку визначити режим та форму надання утримання. В актуальності договірного врегулювання аліментних зобов'язань немає сумніву, оскільки з кожним роком зростає кількість розлучень, а від цього страждають, в першу чергу, діти. Щоб трішки компенсувати дитині увагу, сімейне законодавство закріплює обов'язок того з батьків, хто проживає окремо, надавати їй утримання. Аліментний договір у такому випадку являє собою найефективніший спосіб врегулювання аліментних правовідносин

між батьками дитини, адже надає змогу самостійно визначати розмір аліментних виплат, форму та режим надання утримання, наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань щодо утримання тощо. Проте бувають ситуації, коли один з батьків дитини знаходиться за кордоном, а тому щомісячне виконання аліментних зобов'язань виявляється складним. Сімейний кодекс (далі СК) передбачає можливість погашення аліментних зобов'язань іншим способом – шляхом передачі нерухомого майна. Зокрема, стаття 190 Сімейного кодексу передбачає, що той з батьків, з ким проживає дитина, і той з батьків, хто проживає окремо від неї, з дозволу опіки та піклування мають право укласти договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно [2, ч. 1 ст. 190]. Досить складно визначити юридичну природу такого договору. Зокрема, в доктрині сімейного права не існує єдиної позиції стосовно того, чи вважати подібний договір різновидом аліментного договору, або ж договором, що припиняє зобов'язання щодо утримання. Складною також є процедура нотаріального посвідчення договору, оскільки законодавство не закріплює перелік документів, необхідних для його посвідчення. Також на сьогодні не існує ефективного механізму забезпечення виконання зобов'язань, передбачених договором.

Виклад основного матеріалу. Отже, що являє собою подібний договір? Законодавство не містить визначення договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. Жилінкова І. В. зазначає, що такий договір є спеціальним видом договору, який передбачає припинення обов'язку щодо утримання дитини [6, с. 115]. Фурса С. Я. стверджує, що договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно являє собою окрему варіацію аліментного договору. При цьому вчена наголошує, що в такому випадку аліментні зобов'язання не припиняються, а «погашаються» за рахунок об'єкта нерухомості на майбутній період [7, с. 66]. Протилежної позиції дотримується Афанасьєва Л. В.: «Слід виходити з головної мети аліментного зобов'язання, що полягає у забезпеченні утримання певної особи. Тому ми пропонуємо закріпити у законі норму, згідно з якою за загальним правилом є неприпустимим зворотнє стягнення аліментів. А також у будь-яких

випадках заборонено їх зарахування, аліментні платежі повинні мати періодичний характер» [5, с. 103]. Таким чином, відсутність офіційного тлумачення такого договору створює певні труднощі з розумінням його природи та сутності. З одного боку, аліментні платежі припиняються, а, з іншого боку, утримання здійснюється, але в інший спосіб – утримання здійснюється «на майбутнє» шляхом передачі у власність нерухомого майна.

Незважаючи на те, що укладення договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно було предметом наукового дослідження багатьох учених, нез'ясованим залишається питання щодо його суб'єктного кола. Згідно зі статтею 190 Сімейного кодексу договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно підлягає нотаріальному посвідченню, а тому встановлення кола його сторін має принципове значення [ч. 1 ст. 190]. Сторонами договору є батьки дитини, один з яких передає у власність нерухоме майно, погашаючи таким способом обов'язки щодо утримання. Стаття 190 СК також закріплює право дитини, що досягла 14 років, брати участь в укладенні договору, проте частка її участі не конкретизується і не уточнюється [2, ч. 1 ст. 190]. Слід зазначити, що участь дитини в укладенні договору ще не означає, що вона є власником нерухомого майна. Враховуючи безумовний характер ч. 2 статті 190 СК, набувачем права власності на нерухоме майно є сама дитина, проте стаття 179 СК передбачає, що аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони сплачуються [2, ст. 179, ч. 2 ст. 190]. А тому з метою запобігання порушення прав та інтересів дитини правочини щодо відчуження нерухомого майна здійснюється за участю органів опіки та піклування [2, ст. 190]. Таким чином, орган опіки та піклування також є рівноправною стороною договору. Зокрема, орган опіки та піклування зобов'язаний пересвідчитись у відсутності права на це майно інших неповнолітніх осіб, оскільки відчужувач нерухомого майна може бути аліментозобов'язаний декілька разів. Крім того, до досягнення дитиною повноліття нерухоме майно не може відчужуватись без дозволу органу опіки та піклування. Договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме

майно має особливий правовий режим. Зокрема, згідно з ч. 4 статті 190 СК на майно, одержане за договором, не може бути звернене стягнення. Така заборона триває до досягнення дитиною повноліття або у разі переходу права власності на нерухоме майно до іншої особи [2, ст. 190].

Для укладення договору важливе значення має перевірка вартості нерухомого майна, оскільки розмір аліментів на утримання не має верхньої межі, але мінімальний розмір аліментів обумовлений законодавством. Немає сумніву, що в такому випадку принципового значення набуває питання щодо часового періоду, на який поширюється дія договору. В першу чергу, необхідно враховувати можливість погашення об'єктом нерухомості зобов'язань щодо утримання до досягнення дитиною повноліття. Фурса С. Я. підкреслює важливість визначення строку дії такого договору, зокрема, вчена зазначає: «Термін дії договору має відповідати ціні об'єкта нерухомості, а тому потрібно конкретизувати оцінку об'єкта, інакше право на одержання аліментів у повному обсязі може бути порушеним» [7, с. 67]. Необхідно також враховувати, що строк аліментного зобов'язання також залежить від того, чи буде продовжувати навчатись дитина до 23 років [7, с. 67].

Як вже зазначалось, договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню. Процедура нотаріального посвідчення договору на законодавчому рівні не конкретизована, що, в свою чергу, створює певні складнощі перед нотаріусом. Так конкретизація дій нотаріуса в різних проміжках часу надає змогу попередити можливі помилки, а тому сприяє більш ефективному забезпеченню прав та інтересів сторін договору. Згідно з існуючою теорією нотаріального процесу нотаріальне посвідчення договору відбувається в декілька взаємопов'язаних стадій. Фурса С. Я. зазначає, що нотаріальний процес має такі стадії: перша – виникнення нотаріальних правовідносин, порушення нотаріального провадження, підготовка до вчинення нотаріального провадження та одночасно розгляд справи по суті; друга – вчинення дій щодо посвідчення договору [8, с. 175]. Отже, перша стадія нотаріального посвідчення договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з

набуттям права власності на нерухоме майно передбачає певну сукупність нотаріальних дій, спрямованих на вчинення нотаріального провадження. Починається ця стадія з порушення нотаріального провадження, а саме з моменту звернення громадянина до нотаріуса. Проте порушенню нотаріального провадження повинні передувати певні дії, зокрема, нотаріус встановлює суб'єктне коло договору та перевіряє їх дієздатність, наявність родинних стосунків між аліментозобов'язаною та утримуваною особою, підстави надання утримання, відсутність заборони відчуження нерухомого майна, а також наявність дозволу органів опіки та піклування на посвідчення правочину тощо. Далі нотаріус здійснює підготовчі дії: роз'яснює зміст та наслідки посвідчуваного правочину, встановлює коло заінтересованих осіб, перевіряє відсутність заперечень заінтересованих осіб, витребує необхідні відомості та документи від посадових осіб, підприємств, установ, організацій, у разі необхідності направляє документи на експертизу, складає проект договору. Саме на підготовчій стадії нотаріусу подаються всі необхідні документи, проте Наказ Міністерства юстиції «Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» не визначає перелік документів, необхідних для нотаріального посвідчення правочину. В свою чергу, в розділі II гл. 5 п. 4.19 Наказу зазначено, що посвідчення договорів про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передаванням права власності на нерухоме майно здійснюється з дотриманням загальних правил посвідчення правочинів щодо відчуження нерухомого майна [4, II гл. 5 п. 4.19]. Отже, такими документами є, по-перше, документ, що підтверджує право власності на нерухоме майно, по-друге, витяги з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що підтверджують відсутність заборон щодо відчуження нерухомого майна, обтяжень, податкової застави, по-третє, дозвіл органу опіки та піклування [4, розділ II, гл. 2, п. 2.1–2.4]. Крім того, враховуючи, що вартість нерухомого майна має бути достатньою для погашення аліментних зобов'язань, необхідно надавати документ, що визначає дійсну вартість об'єкта нерухомості. Також нотаріус перевіряє його місцезнаходження, а також можливість одного з батьків дитини утримувати це майно, інакше будуть

порушені права та інтереси дитини. Іноді вартість такого майна може бути нижчою, ніж розмір коштів, необхідних на утримання дитини до її повноліття, тому було б доцільно передбачити доповнення до статті 190 СК і поєднати два способи утримання: передача нерухомого майна та сплата щомісячних аліментних платежів.

Слід зазначити, що платник аліментів, може бути аліментозобов'язаний декілька разів, а тому нотаріус повинен перевірити наявність інших малолітніх та неповнолітніх дітей. У разі неможливості отримання необхідних для посвідчення договору відомостей або документів нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріального провадження [4, розд. I, гл. 13, п. 1]. Наступним кроком нотаріуса буде розгляд справи по суті, що можна вважати завершенням підготовчої стадії нотаріального процесу. За підсумком вчинених нотаріальних дій нотаріус розглядає заяву по суті та приймає остаточне рішення щодо можливості вчинення нотаріальних дій.

Після підготовки та розгляду заяви по суті нотаріус переходить до наступної стадії нотаріального процесу – безпосереднє вчинення нотаріальних дій щодо посвідчення договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. Стадія вчинення нотаріальних дій починається з вчинення первісного запису в реєстрі вчинюваних нотаріальних дій та заповнення нотаріальних бланків. Фурса С. Я. зазначає, що саме з цього моменту процесуальні правовідносини повинні набувати чітко визначеного законом характеру щодо послідовності вчинення нотаріальних дій та їх змісту [8, с. 179]. На цій стадії нотаріусом перевіряється справжність підпису учасників договору, а також здійснюється державна реєстрація. Реєстрація договору є обов'язковою складовою посвідчення такого договору, оскільки право власності на нерухоме майно виникає у набувача саме з моменту такої реєстрації [1, ст. 640]. Процедура державної реєстрації договорів закріплена на законодавчому рівні, зокрема в ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 1 липня 2004 року № 1952-IV. Згідно зі статтею 15 Закону порядок проведення реєстрації прав на нерухоме майно здійснюється в такій послідовності:

- 1) прийняття і перевірка документів, що подаються для державної реєстрації права, реєстрація заяви;
- 2) встановлення факту відсутності підстав для відмови в державній реєстрації прав та їх обтяжень, зупинення розгляду заяви про державну реєстрацію прав та/або їх обтяжень;
- 3) прийняття рішення про державну реєстрацію прав, відмову в ній або зупинення державної реєстрації;
- 4) внесення записів до Державного реєстру прав;
- 5) видача свідоцтва про право власності на нерухоме майно;
- 6) надання витягів з Державного реєстру прав про зареєстровані права [3, ст. 15].

Згідно з розділом I гл. 6, п. 4 Наказу громадяни, що звертаються до нотаріуса за посвідченням правочину, повинні розуміти його зміст, значення та правові наслідки [4, розд. I гл. 6, п. 4 Наказу]. Як вже зазначалось, перш ніж посвідчити договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно, нотаріус має пояснити правові наслідки правочину. Так, укладення будь-якого правочину щодо відчуження нерухомого майна передбачає перехід права власності від однієї особи до іншої. Згідно з ч. 2 ст. 190 СК за таким договором набувачем права власності на нерухоме майно є сама дитина або дитина і той з батьків, з ким вона проживає, на правах спільної часткової власності [2, ч. 2 ст. 190]. Отже, враховуючи, що співвласником нерухомого майна є неповнолітня особа, то таке майно має особливий правовий режим, зокрема, його відчуження до досягнення повноліття може здійснюватись виключно за участі органів опіки та піклування. Також нотаріус повинен пояснити сторонам договору, що його укладення передбачає припинення права на аліменти внаслідок набуття за договором права власності на нерухоме майно. Враховуючи, що періодичні аліментні виплати, в такому випадку припиняються, той з батьків, з ким проживає дитина, зобов'язується самостійно її утримувати [2, ч. 2 ст. 190 СК]. Проте одночасно стаття 190 СК вказує, що укладення договору не звільняє того з батьків, хто проживає окремо, від обов'язку брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані розвитком особливих здібностей дитини або її каліцтвом, хворобою тощо [2, ч. 3 ст. 190 СК].

Згідно зі статтею 651 Цивільного кодексу договір може бути змінено або розірвано тільки за згодою сторін [1, ст. 651 ЦК]. Водночас ч. 6 ст. 190 СК передбачає право відчужувача звернутись з позовом до суду щодо його розірвання у разі невиконання тим з батьків, з ким проживає дитина, обов'язку щодо її утримання [2, ч. 6, ст. 190]. Зміна та розірвання договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно здійснюється шляхом складання окремого договору. Договір про зміну та розірвання договору підписується сторонами і посвідчується нотаріусом [4, розд. II, гл. 7, п. 7.1]. Нотаріусу подаються всі примірники основного договору, на яких проставляються відмітка про його зміну або розірвання, в якій зазначається номер за реєстром та дата посвідчення договору [4, розд. II, гл. 7, п. 7.1].

Договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно може бути визнаний судом недійсним. Так, крім підстав, зазначених у статті 215 ЦК, договір визнається судом недійсним за вимогою відчужувача нерухомого майна у разі виключення його імені як батька з актового запису про народження дитини [2, ч. 6 статті 190 СК]. У випадку визнання договору недійсним у відчужувача відновлюється право власності на нерухоме майно. У разі одержання рішення суду про визнання договору недійсним нотаріус проставляє про це відмітку на примірнику договору, який зберігається в матеріалах нотаріальної справи. При цьому до примірника договору долучають копію рішення суду, а також проставляється відмітка в реєстрі реєстрації нотаріальних дій про його недійсність [4, розд. II, гл. 7, п. 7.4 Наказ].

Висновки. Отже, на сьогодні договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно є гідною альтернативою щомісячним аліментним платежам. Заслужує на увагу той факт, що договір користується популярністю в країнах СНД. Так, договір гарантує фінансове забезпечення дитини на майбутнє у випадку виїзду одного з батьків за кордон, коли один з батьків має нестабільний дохід або систематично не сплачує аліментні платежі тощо. Проте договір має не тільки позитивні риси, а й суттєві недоліки. Не ви-

значеним залишається питання щодо суб'єктного кола договору, не конкретизується перелік нерухомого майна, що може бути предметом договору, не визначена роль дитини під час укладення договору. Слід також підкреслити, що на відміну від аліментного договору, договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно не має ефективного механізму забезпечення виконання зобов'язань, передбачених договором. Так, ст. 190 СК не передбачає можливість вилучення нерухомого майна на підставі виконавчого напису нотаріуса. У свою чергу, СК Російської Федерації передбачає право законного представника дитини у випадку невиконання договору звернутись до виконавчої служби для його виконання в примусовому порядку. Таким чином, на сьогодні не існує ефективної системи забезпечення реалізації права дитини на утримання. Складною також виявляється процедура нотаріального посвідчення договору, оскільки законодавство не закріплює перелік документів, необхідних для його посвідчення.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16. 01. 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 21–22. Ст. 135.
3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV. *Вісник Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.
4. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ: затв. Наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5.
5. Афанасьєва Л. В. Аліментні правовідносини в Україні: монографія / МВС України; Луг. держ. ун-т внутр. справ. Луганськ, 2006. 224 с.
6. Жилінкова І. В. Імперативне і диспозитивне регулювання майнових відносин у сім'ї. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 1 (20). С. 115–119.
7. Фурса С. Я., Драгневич Л. Ю., Фурса Є. І. Настільна книга нотаріуса: Сімейні відносини в нотаріальному процесі. Київ, 2003. 351 с.
8. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Нотаріат в Україні. Теорія і практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: А.С.К., 2001. 976 с.

Андрущенко Т. С.

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ НОТАРИАЛЬНОГО УДОСТОВЕРЕНИЯ ДОГОВОРА О ПРЕКРАЩЕНИИ ПРАВА НА СОДЕРЖАНИЕ В СВЯЗИ С ПРИОБРЕТЕНИЕМ ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ НА НЕДВИЖИМОЕ ИМУЩЕСТВО

Статья посвящена комплексному исследованию процедуры нотариального удостоверения договора о прекращении права на содержание в связи с приобретением права собственности на недвижимое имущество как инструмента правового регулирования соответствующих семейных правоотношений, определению особенностей его составления и нотариального производства по его удостоверению, разработка на этой основе научно обоснованных рекомендаций по усовершенствованию законодательства Украины по этим вопросам. Обосновано преимущества исполнения алиментных обязательств в договорном порядке в сравнении с процедурой взыскания алиментов в судебном порядке.

Также рассмотрено проблемные вопросы, связанные с процедурой государственной регистрации, смены и разрыва договора о прекращении права на алименты в связи с приобретением права собственности на недвижимое имущество.

Ключевые слова: нотариальное удостоверение, государственная регистрация, содержание, недвижимое имущество.

Andrushchenko T. S.

PECULARITIES OF THE NOTARIAL CERTIFICATION OF A CONTRACT ON TERMINATION OF RIGHTS TO RECEIVE ALIMONY SUPPORT ON GROUNDS OF THE ACQUISITION OF REAL ESTATE TITL

The article thesis is on the complex research of the procedure of the notary certification of an alimony contract as a tool of legal regulation of the corresponding family legal relations, definition of the special aspects of its formation and notary procedure as for its acknowledgment and based on it development of scientifically grounded recommendations as for improvement of legislation of Ukraine regarding these issues. The advantages of the maintenance obligations repayment based on contract basis and in comparison with the recovery of alimony procedure in a court of law are substantiated in this publication.

The controversial issues connected with a procedure of the notarial certification settlement, state registration, alteration and breaking a contract on termination of rights to receive alimony support on grounds of the acquisition of real estate title are described in this article.

Today there is no effective system for ensuring the realization of the right of the child to stay. Also complicated is the procedure of notarization of the contract, as legislation does not fix the list of documents required for its certification.

Key words: notarial certification, state registration, alimony, real estate, state registration.

УДК 330.1

Ткач А. А.,

профессор Жешувского политехнического
университета им. И. Лукасевича,
г. Жешув, Республика Польша

НОВАЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ В АНАЛИЗЕ УГОЛОВНОГО ПРАВА

В рамках институционального подхода рассмотрено возможности экономического анализа норм уголовного права и соответствующих им институтов.

Обосновано применимость методологии новой институциональной экономической теории к анализу правовых отношений в обществе, раскрыто сущность основных параметров экономики права.

Базовой предпосылкой экономического анализа правовых феноменов с позиций новой институциональной экономической теории является положение о мотивах поведения людей в обмене. Предполагается, что стороны правовых контрактов (с одной стороны, нарушители и преступники, а с другой – судьи и адвокаты) действуют в рамках правовой системы как индивиды, стремящиеся максимизировать полезности. Их поведение регламентируется нормами права (конституцией, кодексами, законами, судебными решениями и т. п.), которые составляют весомую часть формальных правил с опорой на государство как институцию, имеющую наиболее сильные позиции в осуществлении принуждения.

Из институционального экономического анализа права сделан вывод о его полезности для проведения правовых реформ, улучшения как отдельных нормативных актов, так и всей системы, обеспечивающей их проведение. Показана результативность нормативного (формального) экономического анализа права.

Сделан вывод о том, что экономический анализ права позволяет дать экономические объяснения не только отдельным нормативно-правовым актам и принципам, но и феномену права как таковому.

Ключевые слова: методология, полезность, экономический анализ норм криминального права.

Введение. Экономическая теория права и ее составные (гражданское право, административное право, уголовное право) сформировалась и выделилась в самостоятельное направление в середине 60-х гг. XX ст. Объект ее исследования ложится в контекст интеграции методологии экономической теории и права.

Экономический анализ вне рыночных форм поведения, в частности преступности, нашел отражение в работах Коуза Р., Познера Р., Калабреззи Г., Беккера Г. и др. Институциональная экономика не ограничивается какими-либо отраслями права, имеющими дело с явными рыночными отношениями, а распро-

страняет экономические понятия и методы на всю систему анализа правовых отношений. Институциональной основой экономического анализа уголовного права являются положения о том, что субъекты ведут себя как рациональные максимизаторы при принятии не только рыночных, но и вне рыночных решений. Например таких, как нарушать или не нарушать закон, обращаться ли с заявлением в суд, возбуждать или не возбуждать судебный иск, подавать или не подавать кассацию и т. д.

Новый подход к экономическому анализу правовых отношений формируется в рамках новой институциональной экономической теории (НИЭТ). В ее рамках объектами экономического анализа стали правовые нормы и соответствующие им институты. Правовая система, подобно рынку, рассматривается как механизм, регулирующий права собственности на распределение ограниченных ресурсов. Например, в случае кражи, как и в случае продажи, ценный ресурс переходит от одного агента к другому.

Однако в отличие от рынка, который основан на добровольных соглашениях, правовая система имеет дело с вынужденными сделками, которые совершаются без согласия сторон. Эти «сделки», чаще всего, осуществляются с очень высокими транзакционными издержками, поэтому их добровольное заключение является невозможным. К таким вынужденным сделкам можно отнести большинство гражданских правонарушений и уголовных преступлений. Несмотря на вынужденный характер сделок, они совершаются с определенными издержками (по определенным ценам), которые определяют (налагают) действующие институты правовой системы. Такими неявными ценами выступают уголовные наказания, запреты, штрафы и денежные компенсации.

При исследовании права в целом и отдельных правовых норм с позиций экономической теории предполагается, что стороны контрактов (включая нарушителей их условий), судьи и адвокаты, воров и другие преступники действуют по отношению к правовой системе как рациональные индивиды, стремящиеся максимизировать уровень удовлетворения своих потребностей.

В экономической теории доводится, что потребители (покупатели) меньше приобретают товаров, когда цены на них растут, и покупают больше, когда цены снижаются. Единственное, что при

таком подходе оказывается необычным, – это характер (содержание) благ и цен. Так, как благом для правонарушителя может выступать преступление, а цена может выражаться в длительности срока тюремного заключения или размера материальной компенсации (который, в частности, может быть уменьшенный по решению суда, то есть в результате проведения судебного процесса). В данном случае стандартная зависимость поведения потребителей полностью сохраняется и на подобных, формально неэкономичных, рынках внутри правовой системы.

Увеличение ожидаемых издержек наказания за совершение преступления, обусловленное ростом сроков наказания, его строгости или вероятности наложения наказания, в полном соответствии с экономической теорией, вероятно, приводит к сокращению числа преступлений [1, с. 345].

Экономический анализ права дает возможность предположить, что не только индивиды в отношении правовой системы ведут себя на ее «особых рынках» экономически рационально, но и сама система общего права действует так, как действовал бы в аналогичных ситуациях рациональный максимизатор. Это, например, относится к:

- судебным решениям, которые определяют деление спорного правомочия собственности и ответственность;
- процедуре пересмотра принятых решений правовых споров;
- методам подсчета убытков и целесообразности освобождения от судебных запретов.

Эти и другие элементы правовой системы легко могут быть поняты как инструменты обеспечения эффективного использования ограниченных ресурсов [1, с. 346].

Правовая система действует таким образом, что вместо того, чтобы тратить ресурсы на доведение до каждого индивида знаний обо всей совокупности правовых норм, которые принимаются в государстве, стремится довести до каждого индивида одно единственное правило – об неосвобождении от ответственности за нарушение неизвестного ему какого-либо закона.

С точки зрения экономической теории в основе известного правового постулата о том, что незнание закона не освобождает от ответственности за его нарушение, лежит невозможность (то есть

запретительно высокие издержки) проверки истинности утверждения обвиняемого о том, что ему было неизвестно о существовании того или другого запрета. Поэтому когда он принял свое решение, это привело его на лаву подсудимых. Если бы данный принцип (правило) не был бы имплементирован в систему права, то незнание закона освобождало бы от применения санкций. Последние оказались бы вообще никогда не применимыми, поскольку достоверно проверить и убедительно довести факт знания каким-либо индивидом чего-либо в ситуации, когда ему выгодно скрывать такое знание, очевидно, невозможно.

Из теоремы Коуза вытекает, что причиной существования правовой системы является неравенство нулю транзакционных издержек. Как только происходит переход от режима с нулевыми транзакционными издержками к режиму с позитивными транзакционными издержками, роль правовой системы существенно повышается. Экономистам известно, что на рынке продаются совсем не физические объекты, а происходит только обмен правами, которые имеются в распоряжении индивидов, которые установлены с помощью правовой системы. Вследствие этого те права, которыми владеют индивиды, вместе с их обязанностями и привилегиями, будут в значительной мере такими, как их определяет закон. В результате правовая система будет оказывать глубокое воздействие на работу экономической системы и в некотором смысле управлять ею [2].

Уголовное право как объект экономического анализа права основывается на несоответствии между эффективностью закона и его праведностью. В случае уголовного права это несоответствие имеет ярко выраженный характер. Хотя принципами частного права следует руководствоваться, в первую очередь, эффективно, что не может сказать об отношениях уголовного права [2].

Исследования в области права и экономической теории показывают, что тесной зависимости между ними нет. Каждая из наук использует те методологические положения, использование которых не изменяют собственный предмет.

Экономический анализ с точки зрения общего права складывается из трех основных частей:

- 1) законодательства о собственности, связанного с созданием и определением прав собственности;
- 2) контрактного права, связанного с облегчением добровольной передачи прав собственности в руки тех, кто оценивает их выше;
- 3) законодательства о неумышленном причинении убытка, связанного с защитой прав собственности, включая право на физическую целостность.

Основы современной экономической теории права связаны с работами: Гвидо Калабреззи «Некоторые рассуждения относительно деления риска и законодательства о неумышленном причинении ущерба» [3] и Роналда Коуза «Проблема социальных издержек» [4].

Впервые в явном виде к изучению конкретных юридических вопросов были применены аналитические подходы неоклассической экономической теории. Экономический подход был использован для анализа правовых институтов и, прежде всего, права как социального института. Другими словами, экономические представления и моделирование поведения начали применяться за пределами, собственно, экономики. Наиболее целостное представление об экономической теории права сложилось в науке после выхода работы Ричарда Познера «Экономический анализ права» [5]. Однако предложенная теория Познера Р. отличается от методологического подхода новой институциональной экономической теории.

Методология новой институциональной экономической теории в экономическом анализе права. Методологические подходы новой институциональной экономической теории находят все большее применение в экономической теории права. Это связано с тем, что правовые нормы и законы являются социальными институтами. Однако между представителями новой институциональной экономической теории и неоклассической экономической теории относительно экономического анализа права существуют разногласия методологического характера. Известно, что сторонники мейнстрима не всегда критически оценивают такие постулаты как «полная рациональность», «нулевые трансакционные издержки» и «отсутствие оппортунизма» [6, с. 188].

Кроме того, в рамках неоклассики широко распространен методологический индивидуализм, который ставит в центр внимания

деятельность отдельных индивидов, их взаимодействие и формы координации. Результаты и следствия этого взаимодействия нередко становятся неожиданными для индивидов, несмотря на рациональный выбор своих конкретных действий. Экономический подход в юридической науке концентрируется, прежде всего, на следствиях наличия и применения юридических правил.

Экономический анализ абстрагируется от конкретного индивида, формулируя свои положения для экономического агента вообще. При юридическом подходе, свойственном общему праву, норма вытекает из разбора поведения и последствий действий конкретных индивидов, которые обращаются за правосудием. В соответствии с неоклассической теорией экономический агент ограниченно рационален, тогда как субъект судебного разбирательства склонен к эмоциям, часто действует необдуманно, что может существенно повлиять на исход дела. В итоге, если при экономическом анализе принятие решений нацелено прежде всего на учет будущих последствий этих решений, то для юридического подхода характерным является сосредоточение на непосредственном деле, что разбирается в суде. Хотя юристы не могут игнорировать последствия в будущем, поскольку решение может стать прецедентом, что повлияет на исход других судебных решений. Поэтому для правовых решений подход новой институциональной экономики *ex ante* является составным элементом анализа.

Проникновение экономического стиля анализа в юриспруденцию приводит к формированию институциональной экономической парадигмы анализа права. Происходит отход от «юридического позитивизма» и переход к принципиальному изменению стиля мышления, для которого характерным есть альтернативность, сопоставление разных вариантов достижения цели, сравнение результатов и издержек (цены).

Методологические изменения в принципах и инструментах обеих наук, прежде всего, важны для переходных экономических систем. Именно у них вопрос сознательного формирования новых юридических и экономических институтов является одним из центральных моментов всего преобразовательного процесса. Закон тем самым в явном виде выступает в них инструментом достижения тех или других целей и интересов. Важно *ax*

ante понять, что это за цели и интересы, носителем которых является данная общественная группа, будет ли реализация этих целей и интересов способствовать или препятствовать экономическому росту, максимизации создаваемого богатства [7].

Экономический подход используется во всех разделах общего права: законодательстве о собственности, контрактном законодательстве и законодательстве об ответственности за неумышленное причинение убытка. Основания для этого заложены в самой логике общего права, принципы и правила которого формировались на основе прецедентов, то есть разбора конфликтных ситуаций, с которыми истцы обращались в суд. Но каждый конфликт неминуемо связан с тем или другим ожидаемым или уже понесенным убытком.

Это особенно относится к конфликтам, которые возникают в сферах имущественных и контрактных отношений. Действительно, конфликты по поводу собственности, передача тех или иных прав на нее, принудительным исключением, порчей, допускают фактическую или ожидаемую потерю потока доходов, невозможность использования и т. п. Конфликты в контрактных отношениях, такие как разрыв контракта, его неполного или неточного выполнения и др., также связанные с ущербом для жертв нарушения заключенных договоров. Поэтому неудивительно, что «идеология» законодательства об ответственности за неумышленное причинение убытка оказывается сквозной как для права, так и для экономической теории.

Институциональный экономический подход к криминальному праву. Институциональный экономический подход к анализу криминального права относится, прежде всего, к преступному поведению, которое базируется на предпосылке рационального или иррационального поведения людей, совершающих преступления.

Соблюдение и несоблюдение существующих правил и норм правонарушителем проявляется через призму его экономического интереса, то есть побудительного мотива к получению выгоды. Экономический институт – прибыль от преступления – это сила, которая побуждает человека сделать правонарушение. А правовой институт – тяжесть наказания – сила, что удерживает его от этого. Если первая сила превосходит другую, преступле-

ние будет осуществлено, если наоборот – преступление не будет совершено [8].

В исследованиях преступного поведения до последнего времени властвовало представление, согласно которому основные причины того, что индивиды совершают преступления, лежат в их поведении, вызванном их личными недостатками как личностей. Другими словами, до формирования экономической теории права главной причиной криминальных правонарушений считалось иррациональное поведение людей, заключающееся в их греховности, ненормальности или психического отклонения. Экономический подход в криминальном праве, начало которого связывают со статьей Гере Беккера «Преступление и наказание: экономический подход», который следует принципам традиционного для экономистов анализа выбора и допускает, что человек совершает преступление в том случае, если ожидаемая полезность от этого действия превышает полезность, которую он мог бы получить, используя свое время и силы другим образом. В соответствии с подходом Беккера «некоторые люди становятся преступниками не потому, что их базовая мотивация отличается от мотивации других людей, а потому, что у них другая оценка затрат и выгоды» [9, с. 7].

Принимая решение о том, совершать преступление или отказаться от этой затеи, индивид, по Беккеру, ориентируется на свою ожидаемую полезность от совершения преступления [9, с. 8]:

$$EU = pU(Y - F) + (1 - p)U(Y),$$

где EU – ожидается преступником полезность от совершения преступления; Y – доход от преступления (включая и невещественный доход) правонарушителя; U – функция полезности преступника; p – достоверность того, что преступник будет задержан и понесет наказание; F – тяжесть наказания (в денежном эквиваленте).

Показатель полезности от совершения преступления (U) фактически включает отношение индивида к риску. Другими словами, при прочих равных условиях полезность от совершенного преступления будет у склонного к риску индивида больше, чем у индивида, нейтрального к риску, а у последнего – больше, чем у несклонного к риску индивида.

Опираясь на разное отношение индивидов к риску, Гере Беккер объясняет больший сдерживающий эффект увеличения достоверности разоблачения в сравнении с увеличением тяжести наказания. Увеличение тяжести наказания оказывает на безразличных к риску индивидов такой же сдерживающий эффект, как и равное ему в процентном отношении увеличение его неотвратимости. Для не склонных к риску индивидов большим сдерживающим эффектом является увеличение тяжести наказания, а для склонных к риску – увеличение его неотвратимости. Поскольку, по Беккеру, преступники в массе своей – это склонные к риску индивиды, то увеличение на 1 % неотвратимости наказания в большей мере (мультипликатор) будет способствовать сокращению уровня преступности в обществе, чем увеличение на тот же 1 % его тяжести» [9, с. 98].

Полезность индивида U зависит от его богатства (богатство совсем не обязательно должно принимать денежную форму). Очевидно, что доход от преступления увеличивает богатство индивида, а наказание – наоборот, сокращает. Кроме того, полезность индивида увеличивается с ростом его богатства нарастающим темпом.

Очевидно, что количество преступлений, которые осуществляются индивидом за определенный период времени, – это функция от тяжести наказания, неотвратимости того, что совершив преступление индивид понесет наказание, и от ряда других факторов, важнейший из них – альтернативные доходы, которые мог бы получить индивид, если бы он занимался легальной деятельностью, не связанной с осуществлением преступлений [11, с. 99]:

$$Q = Q(p, F, U).$$

Имплицитно предусматривается, что индивид владеет полной информацией и о денежной оценке тяжести наказания (причем эта оценка одинакова для всех индивидов и не зависит ни от эффекта дохода, ни от каких-либо других индивидуальных характеристик), и о достоверности наступления этого наказания.

Экономический подход к анализу преступного поведения индивида, который принимая решение о своем участии или неучастии в том или другом виде противозаконной деятельности, ориентируется исключительно на свое представление о выгодах и расходах, связанных с этой деятельностью. Такой подход хоть

и находит в большинстве случаев эмпирическое подтверждение, однако он не учитывает влияния выбора, сделанного другими. Более того, экономический подход к анализу преступного поведения фактически не учитывает такой важный фактор, как социальные нормы, актуальные для того или другого общества или для его части.

Эдвин Сазерленд предложил принципиально другое объяснение того, почему одни индивиды нарушают закон, тогда как другие, в тех же обстоятельствах, не делают этого, сформулировав теорию дифференцированной связи, которая обосновывает анализ преступного поведения индивидов [10]. Согласно этой теории поведение индивида определяется главным образом окружающей средой, в которой он существует и действует. В первую очередь, эта среда создается неформальными институтами.

Выводы. Экономический анализ указывает на ряд факторов, ответственных за преступления, такие как ситуация на рынке труда, потребления алкоголя и пенитенциарная политика в обществе. С его помощью можно формировать уголовно-исполнительную политику, с тем чтобы достичь целей по сокращению преступности. Такие инструменты в распоряжении правительства, как полиция и тюрьмы, являются эффективными инструментами в снижении уровня преступности.

Экономический подход к праву также обращает внимание на огромные затраты, которые влекут за собой преступление, независимо от боли и страданий жертв преступлений, которые трудно измеримы. Он также показывает стоимость борьбы с преступностью и, в результате, необходимость сбалансированной политики. Согласованию двух компонентов общей стоимости преступления и, в конечном итоге, нахождению оптимального уровня борьбы с преступностью должна быть посвящена значительная часть работ экономистов и правоведов, занимающихся экономическим анализом права.

Список использованных источников

1. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория: учебник / под общ. ред. Аузана А. А. Москва: ИНФРА-М, 2006. 416 с.

2. Институциональная экономика: учебник / под общ. ред. А. Олейника. Москва: ИНФРА-М, 2005.
3. Калабреззи Гвидо. Некоторые соображения о распределении риска и законодательстве о неумышленном причинении ущерба. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=5902402018>.
4. Капелюшников В. И. Теорема Коуза. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=GBvFAAAAIAAJ>.
5. Познер Р. А. Экономический анализ права: в 2-х т. Т. 1 / пер. с англ. Фофонова А. А.; под ред. Тамбовцева В. Л. Санкт-Петербург: Экономическая школа, 2004. 522 с.
6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. Москва: Фонд экономической книги «Начала», 1997. С. 188.
7. Познер Р. А. Економічний аналіз права. 2003. URL: <https://books.google.com.ua/books?isbn=9667021602>.
8. Скирбекк Г. История философии: учебное пособие / пер. с англ. Кузнецова В. И.; под ред. Крымского. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 800 с.
9. Беккер Гере. Преступление и наказание: экономический подход. URL: ww.portalus.ru/modules/economics/rus_readme.php.
10. Сазерленд Э. Теория дифференцированных ассоциаций. URL: zebewa.meda-1.ru/index.php?page=teoriya_differencialnoy..referaty.
11. Neilson W. S. and Winter H. On Criminals' Risk Attitudes. *Economics Letters*. 1997. № 55. P. 99.

Ткач А. А.

НОВА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ПІД ЧАС АНАЛІЗУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

У рамках інституціонального підходу розглянуто можливості економічного аналізу норм кримінального права і відповідних їм інститутів.

Обґрунтовано можливість застосування методології нової інституціональної економічної теорії до аналізу правових відносин у суспільстві, розкрито сутність основних параметрів економіки права.

Головними передумовами економічного аналізу правових феноменів з позицій нової інституціональної економічної теорії є положення про мотиви поведінки людей в обміні.

Висунуто ідею, що сторони правових контрактів (з одного боку, порушники і злочинці, а з іншого – судді і адвокати) діють у рамках правової системи як індивіди, які прагнуть максимізувати корисність. Їх поведінка регламентується нормами права (конституцією, кодексами, законами, судовими рішеннями і т. ін.), які складають вагомую частину формальних правил з опорою на державу як інституцію, що має найбільш сильні позиції в здійсненні примусу.

З інституційного економічного аналізу права зроблено висновок про його корисності для проведення правових реформ, поліпшення як окремих нормативних актів, так і всієї системи, що забезпечує їх проведення. Показано результативність нормативного (формального) економічного аналізу права.

Зроблено висновок про те, що економічний аналіз права дозволяє дати економічні пояснення не тільки окремим нормативно-правовим актам і принципам, а також феномену права як такого.

Ключові слова: методологія, корисність, економічний аналіз норм кримінального права.

Tkach A. A.

NEW INSTITUTIONAL THEORY ECONOMIC IN THE ANALYSIS OF CRIMINAL LAW

Within the framework of the institutional approach, the possibilities of economic analysis of the norms of Criminal Law and their corresponding institutions are considered.

The applicability of the methodology of the new institutional economic theory to the analysis of legal relations in the society is substantiated, the essence of the basic parameters of the economics of law is revealed.

The basic premise of the economic analysis of legal phenomena from the standpoint of the new institutional economic theory is the provision about the motives of people's behavior in exchange. It is assumed that the parties to legal contracts (on the one hand, violators and criminals, and on the other - judges and lawyers) act in relation to the legal system as individuals seeking to maximize utility. Their behavior is regulated by the rules of law (the constitution, codes, laws, judgments, etc.), which constitute a significant part of the formal rules, relying on the state as an institution having the strongest positions in the implementation of coercion.

From the institutional economic analysis of the law, it is concluded that it is useful for carrying out legal reforms, improving both individual regulatory acts and the entire system that ensures their implementation. The effectiveness of normative (formal) economic analysis of law is shown.

The conclusion is made that the economic analysis of law makes it possible to give economic explanations not only to certain normative legal acts and principles, but also to the phenomenon of law as such.

Key words: methodology, usefulness, economic analysis of Criminal Law norms, legal relations, legal system.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО, ФІНАНСОВОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

УДК 342.9

Манжула А. А.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри галузевого права,
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет ім. В. Винниченка, м. Кропивницький

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ УСТАНОВ

У статті з метою дослідження системи правового регулювання діяльності науково-дослідних установ в Україні здійснено аналіз деяких підходів щодо визначення поняття «нормативно-правового акта» та «системи нормативно-правових актів».

Ключові слова: система, нормативно-правовий акт, закон, законодавство, науково-дослідна установа.

Постановка проблеми. Одним із ключових факторів, що визначають рівень успішності розвитку кожної сучасної цивілізованої держави, є її науковий прогрес в основних сферах людської діяльності, який полягає, зокрема, в результативності проведених прикладних і фундаментальних наукових досліджень. У свою чергу, розвиток наукової сфери та науково-дослідної діяльності також залежить від цілої низки факторів різного характеру: економічного, політичного, юридичного, соціокультурного тощо. У межах цього дослідження особливий інтерес для нас становить саме юридична складова механізму забезпечення розвитку науково-дослідної діяльності в нашій державі.

Стан дослідження. Системі нормативно-правих актів, що регулюють діяльність науково-дослідних установ, присвятили свої дослідження як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, такі як: Гусарев С. Д., Журавський В. С., Кельзен Г., Козлов В. І., Колодій А. М., Копейчиков В. В., Костенко О. М., Легуші С. М., Мірошніченко Ю. Р., Оніщенко Н. М., Прокопенко В. І.,

Рабінович П. М., Селіванов В. М., Скакун О. Ф., Шевчук С. В., Шемшученко Ю. С., Платонов В. М., Тихомиров Ю. А., Явич Л. С. та інші.

Мета статті – здійснення аналізу деяких підходів щодо визначення поняття «нормативно-правового акта» та «системи нормативно-правових актів».

Виклад основного матеріалу. Вагоме місце у процесі розвитку будь-якої держави належить її науковій складовій. Увага зі сторони компетентних органів державної влади приділяється науково-технічному та науково-економічному прогресу у різних секторах суспільного життя з метою забезпечення внутрішньо-продовольчих потреб населення, розробки цільових програм для фінансової підтримки конструкторських, виробничих та дослідних підприємств недержавної форми власності, стимулювання підприємницької діяльності та залучення коштів з фондів додаткового фінансування шляхом приватизації окремих категорій науково-дослідних установ, впровадження технічних розробок у сферу військового озброєння, ядерної енергетики, важкої та легкої промисловості, вдосконалення системи нормативно-правового регулювання діяльності науково-дослідних установ на території України тощо. В той же час важливість функціонування наукових закладів обумовлена необхідністю прискорення інноваційних процесів у всіх сферах життя держави.

Треба зазначити, що «науково-дослідна установа в Україні» – сформоване згідно з чинним законодавством колективне утворення, що має статус юридичної особи приватної або державної форми власності, основною формою діяльності якого є проведення відповідно до встановлених норм і стандартів як на платній, так і на безоплатній основі наукових і науково-технічних досліджень, лабораторних діагностик у певних сферах людського буття з метою отримання нових знань, що сприятимуть подальшому розвитку тих чи інших сфер суспільного життя.

Для досягнення окресленої нами мети пропонуємо розпочати висвітлення основних положень зі встановлення етимологічного змісту поняття «законодавство». Зазначимо, що термін «законодавство» ми вживаємо в його широкому тлумаченні, тобто включаємо до нього не лише суто закони – нормативно-правові

акти вищої юридичної сили, але й нормативно-правові документи підзаконного характеру. Так, хоча вищенаведений термін і не отримав свого нормативно-правового закріплення, його активно використовують у науково-правових колах. Зокрема, авторський колектив шеститомної юридичної енциклопедії зауважує, що законодавство являє собою систему нормативних актів, якими регулюються відповідні суспільні відносини. При цьому, наголошують учені, в Україні вищенаведений термін вживається в кількох значеннях:

1) у вузькому значенні як система законів;

2) у широкому значенні – система законів та інших нормативно-правових актів, що приймаються Верховною Радою України та вищими органами влади – постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови і декрети Кабінету Міністрів України. Вищенаведені акти розвивають, конкретизують відповідні закони і за чинною в Україні доктриною не повинні їм суперечити;

3) у найширшому значенні – система законів і постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов, декретів, розпоряджень Кабінету Міністрів України, а також нормативних актів міністерств і відомств (центрального органу виконавчої влади), місцевих рад і місцевих державних адміністрацій [1, с. 499].

Більше того, сутність зазначеного вище терміна розкривається в рішенні Конституційного Суду України «у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство»)» від 9 липня 1998 року № 12-рп/98. Зокрема, зазначений орган конституційної юрисдикції постановив, що особливістю правового регулювання трудових відносин є те, що вони регламентуються розгалуженою системою нормативних актів, прийнятих органами різних рівнів, у тому числі за участю трудових колективів та профспілок. Найбільш соціально важлива частина трудових відносин, яка охоплюється конституційним поняттям «засади регулювання праці і зайнятості», визначається лише законом, решта – законами, постановами Верховної Ради

України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, актами центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, генеральними, галузевими, регіональними, тарифними та іншими угодами, які укладаються на дво-, тристоронній основі між представниками працівників та роботодавців і компетентним державним органом, а також актами (договорами), прийнятими на підприємстві, в установі, організації власником або уповноваженим ним органом самостійно, разом чи за погодженням з трудовим колективом або профспілковим комітетом. Підсумовуючи, Конституційний Суд України зауважив, що термін «законодавство», який вживається в положеннях КЗпП України, треба розуміти так, що ним охоплюються закони України, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети та постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень і відповідно до Конституції України та законів України [2].

Тобто законодавством охоплюються нормативно-правові акти всіх рівнів. У зв'язку з наведеними обставинами доцільно висвітлити позиції вчених щодо розкриття змісту поняття «нормативно-правовий акт». Так, наприклад, у своїх наукових дослідженнях учені Копейчиков В. В. та Гусарев С. Д. визначають нормативно-правовий акт як рішення компетентних суб'єктів, що приймається в установленому законом порядку, має загальний характер, зовнішній вигляд офіційного документа в письмовій формі, забезпечується державою і породжує юридичні наслідки. На думку зазначених вище авторів, під законом варто розуміти нормативно-правовий акт, що видається законодавчими органами, мають вищу юридичну силу і регулюють найважливіші суспільні відносини на території певної держави [3, с. 26]. Зазначена дефініція повністю охоплює коло суб'єктів нормотворчої діяльності, характеризує зовнішню форму її вираження, а також передбачає наявність так званого «гаранту» дотримання встановлених відповідним актом положень щодо правил поведінки.

Проте на законодавчому рівні відсутнє визначення терміна «нормативно-правовий акт». Лише в проекті Закону України «Про

нормативно-правові акти» від 27 січня 2000 року нормативно-правовий акт пропонується розуміти як офіційний письмовий документ, прийнятий чи виданий уповноваженим на це суб'єктом у визначеній законом формі та за встановленою процедурою, який спрямований на регулювання суспільних відносин, встановлення загальнообов'язкових прав і обов'язків для невизначеного кола суб'єктів та розрахований на тривале, багаторазове застосування норм права [4]. Годі як у проекті Закону України «Про нормативно-правові акти» від 30 листопада 2010 року Мірошніченко Ю. Р. під терміном «нормативно-правовий акт» має на увазі офіційний документ, прийнятий (виданий) уповноваженим на це суб'єктом у визначених законом формі та порядку, який встановлює норми права для неозначеного кола осіб і розрахований на неодноразове застосування [5]. Ми вважаємо, що залишення законодавцем поза увагою розкриття змісту наведеного визначення лише викликає непорозуміння в частині встановлення загальнообов'язкових вимог до процесу нормотворення всіх уповноважених на те суб'єктів й, зокрема, ускладнює такі похідні поняття, як «норма права», «закон», «підзаконний нормативно-правовий акт», «система нормативно-правових актів».

Так, наприклад, з цього приводу Кельзен Г. зазначав, що норма права являє собою правило поведінки, відповідно до якого та чи інша особа (група осіб) повинна діяти в якому-небудь визначеному напрямку, незалежно від того, чи бажає вона себе вести таким чином, чи ні [6, с. 35]. Оскільки норми права можуть застосовуватися суб'єктами державного управління стосовно одиниць чи груп фізичних осіб винятково в правовому суспільстві, варто зауважити про доцільність відзначення саме правомірного напрямку в інтересах держави, населення, уникаючи можливість обрання «якого-небудь», що розмиває так звані «правові рамки» поведінки.

Влучною у вказаному напрямі є дефініція, запропонована Козловим В. І. Вчений стверджує, що нормою права є встановлене або санкціоноване державою загальнообов'язкове правило поведінки, що регулює суспільні відносини та забезпечується у своєму виконанні організаційною та примусовою діяльністю держави [7, с. 131].

Загальновизнаною є теза, що джерелами норм права є закони та підзаконні нормативно-правові акти. Щодо першої категорії, у найбільш загальному розумінні, Нерсесянц В. С. під поняттям «закон» пропонує розуміти офіційно (законодавчо) визнану і належним чином зафіксовану (у вигляді конкретного акта) форму свідомості [8, с. 18].

На думку учених-філософів, зокрема Костенка О. М., закон є лише інструментом, що має використовуватися людьми відповідно до їх соціальної культури для забезпечення соціального порядку [9, с. 227]. Проте виникає колізія в зіставленні таких секторів соціального організму, як соціальна культура та соціальний порядок, адже закон покликаний розвивати та захищати соціальні цінності певної громади, що передбачає внесення якісних змін у загальноприйнятій культурний лад як невід'ємний аспект соціально-економічного прогресу політично-територіального утворення.

На нашу думку, вдалим є твердження Тихомирова Ю. О. про те, що закон – це нормативний акт, який містить в юридичній формі характеристику закономірностей суспільного розвитку та регулює найважливіші суспільні відносини (основи суспільного ладу і політики, права, свободи та обов'язки громадян, принципи організації держави й інших соціальних інститутів, регулювання основних сфер життя суспільства – політичної, економічної та інших), що безпосередньо висловлює волю народу, приймається в установленому порядку вищим органом державної влади або шляхом референдуму, а також має вищу юридичну силу [10, с. 26].

Розмірковуючи про таку форму джерел права як підзаконний акт, Скакун О. Ф. під ним розуміє акт, який видається відповідно до закону, на основі закону, для конкретизації законодавчих приписів та їх правильного розуміння або встановлення первинних норм [11, с. 362].

Дещо вужчої позиції дотримується Горбунова Л. М., яка вважає, що підзаконні нормативно-правові акти в аспекті їх загальнообов'язкової дії (для громадян, підприємств, установ, організацій, тобто поза межами системи органів влади, які його видали), є постанови Верховної Ради України нормативного характеру, відповідні офіційні документи Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої

влади, їх територіальних органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, що містять правила загальнообов'язкової поведінки, дія яких не обмежується одноразовим застосуванням [12, с. 60–70].

Висновки. Таким чином, система нормативно-правових актів, що врегульовує діяльність науково-дослідних установ – це сукупність владних приписів держави, які встановлюють, змінюють чи скасовують норми права, що виникають стосовно діяльності науково-дослідних установ в Україні з урахуванням волі й інтересів громади через спеціальні інструменти правового характеру.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 2: Д–Й / редкол.: Шемшученко Ю. С. (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. 744 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміна «законодавство»): від 9 лип. 1998 р.: справа № 12-рп/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. С. 59.
3. Копейчиков В. В. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник. Київ, 2000. 320 с.
4. Про нормативно-правові акти: Проект Закону України від 27.01.2000. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2369-14>.
5. Про нормативно-правові акти: Проект Закону України від 30.11.2010. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7409&skl=7.
6. Kelsen H. *General Theory of Law and State*. L., 1961. 235 p.
7. Козлов В. І. Колективні політичні права і свободи громадян України: конституційно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2008. 223 с.
8. Правове регулювання господарських відносин за участю промислових підприємств: підручник для юрид. вузів і фак. / Гайворонський В. М., Жушман В. П., Тітов М. І. та ін. Харків: Право, 2000. 288 с.
9. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. 352 с.
10. Тихомиров Ю. А. Теория закона. Москва: Наука, 1982. 257 с.
11. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.
12. Горбунова Л. М. Підзаконні нормативно-правові акти: організаційно-правові питання забезпечення законності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 225 с.

Манжула А. А.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ

В статье с целью исследования системы правового регулирования деятельности научно-исследовательских учреждений в Украине осуществлен анализ ряда подходов к определению понятия «нормативно-правового акта» и «системы нормативно-правовых актов».

Ключевые слова: система, нормативно-правовой акт, закон, законодательство, научно-исследовательское учреждение.

Manzhula A. A.

THE CONCEPT OF NORMATIVE LEGAL ACTS REGULATING THE ACTIVITIES OF RESEARCH INSTITUTIONS

The article is to study the system of legal regulation of scientific research institutions in Ukraine, analyzed a number of approaches to the definition of «legal act» and «system of regulations».

The term «law» we take in its broadest interpretation, including that it has not only a purely law – legal acts of higher legal force, but legal documents by-character. Thus, although the above period and has not received his legal consolidation, it is actively used in scientific and legal circles. In particular, the authors of the six-volume encyclopedia of legal notices that the law is a system of regulations governing the corresponding social relations. However, scientists emphasize, in Ukraine the above term is used in several senses:

1) in the narrow sense as a system of laws;

2) in a broad sense – a system of laws and regulations, adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine, and higher authorities – the Verkhovna Rada of Ukraine, decrees of the President of Ukraine, resolutions and decrees of the Cabinet of Ministers of Ukraine. The above acts develop, specify the relevant laws and operating in Ukraine doctrine should not contradict them;

3) in the broadest sense – a system of laws and regulations of the Verkhovna Rada of Ukraine, President of Ukraine decree, regulations, decrees and orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine and regulations of ministries and departments (central authorities), local councils and local state administrations.

System of regulations that regulate the activities of research institutions - a set of government regulations state that establish, alter or abolish the law that arise about the activities of research institutions in Ukraine, taking into account the will and interests of the community through special instruments Legal character.

Key words: system, standard legal act, law, legislation, research institution.

УДК 349.22

Собакарь А. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Статтю присвячено з'ясуванню сутності та значенню законності як невід'ємної складової правової держави. Всебічно проаналізовано стан дотримання законності в державі. Надано поняття законності, окреслено характерні риси та досліджено її правові гарантії.

Ключові слова: законність, правопорядок, забезпечення, охорона, правоохоронний орган, правова держава, режим законності, гарантії законності.

Постановка проблеми. Правова держава є складним утворенням, що характеризується забезпеченістю верховенства права, реалізацією принципу поділу влади, організацією публічного управління відповідно до нормативно-правових актів, захистом з боку державної влади прав і свобод громадян, відшкодуванням шкоди, заподіяної їм державними органами. Правова держава уособлює собою захист особистої і політичних свобод громадянина, а також помірність і пов'язаність правом усього виконання публічної влади.

Правова держава будується на засадах верховенства права в усіх сферах суспільного життя, здійснення державної влади за принципом поділу влади, взаємної відповідальності особистості й держави. При цьому забезпечення верховенства права, як одного з принципів правової держави, передбачає, насамперед, зв'язок усіх державних органів незалежно від сутності і функцій закону. Відтак, закон, будучи формою вираження права, повинен спиратися тільки на принципи права і виходити винятково з них.

У правовій державі головною метою політичної влади є втілення в життя права, його реалізація. Тому сила держави є законною лише в тому випадку, якщо вона заснована на нормах права, застосовується згідно з правом і служить праву.

Важливою складовою правового життя суспільства є законність. Саме цей соціальний і юридичний феномен об'єктивно виникає з метою впорядкування правових явищ, забезпечення стабільності і передбачуваності процесів правового регулювання. Саме

законність є таким правовим явищем, що відіграє роль найефективнішого засобу втілення в життя правових приписів. Ідейною основою законності є суворе і неухильне дотримання правових норм.

Водночас на сучасному етапі визнання верховенства права і законодавства надає проблемі законності особливої гостроти. Відсутність повної реалізації закону і порушення правових актів, правовий нігілізм громадян знижують рівень законності в країні, а відтак вимагають продовження подальших досліджень з'ясування її сутності та змісту як невід'ємного атрибуту правової держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі законності в юридичній науці приділялася значна увага. Їй присвячено праці відомих учених у різних галузях права, зокрема: Авер'янова В., Алексеева С., Андрійко О., Бауліна Ю., Васильєва А., Вітрука М., Вопленко Н., Горшеньова В., Додіна Є., Козюбри М., Колодія А., Колпакова В., Комзюка А., Копейчикова В., Костицького М., Лазарева В., Марченка М., Мурашина О., Орзіха М., Погрібного І., Погорілка В., Петришина Ю., Рабіновича П., Скакун О., Тихомирова Ю., Фрицького О. та ін. Водночас питання щодо визначення змісту законності як невід'ємної складової правової держави потребують подальшого вивчення.

Мета статті полягає у необхідності з'ясування сутності та змісту законності в умовах формування правової української держави, а також визначення характерних рис та дослідження її правових гарантій.

Виклад основного матеріалу. Отже, ключовим фактором, який найбільш яскраво характеризує діяльність держави щодо забезпечення безпеки особистості, поваги прав і свобод людини і громадянина, є законність. Вона відноситься до числа складних політичних та юридичних явищ і в суспільному житті виступає як найважливіший конституційний принцип, як метод управління суспільством, а також як необхідний елемент демократії у правовій державі.

У науковій літературі законність наділяють різною правовою сутністю та використовують для визначення різних правових явищ: методу здійснення влади, правового режиму, умови здійснення правопорядку, вимоги суворого та неухильного дотриман-

ня законів, основного принципу діяльності державних органів та посадових осіб тощо [1, с. 105–110].

Під час аналізу категорії «законність» слід передусім звернути увагу на своєрідність її положення у системі соціально-правових понять. Як зазначав Васильєв А. М., якщо розглядати категорію законність у логіко-понятійному аспекті, то слід підкреслити її своєрідність, яка полягає в тому, що вона фіксує суспільно необхідні залежності як усередині права, що розглядається з його нормативної сторони, так і між ним і практичним впливом державної волі на поведінку людей (її проявами у регульованих нормах права суспільних відносинах) і відображає ставлення до них суспільства [2, с. 171].

Сучасні вчені обстоюють думку, що законність – це такий режим державного і суспільного життя, за якого забезпечується повне й неухильне дотримання та виконання законів, підзаконних актів усіма без винятку органами держави, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами [3, с. 71]. Колпаков В. К., аналізуючи законність у сфері функціонування виконавчої влади, зазначає, що законність передбачає наявність законів, що виражають волю народу і відображають пізнані об'єктивні закономірності суспільного розвитку, та означає однозначне розуміння, застосування, безумовне та чітке виконання законів і заснованих на них інших правових актів усіма державними органами, посадовими особами, громадянами, громадськими формуваннями, а також усіма іншими суб'єктами суспільних відносин [4, с. 523]. Як принцип публічного управління законність передбачає, що держава здійснює свої функції правовими засобами і в правових формах. Це зумовлено, насамперед, значенням діяльності та впливу органів публічної адміністрації на всі сфери суспільних відносин, їх правом приймати на основі законів та відповідно до них нормативні та індивідуальні акти, розглядати і вирішувати справи про застосування заходів адміністративної та дисциплінарної відповідальності, тобто здійснювати так звану адміністративну юрисдикцію, з огляду на це правомірність діяльності органів публічної адміністрації є стрижнем режиму законності в державі [5, с. 348].

Дещо своєрідним, але цілком виправданим, є погляд Венедиктова В. С., який розглядає поняття законності в діяльності правоохоронних структур серед іншого як режим забезпечення процесу виконання службово-трудових завдань особами рядового і начальницького складу, за якого захист і охорона прав, свобод та законних інтересів суб'єктів правовідносин відбувається винятково в допустимих законом формах та визначених ним способах, прийомах, засобах [6, с. 213].

Пошуки підходів до визначення законності радянських учених підтвердили різноманітність розуміння та тлумачення цього явища, яке, на нашу думку, слід віднести до складного політичного та юридичного феномена. У громадському житті законність виступає як найважливіший конституційний принцип, як метод державного керівництва суспільством та як необхідний елемент (режим) демократії.

Професор Александров М. Г. зазначає, що термін «законність» застосовують у двох аспектах: у широкому й вузькому. У широкому значенні під законністю розуміють дотримання всіма громадянами та організаціями законів та підзаконних актів, тобто це той спосіб поведінки, якого держава вимагає від своїх громадян. У вузькому розумінні законність виступає як принцип діяльності державного апарату щодо здійснення своїх владних функцій у суворих межах закону, пов'язаних із забезпеченням прав громадян та громадських організацій [7, с. 383].

Ця точка зору, на наш погляд, заслуговує на увагу, тому що, по-перше, автор не ставить в один ряд дотримання закону громадянами й посадовими особами (у широкому аспекті) та, по-друге, поняття законності у вузькому аспекті поширює тільки на діяльність державного апарату. Однобічність інших дослідників щодо поняття «законність» саме і сходить до того, що вони розглядають законність тільки в широкому аспекті. Так, одні автори вважають, що законність – це точне та неухильне дотримання юридичних норм усіма суб'єктами права [8, с. 363]. Інші науковці визначають законність як принцип державного та громадського життя, що виражається в точному, неухильному та одноманітному здійсненні правових норм [9, с. 369]; як режим загальнополітичного життя, що виражається в точному, суворому, неухиль-

ному здійсненні правових приписів усіма учасниками суспільних відносин (суб'єктів права) [10, с. 401].

У науковій літературі законність визначають як соціальний феномен, політичне та правове явище, режим, принцип функціонування діяльності державних та інших органів, метод державного керівництва суспільством, функція, результат нормотворчої діяльності, передумова правопорядку тощо [11]. У загальнотеоретичному розумінні законність розглядають як специфічний державно-правовий режим, за допомогою якого забезпечується загальнообов'язковість юридичних норм у суспільстві та державі, а її сутність полягає в обов'язковості виконання приписів правового характеру [12, с. 523].

Дослідженню питання щодо визначення законності приділялось багато уваги також у науковій літературі. Так, Алексєєв С. С. вирізняє три елементи законності: загальнообов'язковість права; ідея законності, яка формується у правосвідомості; законність як самостійне, відмінне від власне права, особливе явище, що існує лише тоді, коли два перших її елементи втілюються в особливому режимі суспільно-політичного життя, в елементі вимог «законності» [13, с. 188]. Скакун О. Ф. дає узагальнююче визначення законності як комплексного поняття, яке охоплює всі сторони життя права: від його ролі у створенні закону до реалізації його норм в юридичній практиці [14, с. 446]. Вітрук М. В. під законністю розуміє ідею, вимогу й систему (режим) реального виявлення права в законах держави, у самій законотворчості та в підзаконній нормотворчості [15, с. 57]. На думку Кудрявцева В. М., законність – це певний режим суспільного життя, метод державного керівництва, що полягає в організації суспільних відносин за допомогою видання й неухильного здійснення законів та інших правових актів [16, с. 4]. Комаров С. О. вважає, що законність – це вимога суспільства та держави, що полягає в точній і неухильній реалізації правових норм усіма членами суспільства [17, с. 366]. Теоретичну зацікавленість викликають такі судження, як «принцип державного та громадського життя», «здійснення правових приписів» та «суб'єкти права». Немає сумніву в тому, що законність – це один з основних принципів державного та громадського життя, тому що він закріплений у Конституції України. Водночас дискусійною

вбачається точка зору про те, що визначенням законності охоплюється дотримання (здійснення) всіх правових приписів. Однак аналіз вищезазначеного судження свідчить про те, що законодавець до поняття законності включає дотримання Конституції та законів. На думку автора, все ж таки це є доволі широкою декларативною нормою. Життя набагато різноманітніше, й посадові особи органів публічної адміністрації постійно стикаються з необхідністю виконання великої кількості нормативних та інших актів, у тому числі й індивідуальних. Пріоритет при цьому слід віддавати саме законам.

Дослідження законності неможливе без характеристики таких її елементів, завдяки яким саме й відбувається її панування в суспільстві. Мова йде про певні запоруки або гарантії законності. Серед різноманітних гарантій законності надзвичайно важливе місце посідають гарантії правові.

Існують різні погляди вчених на поняття та зміст правових гарантій режиму законності. Так, одна група дослідників (Патюлін В. А., Самощенко І. С. та ін.) наголошує на необхідності зарахування до правових гарантій законності певної сукупності нормативно-правових актів, за допомогою яких панування законності в суспільстві саме й забезпечується. Інші науковці (Міцкевич А. В., Васильєв А. М., Недбайло П. Є. та ін.) до правових гарантій законності включають як видання правозастосувальних актів, так і саму правозастосовну діяльність органів та посадових осіб щодо забезпечення режиму законності. Нарешті, третя група науковців (Дюрягін М. Я., Буденко М. І. та ін.) доходить висновку, що забезпечення режиму законності відбувається як за допомогою нормативно-правових актів, так і завдяки практичній діяльності органів державної виконавчої влади та їх посадових осіб.

Аналізуючи різні думки, зазначимо, що жодна з розглянутих позицій не суперечить іншій, а це лише різні підходи до того самого явища та всі вони однаковою мірою заслуговують на увагу. Тому можна зробити висновок про необхідність і доцільність комплексного підходу під час застосування правових гарантій забезпечення режиму законності.

На думку Стародубцева А. А., не менш важливою умовою дотримання законності є рівень духовної культури суспільства.

Законність, на думку науковця, перш ніж виникнути як соціальна реальність, має бути попередньо усвідомлена як необхідність і свідомо «задана» суб'єктам права як принцип їх діяльності. Достатньо високий рівень розвитку культури, який виявляється, зокрема, в певних правових ідеалах, принципах, уявленнях, – це необхідна ідеологічна передумова законності. Але й сама законність є своєрідним показником, індикатором культури суспільства. Найважливішим виявленням духовної культури суспільства є різні форми суспільної свідомості, з якими найтісніше змикається правосвідомість. Рівень правосвідомості позначається на стані законності, насамперед опосередковано – через законодавство, ідеологічним джерелом якого саме і є правосвідомість. Чим досконалішим є законодавство, чим точніше воно відповідає прогресивним правовим уявленням, тим сприятливішими є умови для зміцнення законності. Крім того, правосвідомість безпосередньо впливає на законність у сфері правозастосовної діяльності. Таку роль вона відіграє завдяки тому, що забезпечує: а) добровільність реалізації приписів правових норм; б) правильне з'ясування, тлумачення змісту юридичної норми; в) обрання в межах, визначених законом, найдоцільнішого варіанта поведінки; г) подолання у випадках, дозволених законом, прогалин у законодавстві. Необхідно також звернути увагу на значення формування правової психології, зокрема, прищеплення державним службовцям та громадянам почуття законності, нетерпимості до будь-яких правопорушень, впевненості в реальності прав і обов'язків, передбачених законом [18, с. 17].

Отже, не викликає заперечень трактування законності як режиму точного та неухильного виконання законів. Але цього разу постає запитання: що ж таке закон? На думку багатьох учених, під терміном «закон» розуміють усю сукупність нормативно-правових актів, у тому числі й підзаконних, що утворюють систему законодавства. Інші дослідники із законами пов'язують винятково такі нормативні акти, що мають найвищу юридичну силу. При цьому наголошують, що істинну законність обумовлює дотримання тільки так званих «правових законів», які уособлюють найвищі людські цінності.

У наш час правову основу законності становлять не тільки закони, але й підзаконні акти (або законодавство в широкому його розумінні) з тим, однак, застереженням, що вони за своїм змістом та порядком прийняття відповідають Конституції та законам [18, с. 17].

Висновки. Таким чином, сутність законності полягає в точному та неухильному дотриманні й виконанні законів і підзаконних нормативно-правових актів органами державної влади, місцевого самоврядування, їх посадовими особами, уповноваженими на те особами та громадянами. Незважаючи на велику кількість тлумачень такого багатоаспектного досліджуваного явища, всі вони в комплексі відображають сутність та зміст законності. Для законності характерними є такі основні риси, як:

– універсальність – тобто положення законів регулюють суспільні відносини незалежно від місця і часу їх виникнення;

– загальнообов'язковість – у цій рисі виявляється вища юридична сила законів, оскільки приписи норм права обов'язкові для всіх суб'єктів права, незалежно від майнового статусу, належності до державної влади тощо;

– обґрунтованість – положення законів мають об'єктивний характер, вони насправді спрямовують суспільні відносини у вигідні для суспільства напрями, коли досягається баланс інтересів людини та держави;

– наявність у державі суб'єктів забезпечення дотримання режиму законності.

Список використаних джерел

1. Мацелик Т. О. Законність як категорія адміністративного права. *Право та управління*. 2010. № 1. С. 105–110.

2. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категории теории права. Москва: Юридическая литература, 1976. 264 с.

3. Забарний Г. Г., Калюжний Р. А., Шкарупа В. К. Основи держави і права: навчальний посібник. 3-тє вид., доповн. та переробл. Київ: Паливода А. В., 2002. 384 с.

4. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

5. Андрійко О. Ф. Контроль у системі засобів забезпечення законності у державному управлінні // Адміністративне право України. Ака-

демичний курс: підручник: у 2-х т.: Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: Авер'янов В. Б. (голова) та ін. К.: Юридична думка, 2007. 592 с.

6. Венедиктов В. С. Юридична відповідальність працівників ОВС України. Харків: Вид-во НУВС, 2003. 270 с.

7. Александров Н. Г. Теория государства и права. Москва: Юридическая литература, 1968. 640 с.

8. Теория государства и права: учебник / под ред. Марченко М. Н. Москва: МГУ, 1987. 430 с.

9. Теория государства и права: учебник / под ред. проф. Васильева А. М. Москва: Юридическая литература, 1983. 416 с.

10. Теория государства и права / под ред. Алексеева С. С. Москва: Юридическая литература, 1985. 480 с.

11. Додин Е. В. Гарантии законности административной ответственности. Киев: Знання, 1976. 48 с.

12. Колпаков В. К. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 736 с.

13. Алексеев С. С. Теория права. Харьков: Изд-во БЕК, 1994. 224 с.

14. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник. Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. 704 с.

15. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. Москва: Наука, 1979. 229 с.

16. Кудрявцев В. Н. Законность: содержание и современное состояние. Москва: Юрист, 1988. 320 с.

17. Комаров С. А. Общая теория государства и права. Москва: Юрайт, 1998. 416 с.

18. Стародубцев А. А. Організаційно-правові питання діяльності інспекцій з особового складу щодо зміцнення законності і дисципліни в органах внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 1999. 173 с.

Собакарь А. О.

СУТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ЗАКОННОСТИ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА

Статья посвящена выяснению сущности и значения законности как неотъемлемой составляющей правового государства. Всесторонне проанализировано состояние соблюдения законности в государстве. Дано понятие законности, определены характерные черты и исследованы ее правовые гарантии.

Ключевые слова: законность, правопорядок, обеспечение, охрана, правоохранительный орган, правовое государство, режим законности, гарантии законности.

Sobakar A. O.

THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF LEGALITY IN CONDITIONS OF LEGAL UKRAINIAN STATE FORMING

The article is devoted to clarifying the nature and value of law as an integral component of the legal state.

Comprehensively analyzes the state of the rule of law in the state, which is far from optimal and, therefore, requires the adoption of measures for its improvement.

This concept of legality, the characteristic features and investigate its legal guarantees. In particular, the conclusion that the essence of legality consists in the precise and strict observance and implementation of laws and subordinate normative legal acts of state authorities, local self-government, their officials, authorized persons and citizens. Despite the large number of interpretations of such a multifaceted the studied phenomenon, all of them in combination to reflect the essence and content of law.

To the rule of law is characterized by such main features: universality – that is, provisions of laws regulate social relations irrespective of time and place of their occurrence; universal validity – in this trait reflects the higher legal force of law as the regulations of the law binding on all subjects of law regardless of property status, belonging to public authority; validity – provisions of laws are objective, they actually send public relations profitable for the companies direction, when reaching the balance of interests of person and state; the presence of government entities ensure adherence to the rule of law.

Key words: *legitimacy, the rule of law, security, protection, law enforcement agency, legal state, the rule of law.*

УДК 340.115.7

Шамрук Н. Б.,

кандидат юридичних наук, викладач кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права та процесу,
Академія Державної пенітенціарної служби, м.Чернігів

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї» ЯК ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Стаття присвячена дослідженню поняття «насильство в сім'ї» як правової категорії. Проаналізовано різносторонні тлумачення понять «насильство», «примус», «сила», «насильство в сім'ї», «гендерне насильство» та зроблено спробу доповнення цієї правової категорії переліком суб'єктів сімейних стосунків через призму сімейного насильства.

Ключові слова: *насильство, сила, примус, сім'я, насильство в сім'ї, жертва, подружжя, батьки, шлюб.*

Постановка проблеми. Реалізація особистих прав людини, гарантування права на життя і здоров'я, на вільний особистий розвиток є одним із головних завдань правової соціальної держави, якою проголошена Україна. Забезпечення цих прав безпосередньо пов'язане з протидією насильницьким вчинкам і, зокрема, насильству в сім'ї.

Ученими пострадянського періоду тривалий час питання насильства в сім'ї ототожнювались лише з типом дрібної побутової злочинності. Лише останніми роками з'являються праці кращих наукових шкіл України, які розкривають проблеми адміністративного права і кримінології, що допомагають викласти організаційно-правові основи діяльності держави і громадянського суспільства щодо протидії насильству в сім'ї.

Тому комплексне розкриття проблематики діяльності щодо подолання явища насильства в сім'ї буде неповним без аналізу цієї категорії з позицій мови, етимології, дослідження, пов'язаного з цим поняттям. Це у сукупності дозволяє краще усвідомити сутність цього явища, виробити обґрунтовані шляхи його подолання.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблематику сутності поняття «насильство в сім'ї» досліджували у своїх роботах учені-правники: Гусейнова А. А., Еквіно Г. Г., Ковальова О. В., Лисюк Ю. В., Ситарова В. А., Симонова В. І., Ушакова Д. М., Шамрук Н. Б. та ін.

Метою наукової статті є юридичний аналіз сутності поняття «насильство в сім'ї» та особливості законодавчого тлумачення суміжних з ним правових категорій.

Виклад основного матеріалу. Насильство – це форма примусу з боку однієї групи людей (однієї людини) стосовно іншої групи (окремої людини) з метою надбання або збереження певних вигід і привілеїв, завоювання політичного, економічного й будь-якого іншого панування [1, с. 135].

Прихильники насильства вважають, що життя в природі будується на насильстві, сильний придушує слабого, тим самим забезпечуючи можливість для виживання свого виду. Тому насильство є загальним принципом існування. Цей принцип переноситься й на людину, суспільство. Їх аргументація наступна:

якщо є насильство в природі, то чому б йому не бути й у суспільстві, у взаємодії людини й природи?

Термін «насильство» досліджується, як правило, в широкому і вузькому розуміннях. Таким чином, виділяють насильство як категорію соціології (широку) і як правову категорію (вузьку).

У широкому сенсі під насильством розуміється будь-яка шкода (фізична, моральна, психологічна, ідеологічна та ін.), що заподіюється людині, або будь-які форми примусу стосовно інших індивідів і соціальних груп. В основі насильства лежить прагнення людей до панування й домінування над іншими людьми, а також боротьба за життєві ресурси, в тому числі й за владу. Наслідками насильства можуть бути фізичні й психічні травми (побої, каліцтва, смерть, біль, страх, горе, приниження гідності, стреси та ін.).

Сучасні дослідження показують, що насильство в тих або інших формах вчиняють, як правило, люди духовно слабкі. Примушуючи інших, придушуючи їх фізично й морально, вони ніби стверджуються у своїй перевазі, у своїй зверхності. Психологи пишуть про «комплекс влади, сили» (класичний психоаналіз, неофрейдизм та ін.), кар'єризм, прагненні бути нагорі, у домінуючій позиції – все це й дає ілюзія, що компенсує приховані слабкості, тому виграш у перевазі ніколи не буває повним, а в кінцевому підсумку нерідко обертається програшем [1, с. 135–136].

За твердженням Ситарова В. А., в сучасному житті насильство трапляється всюди.

По-перше, довгий час у свідомість людей впроваджувалася ідея, що мир і війна – діалектична пара понять, що впливають одне з іншого. Тисячі війн, що пройшли на планеті, переконували людей у їхній неминучості, більше того, стали сприйматися ними як щось природне, що дозволяє стверджуватися одним за рахунок інших.

По-друге, в сучасному світі все ще існує расова й національна ворожнеча, у результаті яких одні люди, а іноді й цілі народи привласнюють собі право розпоряджатися іншими, вирішувати їх політичні, економічні, ідеологічні й моральні питання.

По-третє, сьогодні існує насильство й у своєму неприкритому вигляді, не «облагороджене» політичними, ідейними й іншими мотивами, тобто злочинне насильство.

По-четверте, примус у тій або іншій формі присутній у найрізноманітніших сферах нашого життя й діяльності: насильство над природою, невміння й небажання берегти її багатства, насильство над самим собою, своїм здоров'ям, жорстоке поводження з тваринами, не кажучи вже про факти придушення, приниження особистості, які мають місце в місцях відбування покарання, в армії та ін.

По-п'яте, насильство може бути не в прямій, а в прихованій формі (міжособистісні конфлікти, прагнення до ствердження особистих амбіцій, бажання самоствердитися будь-яким шляхом тощо) [1, с. 135–136].

У соціальних, сімейних стосунках насильство виявляється через пригнічення дитини батьками, які керують її повсякденною поведінкою та розвитком, безальтернативне примушування одного члена сім'ї іншим до певної поведінки чи утримання від певних дій, застосування різних інструментів для цього: фізичне побиття, психічне приниження, обмеження економічної свободи тощо.

Філософська думка наводить антонім категорії насильства: ненасильство – це ідеологічний, етичний і життєвий принцип, в основі якого лежить визнання цінності всього живого, людину і його життя, заперечення примусу як способу взаємодії людини зі світом, природою, іншими людьми, спосіб вирішення політичних, моральних, економічних і міжособистісних проблем і конфліктів, ствердження й посилення здатності всього живого до позитивного самопрояву [1, с. 138].

Насильство, як правило, зіставляється з цілеспрямованим обмеженням свободи вибору поведінки, підпорядкуванням, порушенням прав і завданням збитків людям та їх спільнотам, що приводить до визначення його через поняття «примус». Так, Гусейнов А. А. описує насильство як зовнішній, силовий вплив на людину або групу людей, «примус, збиток життя й власності, які здійснюються всупереч волі тих, проти кого вони спрямовані». Метою насильства є підпорядкування особи свідомості того, хто здійснює такий вплив, а тому насильство визначається ним як узурпація волі, один зі способів, що забезпечують панування, владу людини над людиною. На думку цього вченого, механізм насильства полягає у тому, що людей примушують до певних

вчинків або до утримання від певних учинків за допомогою прямого фізичного впливу. Насильство – це суспільні відносини, у ході якого одні індивіди (групи людей) за допомогою зовнішнього примусу, що являє собою загрозу життю, підкоряють собі інших, їх здатності, продуктивні чинності, власність [2, с. 36].

Як видно з вищевикладеного, між категоріями «насильство» й «примус» є прямий взаємозв'язок. Саме через слова «незаконне», «сила» й «примус» розкривається у словниках слово «насильство».

Примус – дія за типом примусити–примушувати; насильство, насильницька міра [3]; насильство над волею індивіда або соціальної групи шляхом застосування санкцій [4].

Примус має такі синоніми, які підтверджують його зв'язок з категоріями сила і насильство: силування, змушування, примушування, неволення, приневолення [5].

Так, Всесвітня організація охорони здоров'я визначає насильство як навмисне застосування фізичної сили або влади, що реалізоване у вигляді погрози, спрямоване проти себе, проти іншої особи, групи осіб або громади, результатом якого є (або є високий ступінь імовірності цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різні несприятливі наслідки [6, с. 17].

Варто погодитися з точкою зору про те, що «насильство» є лише частиною, одним з видів примусу, що за своїм змістом охоплює цю категорію. Примус може бути заснований через майнову, організаційну та інші сторони життєдіяльності, насильство ж завжди впливає безпосередньо на особу через її біологічну підструктуру [7, с. 3].

Енциклопедичний словник визначає сім'ю як засновану на шлюбі або кривному спорідненні малу групу, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою, моральною й правовою відповідальністю [8]. У цьому визначенні для категорії «сім'я» вживаються й інші ознаки, крім спільного проживання: ведення спільного господарства, надання у зв'язку з цим допомоги та відповідальність за вчинки один одного.

Ця теза підтверджується положеннями статті 3 Сімейного кодексу України [9], відповідно до якої сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають вза-

ємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно.

Податковий кодекс України виходить з категорій членів сім'ї першого та другого ступенів споріднення. Згідно з пунктом 14.1.263 Податкового кодексу України [10] членами сім'ї фізичної особи першого ступеня споріднення вважаються її батьки, чоловік або дружина, діти, у тому числі усиновлені. Інші члени сім'ї фізичної особи вважаються такими, що мають другий ступінь споріднення.

Сімейне насильство, як і його синонім сімейно-побутове насильство, зачіпає людей соціально-економічного оточення, воно може трапитися з подружжям, особами, які спільно проживають або становлять близьке коло спілкування. Не є обов'язковою ознакою в останньому випадку шлюб чи сімейні стосунки, спільне проживання, навіть тимчасові спільно побутові стосунки (наприклад, періодичне проведення вечірок знайомими чи сусідами може слугувати ознакою кваліфікації агресивних дій як насильства в сім'ї (англ. Domestic violence)).

Поняття насильства в сім'ї, виходячи з узагальнення досліджених категорій, доцільно аналізувати на основі нормативних положень та змісту наукового аналізу, проведеного вченими.

Так, у публікаціях вітчизняних та зарубіжних дослідників висловлювались критичні зауваження щодо недостатнього врахування відмінності жертв насильства в сім'ї. Зокрема, Ковальова О. В., Лисюк Ю. В., Еквіно Г. Г. пропонували чітко визначити членів сім'ї, які можуть бути жертвами насильства у сім'ї. До них, зокрема, доцільно відносити:

– подружжя та партнерів, які проживають разом або за взаємною згодою мають тривалі (більше 1 року) інтимні чи інші значущі стосунки; колишнє подружжя та колишніх партнерів; батьки (мати, батько) та дитина (діти); усиновителі (усиновителя) та усиновлені; дід (бабуся) й онук (онука); вітчим (мачуха) й пасинок (падчірка); брати та сестри; фактичні вихователі і вихованці; тітка (дядько) та племінник (племінниця); інші родичі; домашні робітниця та члени їх сімей [11, с. 28];

– особи, що перебувають або перебували в родинних стосунках, перебувають або перебували в шлюбі один з одним, проживають або проживали разом, мають спільну дитину незалежно від того, чи були вони колись одружені, зустрічалися чи зустрічаються.

Законодавець реалізував це зауваження шляхом внесення змін у базовий закон від 25.09.2008 р. «Про попередження насильства у сім'ї» [12], який визначає цю категорію як будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї стосовно іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Доцільно зазначити, що категорія «члени сім'ї», попри її нормативне закріплення, потребує певних уточнень. Так, у ході вивчення та узагальнення нормативних джерел, цих емпіричних досліджень, було виявлено такі її недоліки:

1) недостатньо враховано вчинення насильства в сім'ї шляхом бездіяльності та погрози;

2) уточнююча категорія «члени сім'ї» змістовно відрізняється від аналогічного поняття, прийнятого у сімейному і інших галузях законодавства;

3) підкатегорія «моральна шкода, шкода фізичному чи психічному здоров'ю» не збігається з теорією і практикою відшкодування шкоди у різних галузях захисту прав людини;

4) залишено поза увагою пропозицію Ковальнової О. В. щодо урахування тривалих інтимних чи інших значущих стосунків агресора і жертви насильства, адже за нинішньою редакцією закону це буде розглядатися лише у разі їх спільного проживання;

5) не враховано факт насильства, заподіяного іншим людям, які не проживають спільно, але мають постійні спільні стосунки (зустрічі та спілкування сусідів, родичів, проживання окремо, але по сусідству батьків чи інших родичів);

6) хатніх працівників, що проживають разом або окремо, але тривалий час перебувають у помешканні сім'ї, в якій вчинюється насильство;

7) не враховані нові форми влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

8) категорія «проживають однією сім'єю» наведена чи не вперше у вітчизняному законодавстві і її тлумачення неоднозначне.

Насильство в сім'ї – будь-яка навмисна дія одного члена сім'ї проти іншого, якщо ця дія порушує конституційні права й свободи члена сім'ї як громадянина, заподіює йому фізичний біль і завдає шкоди або містить погрозу фізичному або особистісному розвитку неповнолітнього члена сім'ї.

Визнаючи першість правової категорії «насильство у сім'ї», все ж вважаємо доречним як терміни синонімічного значення у наукових та прикладних працях застосовувати категорії «домашнє насильство» (дослівний переклад англ. domestic violence), «гендерне насильство» (у більшості випадків насильства у сім'ї, що мають стосунки між статями), «сімейне насильство».

Висновки. Таким чином, детально розібравши сутність досліджуваної нами правової категорії, ми дійшли висновку, що насильство у сім'ї є будь-якими умисними діями (бездіяльністю), а так само погрозою вчинення фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства одним учасником сімейних стосунків щодо іншого, якщо ці дії порушують права і свободи члена сім'ї і завдають йому матеріальну чи моральну шкоду.

Наведене визначення обов'язково доповнювати переліком учасників сімейних відносин у розумінні насильства в сім'ї:

- особи, які перебувають у шлюбі або протягом тривалого періоду проживають разом;
- особи, які проживають окремо, але підтримують значущі родинні, особистісні стосунки, а так само господарські працівники, з якими підтримуються особистісні стосунки;
- їхні діти та особи, які виховуються ними за різними формами влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- родичі прямої або непрямої лінії споріднення, які проживають разом.

Список використаних джерел

1. Ситаров В. А. Насилие и ненасилие. *Знание. Понимание. Умение*. 2005. № 1. С. 135–139.
2. Гусейнов А. А. Понятие насилия и ненасилия. *Вопросы философии*. 1994. № 6. С. 36.

3. Толковый словарь Ушакова. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/974530>.
4. Энциклопедия социологии. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/socio/3053>.
5. Словопедія. *Словник синонімів*. URL: <http://slovopedia.org.ua/41/53407/271668.html>>ПРИМУС.
6. Токарчук Р. Е. Насилие как составообразующий признак хищений: вопросы уголовной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Омский гос. ун-т. Омск, 2008. 178 с.
7. Симонов В. И. Уголовно-правовая характеристика физического насилия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1972. 17с.
8. Энциклопедический словарь. URL: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/51949>.
9. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
10. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Офіційний вісник України*. 2010. № 92. Т. 1. Ст. 3248.
11. Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2008. 238 с.
12. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15 грудня 2001 року за № 2789-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 70.

Шамрук Н. Б.

СУТЬ ПОНЯТИЯ «НАСИЛИЕ В СЕМЬЕ» КАК ПРАВОВОЙ КАТЕГОРИИ

Статья посвящена исследованию понятия «насилие в семье» как правовой категории. В данной статье проанализированы разносторонние толкования понятий «насилие», «принуждение», «сила», «насилие в семье», «гендерное насилие» и сделана попытка дополнения данной правовой категории перечнем субъектов семейных отношений сквозь призму семейного насилия.

Ключевые слова: *насилие, сила, принуждение, насилие в семье, жертва, супруги, родители, брак.*

Shamruk N. B.

THE ESSENCE OF THE CONCEPT «VIOLENCE IN FAMILY» AS LEGAL CATEGORY

Human rights exercising, the guaranteeing the right to life and health care, to free personal development are the major tasks of the law-based social state defined

by the Constitution of Ukraine. Guaranteeing these rights is closely connected with counteraction against violent actions and domestic violence in particular.

Scholars of the post Soviet period identified domestic violence with minor everyday crimes. The works of the best scientific schools of Ukraine have been published lately. They show the issues of the administrative law and criminology and help the define organizational and legal fundamentals of the activities in the state and public in the society regarding domestic counteraction against domestic violence.

That's why exposing the subject of counteraction against domestic violence is incomplete without the analysis of this category with the attitude taking into account language, etymology, the investigation dealing with it. The combination of all these investigations makes it possible to realize better the essence of this phenomena, to work out well-founded ways of its overcoming.

«Domestic violence» as well as its synonym «domestic everyday violence» concerns people from the social and economical environment, it may happen to any couple, to people who live together or are in close relationship. Marriage, family relations, joint residence, even temporary common everyday relations (for example, periodic giving parties by neighbours, friends may be qualified as acts of aggression and as domestic violence) are not a compulsory (indication) National and foreign publications give critical remarks regarding incomplete considering the probable victims of the domestic violence. In particular Kovaliova O. V., Lysiuk V., EKvino G.G. suggested to make a distinct list of the family members who may become victims of domestic violence.

Key words: *violence, force coercion, violence in the family, the victim, spouses, parents, marriage.*

УДК 343.92

Катеринчук І. П.,

доктор юридичних наук,

ректор Одеського державного університету внутрішніх справ

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯК СУБ'ЄКТ
ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ:
ДОСВІД ОДУВС З КАДРОВОГО ТА ЗАКОНОДАВЧОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАКТИКИ**

У статті показані результати наукового дослідження діяльності вищого навчального закладу як феномена і суб'єкта профілактики правопорушень. Автором представлений досвід Одеського державного університету внутрішніх справ з особливостей роботи навчального закладу з кадрового та законодавчого забезпечення профілактичної практичної діяльності Національної поліції. Представлено головні напрямки роботи університету з якісної підготовки правоохоронців у сучасних умовах як профілактичного підґрунтя ефективного забезпечення правоохоронної діяльності. Визначено проблеми функціонування

навчальних закладів з особливими умовами навчання з підготовки поліцейських та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, суб'єкти профілактики правопорушень, кадрове та законодавче забезпечення, правоохоронна діяльність.

Постановка проблеми. Наша країна переживає непрості часи реформ і нових геокриміногенних загроз. Останніми роками Україна зіткнулася з безпрецедентними викликами нового тисячоліття: російська агресія на Сході, анексія Криму, значні економічні втрати, пов'язані із захопленням терористичними організаціями та агресором важливих підприємств Донбасу та Криму, неконтрольоване постачання великих обсягів зброї з боку Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей. У таких умовах українські правоохоронні органи зіткнулися з нестандартними кримінологічними загрозами. Так, протягом 2014–2016 років (на відміну від 2017-го – періоду певної стабілізації) практично на всій території України відбулося помітне зростання злочинності; простежувалася поява її нових форм та видів; збільшувався рівень та ступінь тяжкості традиційних видів злочинів; фіксувалося зростання кількості випадків застосування зброї; набувало поширення використання під час вчинення злочинів високих технологій, найсучасніших досягнень науки і техніки і т. ін. Така ситуація викликає необхідність адекватної реакції з боку правоохоронних органів України.

Новітні кримінологічні виклики XXI сторіччя обумовлюють необхідність кардинального реформування правоохоронних органів, зокрема Національної поліції. Невід'ємною складовою такої роботи є вдосконалення системи кадрового та законодавчого забезпечення діяльності правоохоронних органів. У зв'язку з цим стратегічним завданням сьогодення виявилось наближення діяльності Національної поліції до світових стандартів, зміцнення правопорядку в країні, охорона прав і свобод людини та інтересів суспільства і держави; забезпечення публічної безпеки і порядку; протидія злочинності тощо. Необхідною умовою для досягнення зазначених завдань є діяльність вищих навчальних закладів з особливими умовами навчання в умовах нових геополітичних і кримінологічних викликів. На цьому тлі вважається за необхідне вирішення таких науково-практичних проблем, як ді-

льність вищих навчальних закладів як суб'єктів профілактики правопорушень, зокрема таких його важливих напрямків, як ефективне кадрове та законодавче забезпечення практичної діяльності. Наведене й обумовлює обрання теми дослідження, його мети та завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення напрямків діяльності і переліку суб'єктів запобігання злочинності не є новою для сучасної теорії та практики протидії злочинності. У різних аспектах дослідженням цієї надзвичайно актуальної проблеми займалися представники різних наукових шкіл та на різних рівнях системи запобігання злочинності. Так, Джужа О. М., Кондратьєв Я. Ю., Кулик О. Г., Данышин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодед О. В. та інші вчені приділяли увагу загальним проблемам діяльності суб'єктів протидії злочинності. Вказані науковці визначали їх перелік, завдання та функції, розмежовували компетенції діяльності [1; 2]. Албул С. В. визначав основи оперативно-розшукової діяльності органів Національної поліції в умовах нового законодавства [3]. Батиргарєєва В. С. приділяла увагу соціально-правовим та кримінологічним проблемам діяльності суб'єктів у протидії рецидивній злочинності [4]. Бабенком А. М. досліджувалися питання концептуально-методологічних та праксеологічних основ діяльності суб'єктів запобігання злочинності на регіональному рівні [5]. Денисова Т. А. та Денисов С. Ф. вивчали особливості діяльності органів внутрішніх справ та кримінально виконавчої служби у запобіганні злочинності [6, с. 115–118; 7 с. 409–423]. Литвинов О. М. приділяв увагу адміністративно-територіальним проблемам координації діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні [8; 9]. Іщук О. С. вивчав теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури [10] і т. ін. Між тим у науковій діяльності залишилася поза увагою вчених така важлива проблема, як діяльність вищих навчальних закладів як суб'єкта профілактики правопорушень, зокрема такий важливий напрямок, як ефективне кадрове та законодавче забезпечення практичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалося, важливою запорукою зміцнення правопорядку в країні є якісна підго-

товка та перепідготовка працівників поліції. На цьому тлі виникає необхідність аналізу діяльності вищих навчальних закладів як суб'єкта профілактики правопорушень. У цьому контексті саме їхня робота набуває важливого превентивного значення для протидії злочинності, оскільки вони перебувають у категорії першопричини якісної підготовки кадрів для правоохоронної діяльності не лише на загальнодержавному, а й на регіональному та місцевому рівнях. Більше того, ВНЗ, маючи у своєму складі високоінтелектуальний та досвідчений науково-педагогічний потенціал, мають широкі можливості для виявлення прогалин у чинному законодавстві, у наданні науково-практичних рекомендацій для своєчасного його вдосконалення.

Тільки правильний набір наданих майбутнім правоохоронцям компетенцій з теоретичних знань і практичних навичок здатний забезпечити поліцію високоінтелектуальними, фізично розвиненими і соціально орієнтованими фахівцями, яким до того ж буде довіряти суспільство. У цьому сенсі діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ в узагальненому вигляді спрямована:

- на належне матеріально-технічне та науково-методичне забезпечення роботи ВНЗ;
- впровадження інноваційних методів навчання, адекватне практичним викликам сьогодення;
- вивчення і впровадження у навчання курсантів, слухачів та студентів передового вітчизняного та зарубіжного досвіду;
- практична орієнтованість науково-освітніх розробок;
- збереження і посилення кадрового потенціалу ВНЗ;
- належне забезпечення функціонування ВНЗ зі специфічними умовами навчання і роботи правоохоронних органів.

Останні два напрямки роботи є одними з найскладніших і найвідповідальніших. Не секрет, що підготовка слідчого або оперативного працівника потребує не менше семи-десяти років – 4 роки навчання і три-п'ять років практичної діяльності. У той же час підготовка фахівця, який здатний ефективно навчити, потребує у два-три рази більше часу і у стільки ж фінансових ресурсів. Наприклад, керівник структурного підрозділу ВНЗ за своїми якостями має бути вже сформованим, досвідченим офіцером, на що

витрачається не менше 10 років. У цей же час підготовка і формування такого фахівця як кандидат наук займає не менше п'ятнадцяти років (отримання вищої освіти, досвід практичної роботи, навчання в ад'юнктурі – підготовка і захист дисертації), а доктора наук – не менше двадцяти років (те ж саме, плюс підготовка і захист докторської дисертації). У такому вигляді ВНЗ зі специфічними умовами навчання являє собою цілісну індустрію – акумулятивну систему, яка є генератором знань та навичок.

Формулювання проблемних питань з підготовки кадрів для правоохоронних органів України і пропозиції визначення шляхів їх законодавчого вирішення ми вкладаємо у формулу: органічної єдності між ЗАКОНОТВОРЧИСТЮ, ОСВІТОЮ, НАУКОЮ та ПРАКТИКОЮ. Отже, сучасна практична діяльність поліцейських має ґрунтуватися на міцній законодавчій основі, на сучасних досягненнях науки й освіти. У цей же час без законодавчо визначеної практичної спрямованості не може існувати ні наука, ні освіта.

Коротко зупинимося на існуючих проблемах і можливих шляхах їх законодавчого вирішення за допомогою інтелектуального потенціалу ВНЗ. Загальновідомо, ВНЗ як кузня кадрів і профілактична науково-освітня система створюється довгими роками і величезними затратами державних ресурсів. Специфіка отримання підготовки кадрів ВНЗ зі специфічними умовами навчання відрізняється від інших навчальних закладів тим, що тут готують майбутніх офіцерів, переважно, для правоохоронної системи і працюють також здебільшого офіцери, які самі мають практичний досвід правоохоронної діяльності.

Серед важливих кадрових і законодавчих проблем відомчої освіти і кадрового добору сьогодення є тенденції до «вимивання» висококваліфікованих кадрів із ВНЗ з особливими умовами навчання. Останніми роками в умовах конкуренції на ринку надання юридичної освіти діяльність цивільних та комерційних навчальних закладів і комерційних структур спрямована на посилення кадрового потенціалу не за власний рахунок, а за рахунок навчальних закладів системи МВС. Важлива проблема, на думку наших фахівців, тут міститься у зменшенні соціального захисту, невизначеності правового статусу працівників ВНЗ зі специфічними умовами навчання, порядку обчислення вслуги років у поліції, мож-

ливостей пенсійного забезпечення і вакууму перспективи кадрового росту та механізму отримання чергових спеціальних звань. Не менш важливими проблемами є відсутність сучасного Дисциплінарного статуту Національної поліції України, а також невизначеність порядку проведення спеціальної перевірки щодо осіб, які претендують на навчання та службу в поліції. У довгостроковій перспективі вищенаведене здатне призвести до зниження якості кадрового потенціалу ВНЗ і, як наслідок, до серйозних недоліків освіти та підготовки майбутніх фахівців. Це неминуче призведе до зниження ефективності протидії злочинності.

На подолання цих недоліків пропонуємо:

З метою врегулювання зазначеного питання та забезпечення права поліцейських, що працюють у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, інших територіальних органах, закладах, установах, що належать до сфери управління МВС, на отримання чергового спеціального звання поліцейського можливими є наступні шляхи законодавчого вирішення:

1) ініціювання внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію», виклавши пункт 2 статті 80 у наступній редакції:

«Граничні спеціальні звання молодшого, середнього складу поліції за штатними посадами встановлюються керівником поліції, а у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, інших територіальних органах, закладах, установах, що належать до сфери управління МВС, – Міністром внутрішніх справ України»;

2) відрядження поліцейських, які працюють у державних органах, установах та організаціях на посадах, які можуть бути заміщені поліцейськими, до органів Національної поліції України з метою їх призначення на посади та подальшого отримання спеціального звання поліцейського;

- до частини 3 статті 50 та викласти її в редакції, яка б визначала порядок проведення спеціальної перевірки щодо осіб, які претендують на службу в поліції;

3) на виконання пункту 8 частини 7 Розділу XI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про Національну поліцію» сприяти розгляду та прийняттю Верховною Радою Укра-

їни проекту Закону про затвердження Дисциплінарного статуту Національної поліції України;

4) на виконання частини 4 статті 78 Закону України «Про Національну поліцію» сприяти розгляду та прийняттю Кабінетом Міністрів України порядку обчислення вислуги років у поліції.

Не секрет, що зростання рівня агресивної і насильницької злочинності у суспільстві багато в чому пов'язане з проблемами сімейного виховання. Зокрема, негативний вплив психічного та фізичного насилля на дітей і близьке оточення родини. Це стосується і толерантного ставлення у родині до перегляду кінопродукції насильницької спрямованості. Наведене продукує психологічне сприйняття, привабливість і перенесення насилля з побутової у соціальну сферу. У цьому сенсі важливим запобіжником сімейного і, як наслідок, сукупного соціального насилля перебуває у площині якісного законодавчого забезпечення профілактики саме сімейного насилля. За результатами досліджень ОДУВС, у навчанні і, як наслідок, на практиці існують певні законодавчі прогалини¹, пов'язані із застосуванням спеціальних заходів запобігання насильству в сім'ї органами Національної поліції.

З метою усунення описаних у науковій літературі прогалин, вважаємо за доцільне:

Розглянути питання щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про попередження насильства в сім'ї»:

- з метою усунення проблем, пов'язаних із застосуванням спеціальних заходів запобігання насильству в сім'ї органами Національної поліції, словосполучення «...уповноважені підрозділи органів Національної поліції» в частині 1 статті 6, частині 1 статті 10, частині 1 статті 12, частині 1 статті 13, викласти в редакції: «...уповноважені підрозділи органів Національної поліції (працівники підрозділів превентивної діяльності та патрульної поліції)»;

- зміст частини 2 статті 6 «повноваження уповноважених підрозділів органів Національної поліції поширюються на випадки, коли жертва насильства в сім'ї або особа, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, а також особа, що вчинила насильство в сім'ї, не досягли 18-річного віку» викла-

---

¹ На це неодноразово вказувалося у наукових публікаціях.

сти в редакції: «повноваження підрозділів ювенальної превенції органів Національної поліції поширюються на випадки, коли жертва насильства в сім'ї або особа, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, а також особа, що вчинила насильство в сім'ї, не досягли 18-річного віку».

Під час узагальнення досвіду практично орієнтованої підготовки та підвищення кваліфікації поліцейських закладу як суб'єкту підготовки кадрів вдалося виявити системні недоліки законодавчого регулювання, з якими поліцейські стикаються у ході практичного застосування окремих нормативних актів. Мова йде про практичну реалізацію інституту «поліцейського піклування». Фахівці вказують на відсутність законодавчого механізму практичної реалізації цього інституту, а також прогалини в законодавчому визначенні суб'єкта, що затверджує форму та особливості складання протоколу поліцейського піклування. Виникають і проблеми процесуального супроводу, що не надає можливості не тільки правильно навчати курсантів та слухачів, а і застосовувати цей превентивний поліцейський захід у практичній діяльності.

З цього приводу нашим навчальним закладом проведено ретельну роботу і сформовано наступні пропозиції для врахування у ході законотворчої діяльності Верховною Радою України. А саме, суб'єкту законотворчої діяльності вважається за доцільне запропонувати:

Розглянути питання щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про Національну поліцію», а саме:

- до частини 4 статті 41 та викласти її в редакції, яка б визначила суб'єкта, що затверджує форму та особливості складання протоколу поліцейського піклування, що надасть можливість застосовувати цей превентивний поліцейський захід у практичній діяльності.

Формулювання і вирішення наступної проблеми тісно пов'язане з правовим нігілізмом певних категорій нашого населення і досвідом її вирішення у зарубіжних країнах та проблемами, що виникають у ході правильного навчання і реагування на відповідні випадки у практичну діяльність. У сучасній практиці фіксується збільшення випадків уникнення правопорушником адміністративної відповідальності, коли затриманий за адмініст-

ративні правопорушення, зловживаючи своїми правами, відмовляється надавати відомості стосовно себе та пред'являти документи, що посвідчують особу.

Нагадаємо, що наприкінці 1980-х років у США рівень правопорушень і злочинів досяг критичних масштабів. Городяни навіть боялися виходити на вулицю. На ці виклики муніципальні та правоохоронні органи запровадили у практику теорію «Розбитих вікон» Джеймса Вілсона і Джорджа Келлінга, згідно з якою, в соціальному середовищі навіть незначний безлад ланцюговою реакцією по зростаючій призводить до епідемії злочинності. Американці дійшли висновку, що відсутність реакції на непокору поліцейському і дрібні правопорушення безпосередньо провокує людей на вчинення не лише аналогічних, а і більш важких злочинів. Протиставлення викликам знайшли у запровадженні принципу «нульової терпимості» до будь-яких антисуспільних діянь. Поліцейських зобов'язали реагувати і карати штрафами за будь-які дрібні правопорушення: паління у недозволеному місці, публічне розпиття слабоалкогольних спиртних напоїв, викидання сміття у недозволеному місці тощо. **Найпринциповіша позиція була щодо непокори чи супротиву працівникам поліції.** Такий підхід сформував у свідомості населення ефект невідворотності покарання і неприпустимість навіть дрібних правопорушень. Протягом короткого терміну, як не дивно, у США в декілька разів зменшилася кількість будь-яких злочинів (у тому числі і тяжких грабежів, убивств і т. ін.). На сьогодні такий підхід ефективно працює у багатьох цивілізованих країнах світу, а отже, і пропонується на озброєння в діяльності українських правоохоронних органів.

У зв'язку із зазначеним пропонується:

З метою запобігання уникненню правопорушником адміністративної відповідальності та забезпечення правового механізму притягнення його до адміністративної відповідальності внести зміни та доповнення до статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо строків адміністративного затримання особи, коли вона, зловживаючи своїми правами, відмовляється надавати відомості стосовно себе та пред'являти документи, що посвідчують особу, та передбачити більш тривалі строки тримання такої особи.

Висновки. Узагальнюючи досвід роботи ОДУВС як суб'єкта зі зміцнення правопорядку у країні за напрямками кадрового та законодавчого забезпечення практики, зазначимо, що вищеописана інформація та зазначені пропозиції узагальнені в єдиному документі й офіційно направлені до Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України.

Сподіваємося, що наші пропозиції найдуть підтримку серед наукової спільноти, виявляться корисними і візьмуться до уваги вельмишановними законодавцями. Це сприятиме вирішенню деяких істотних практичних та проблемних питань з підготовки кадрів і законодавчого забезпечення правоохоронних органів України.

Список використаних джерел

1. Кримінологія: підручник для студентів вищих навч. закладів / Джужа О. М., Кондратьєв Я. Ю., Кулик О. Г. та ін.; за заг. ред. Джужи О. М. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
2. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисосед О. В.; за ред. проф. Даньшина І. М. Харків: Право, 2003. 352 с.
3. Основи оперативно-розшукової діяльності: навч. посіб. / Албул С. В., Андрусенко С. В., Мукоїда Р. В., Ноздрін Д. О.; за заг. ред. Албула С. В. Одеса: ОДУВС, 2016. 270 с.
4. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.
5. Бабенко А. М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.
6. Денисов С. Ф. Органы внутренних дел Украины как субъекты противодействия молодежной преступности. *Вестник Казанского юридического института МВД России*. 2012. № 4. С. 115–118.
7. Денисова Т. А. Покарання в системі протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1 (1). С. 409–423.
8. Литвинов О. М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 274 с.
9. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. 446 с.

10. Іщук О. С. Теоретико-методологічні та практичні засади кримінологічної діяльності органів прокуратури: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2016. 399 с.

Катеринчук И. П.

**ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ КАК СУБЪЕКТ
ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ:
ОПЫТ ОГУВД ПО КАДРОВОМУ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНОМУ
ОБЕСПЕЧЕНИЮ ПРАКТИКИ**

В статье представлены результаты научного исследования деятельности высшего учебного заведения в качестве феномена и субъекта профилактики правонарушений. Автором представлен опыт Одесского государственного университета внутренних дел по особенностям работы учебного заведения по кадровому и законодательному обеспечению профилактической практической работы Национальной полиции. Представлены главные направления работы университета по качественной подготовке правозащитников в современных условиях в качестве основы эффективного обеспечения правоохранительной деятельности. Обозначены проблемы функционирования учебных заведений с особыми условиями обучения по подготовке полицейских и предложены пути их решения.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, субъекты профилактики правонарушений, кадровое и законодательное обеспечение, правоохранительная деятельность.

Katerynychuk I. P.

**HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT AS A SUBJECT
OF CRIME PREVENTION: EXPERIENCE OF THE ODESA
STATE UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS ON THE
STAFF AND LEGISLATIVE PRACTICE PROVIDING**

The article presents the results of the scientific research of a higher educational establishment activity as a phenomenon and a crime prevention subject. The author represents the experience of the Odesa State University of Internal Affairs on the work peculiarities of the educational establishment on the personnel and legislative provision of the preventive practical activities of the National Police. The main directions of the University's work on qualitative training of law-enforcers in present-day conditions are presented as a preventive basis for the effective provision of law enforcement activities. The problems of the educational establishment functioning with special training conditions for the policemen training and the ways of their solution are determined.

Summarizing the experience of the ODIAU as a subject of strengthening law and order in the country in the areas of personnel and legislative provision of practice, we note that the information described above and these proposals are summarized in a single document and formally sent to the Committee on Legislative Support of Law Enforcement Activities of the Verkhovna Rada Of Ukraine.

Key words: higher educational establishment, subjects of crime prevention, personnel and legislative practice providing, law enforcement activity, legislative provision.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 378.147:004(37.018.43)

Karchevskiy M. V.

Doctor of Sciences (Law), Professor
Vice-President of Luhansk State University
of Internal Affairs named after E.O. Didorenko

POSITIVE EXPERIENCE OF USING TECHNOLOGIES OF DISTANT EDUCATION

The article deals with the distant education as a component of educational process at a higher school. Domestic and foreign experience of using distant teaching technologies from the point of view of effective usage of their capabilities for qualitative upgrading of higher education, minimization of the risks of simulation education development is researched. The limits of using of distant technologies are established and technical readiness of implementation of distant educational technologies is proved.

Such statements in order to continue the discussion about the usage of distant educational technologies are formulated: such technologies are popular and necessary, they provide approaches to solving the problem of reducing the auditorium load and organizing effective independent work; it has been experimentally proved that the level of technical readiness of those who need educational services today is sufficient for the implementation of distant educational technologies; the limits of the usage of distant technologies should be determined taking into account the risks of the development of simulation education; wide usage of the mentioned educational technologies for professional skills improvement allows to accumulate great amount of information concerning the quality of education, directions of correction of educational plans of specialists and post-graduates' preparation; forming on the basis of distant technologies the professional discourse can provide new ways to solving the problems of legal practice.

Key words: *distant education, distant teaching technologies, intensification of education, increasing of cognitive activity, domestic and foreign experience.*

Target setting. Distant education has become a brand of modern education. The vast majority of higher educational establishments actively use specialized network resources. All this is generally positive. Modern information technologies allow expanding access to higher education, to attract more people to rational public discourse and, ultimately, to improve social environment in a certain way.

At the same time, it should be noted that the possibilities of many pedagogical innovations were often overestimated and groundlessly

considered as solutions of almost all problems of the quality of education. So, there was fashion for a variety of computerized testing one time, but the practice of its wide introduction clearly demonstrated serious limitations of this technology. Testing, of course, allows you to check the level of knowledge, to "push" the students, but it is not able to replace the communication with the teacher during the examinations, and training focused on testing will not provide development of creative abilities of the student, etc.

Actual scientific researches and issues analysis. Rather interesting example is the introduction of multimedia presentations in the studying process. Indeed, lectures using presentations are more vivid and this, at first glance, should foster cognitive activity. However, practicing teachers fix another tendency: "Presentations weaken the students' will to cognition and intellectual activity in the classroom" [5]. Again, we have a question of determining the limits of the usage of pedagogical technology. Presentations should be used, there are many issues that are impossible or very difficult to present to the audience without presentations. At the same time, their excessive usage can lead to the fact that pupils or students will always expect simplified and vivid presentation of information and, eventually, will lose the ability to comprehend complex and meaningful principles.

Such a quality of presentations did not remain unnoticed by scientists and even military men. In 2010, Robert Gates, at that time, the US Secretary of Defense, issued an order according to which US officers and generals are not allowed to make important decisions based on PowerPoint presentations [2]. American General Herbert McMaster noted that presentations are dangerous to the military men, because they "create an illusion of understanding and control" [1], he forbade the presentation during a mission in Iraq and called PowerPoint an internal threat [3]. US Senior Advisor Richard Russell, who also teaches students at the University of Central Florida (University of Central Florida) disciplines on state security, in general, insists on the prohibition of presentations in military education. Among the examples of negative impact of presentations, Russell quotes a report from the Commission on the Columbia Space Collision Disaster Investigation (2003). The Commission then noted that NASA representatives relied too much on presenting technical information in the form of slides, replacing with them a lot of reports [1].

The obvious harm of presentations for scientific discussion has forced researchers from the Department of Physics at the State University of Florida to forbid their usage during reports. In this way Andrew Eskiu, one of the participants of the experiment describes the results: "PowerPoint was like a brake shirt for discussion. When we got rid of slides, it turned out that the barrier between the speaker and his audience was gone. Communication has become more bilateral, whereas in the past 15-20 minutes, talking only the speaker. The audience became take more active part in the discussion, people stopped gazing at their laptops and started asking questions. That's what we have achieved "[3].

Domestic researchers, Karchevska N.V. and Karchevskiy V.P., who have almost forty years of teaching experience, note: "... multimedia plays an ambiguous role in the perception of information by students in general and lecture information in particular. The material of the lecture is badly remembered, the further growth of the intellectual level of the student is not guaranteed"[7].

Consequently, the effectiveness of the usage of any pedagogical innovation is directly related to the definition of the limits of its application. Excessive use of distant education technologies can also have negative consequences. These technologies are powerful means of intensifying of education, hence the negative effects can be significant. In conditions of underdeveloped mechanism of self-regulation of the labor market, excessive enthusiasm for remoteness is guaranteed to lead to the outflow of students from higher education, which provide quality education, and in the difficult question of choosing between the number of students and the quality of educational services, choose the last. Displacement of meaningful educational activities by imitation, sharp deterioration in the quality of education, irreversible losses in the pedagogical corps will take place.

So far, we do not even consider the issue of the globalization of the educational services market. A lot of talented young people, not least because of the opportunities of their parents, do not choose Ukrainian higher education for getting profession already. Imagine the intervention of foreign universities in the national educational space through the usage of distant educational technologies. How many Ukrainian universities will remain? Will the opportunity to pre-

serve the scientific and pedagogical composition? Are there any prospects for national higher education?

Setting of the goals. The actual task today is maximum effective usage of the opportunities provided by distant educational technologies for qualitative upgrading of higher education, and minimizing the risks of developing simulation education.

This task, among other things, involves a synthesis of successful experience of the introduction of distant educational technologies. The purpose of the work is to describe the experience of using these technologies at the Luhansk State University of Internal Affairs named after E. O. Didorenko.

The statement of basic materials. The main directions of using remote technologies at the university are: 1) intensification of the training of full-time and part-time students; 2) development and introduction of distance training courses for employees of the internal affairs bodies.

The main trend of modern higher education is a reduction in the time students and teachers spend in classrooms, an increase in the component of curricula allocated to independent work of students. Thus, the effective use of the time allocated to the classroom work, and the organization of content independent work - can safely be attributed to the priority tasks faced by pedagogical colleges of higher education. Distance learning technologies are a sufficiently effective means of solving these problems. The principals used in the university are quite simple and, as practice shows, is effective. Students perform distance tasks, and the teacher during the classroom devotes more attention to identified errors and disadvantages.

A separate aspect is the formulation of tasks in a way that eliminates the possibility of plagiarism. Within the limits of legal education, this can be ensured through the widespread use of the Unified State Register of court decisions. For example, the task on the topic "Criminal liability law", in which students are offered: 1) using this resource to find an indictment of a court in any criminal case, to analyze this sentence and to establish: the type of disposition and sanctions of the article of the Special Part, according to which qualified actions of the guilty person; 2) substantiate the use of the law on criminal liability, according to which the actions of the guilty person

are qualified, from the point of view of the validity of time (if there is a justification of the reverse action); 3) to determine the effective date by law, according to which the actions of the guilty person are qualified; 4) to substantiate the use of the law on criminal liability, which qualifies the actions of the guilty person, from the position of validity in space. The tasks thus formulated provide an individual work, enhance the practical orientation of learning.

The use of remote technologies also allows students to organize the work of students to prepare for discussing discussion issues during seminars. Thus, within the limits of the distance course "Crimes in the field of computer technology", students are asked to formulate solutions to individual casual tasks in criminal-law qualifications. At the same time, work with such tasks is organized as follows: the student formulates his answer and after sending it to the teacher gets an opportunity to get acquainted with the answers of other students, to comment on them. The work thus organized thus makes it possible to use time more effectively in the process of classroom discussion of the proposed answers. Makes the discussion more lively and more informative.

It should also be noted that the introduction of remote technology in higher law education can ensure the implementation of more serious tasks. As an example, consider the opportunities that technology provides for distance learning to address one of the most difficult issues of national criminal justice - the problem of improving quality and ensuring the unity of judicial practice.

Crisis phenomena in the field of criminal justice are manifested today in increasing the risk of the formation of judicial practice, which leads to social costs that do not meet the social needs of criminal law regulation [8]. Ensuring the unity and quality of judicial practice involves a complex of various measures: the activities of the highest judicial authorities of the state, the implementation of scientific research, the organization of judges' professional education, etc. However, there is a clear need to increase the efficiency of these tools. A fairly interesting solution to this problem might be the inclusion of law students in the system of judicial practice monitoring.

The technological side of the above proposal is precisely the introduction of the elements of distance learning and the formation of a nationwide professional discourse based on them, the subject of

which is judicial practice. The scientific and pedagogical staff of law schools in the process of updating methodological provision of criminal-law disciplines develops tasks aimed at using the Unified State Register of court decisions (an example of such a task was given earlier). The disputed aspects of specific court decisions established during implementation of these tasks become subject to discussion at classroom classes and are offered for discussion to students and teachers of other higher educational institutions through a specialized site or more simple solutions (for example, forums or groups in social networks). As a result of the discussions, relevant appeals to the highest judicial authorities of the state, legislative proposals are being prepared. Independent direction of the work of law students can be multidimensional systematization and cataloging of court decisions for use in scientific activities, obtaining generalizations of court practice of fundamentally new quality. The expected result of the wide involvement of the student community in the analysis of judicial practice should be the formation of a natural constraint on the subjectivity of court decisions, the improvement of court practice.

It can not be ignored that the main danger of the implementation of the above proposals is the excessive use of administrative methods. Like any civil society institution, the proposed mechanism for monitoring judicial practice will not be effective without the development of student initiative. National practice of the functioning of civil society organizations clearly indicates that their administration always leads to the creation of quasi-structures that do not perform their stabilization functions, but, on the contrary, create the danger of increasing the potential of crisis phenomena [9]. It is already clear that the effectiveness of force forms of civil society activity is exhausted, their use is hopeless, the most active part of the population - students - it is necessary to offer professional forms of interaction with the authorities. It is thanks to them that the rationalization of socio-political discourse in general and the qualitative updating of the judicial practice in particular are so necessary today.

The next direction of implementation of distance learning technologies at Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O.Didorenko is the improvement of professional skills of national police officers.

The author's team of the university was developed and prepared for the introduction of a distance training course for national police investigators. The course was prepared taking into account the requirements of the relevant normative legal acts of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The developed course was tested at the next regular courses. The work carried out allowed to apply to the Ministry of Internal Affairs with proposals for the organization of training of in-service investigators in a distance form. As a result, on the basis of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, from June 29 to July 18, 2017 an experiment was conducted to implement a distance training course for investigators of the National Police. The experiment was attended by 27 investigating guinea pigs in the Luhansk region and 29 investigating guinea pigs in the Mykolaiv region. The experiment was successful, distance learning technology in the system of postgraduate training was proposed to be used by other higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

These advanced training courses were carried out without interrupting the performance of functional duties at the place of service, with the exception of the first and final days of the course. On the first day of training, police arrived at the university to register, instruct and familiarize themselves with the distance learning platform, and on the last day to complete the final knowledge control.

Students of the course with the help of the Internet platform offered daily teaching materials, a practical task in the form of "forum", which involves the participation of students in the virtual discussion on the topic of classes, as well as testing. For the purpose of better assimilation of listeners of educational material, daily web counseling was organized. In the format of the synchronous web conference, the scientific and pedagogical staff of the university explained the theoretical positions, which caused the students difficulties, discussed the implementation of practical tasks. At the request students were offered a creative task, which consisted in writing a message about their own positive experience of the investigation.

The final examination in the form of a comprehensive exam was carried out on the basis of the university in the form of testing on all the taught disciplines.

The evaluation system performed by the students of the work is designed in such a way that it makes it impossible to obtain a positive assessment of the results of the courses of advanced training only on the basis of complex exams without daily testing and practical tasks. The student can earn 100 points on the basis of current and final control (current test - 11 points, practical tasks - 44 points, final control - 45 points), the minimum number of points for a positive assessment - 60. Such a division motivates listeners to daily work with distance course.

Conclusions. The main conclusions that the experiment allowed to make are the following:

Firstly, the conducted experiment showed that the level of technical readiness of National Police officers is sufficient for the wide introduction of distant forms of professional education. The specificity of the course is the reluctance of technical and software. The work of the server of distant education of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko is organized on the basis of free software of Moodle. For working with the course from the audience it is enough to have a computer, a tablet or other mobile device and Internet access with basic connection speed.

Secondly, it should be noted that each of the students who received high grade of knowledge, conscientiously studied theoretical materials and performed practical tasks. The monitoring of their activity testified to the daily systematic work with the course. That is, it can be noted that the main purpose of the course - to stimulate practical workers' professional cognitive activity - has been achieved. Proposed form of organization courses of professional skills improvement provided the investigators with interest in obtaining new knowledge, their active participation in discussing practical aspects of work.

Thirdly, it should be noted that such organization of educational process has made it possible to save budget funds for police missions. Calculations of the estimated cost of one employee's training indicate reduction in expenditures more than twice.

Fourthly, distant form of inquirers' professional skills improvement gives the opportunity quickly accumulate and analyze large volumes of data on the current level of knowledge of appropriate category of workers. The distant course contains module "Marks Journal", which is transformed into a spreadsheet, and can be used to integrate

data collection on the level of knowledge all inquirers undergoing professional skills improvement in different regions. The data accumulated in such a way will represent a significant resource for identifying areas of professional development improving, correction of programs in the system of professional training and higher establishments of the Ministry of Internal Affairs.

Fifthly, the analysis of the students' of distant educational courses of professional skills performance improvement and their anonymous questionnaires indicate some difficulties in passing the course. Some investigators complained of excessive workload while carrying out official duties and lack of time for daily tasks of distant course. It should be noted that at the beginning of the experiment, in order to create proper conditions for studying, as well as to prevent irresponsible attitudes, effective interaction with the personnel of the HUNP in Luhansk and Mykolaiv region was established. The staff of HUNP ensured informing the heads of territorial units about the goals, the significance of the experiment, the necessity to give the students opportunity to work with a distant course. In cases when the course administrator recorded long absence of a particular listener's activity, employees of HUNP, who worked in order to find out the reasons for not fulfilling the curriculum, were informed. Due to this interaction, all students were provided with the opportunity to complete the course, as well as to establish effective control over their work. With it, one of the conclusions of the experiment is the following: for the further introduction of technologies of distant education in the system of post-graduate training at the level of normative and legal documents it is necessary to provide the students of distant course with the opportunity to work on mastering the curriculum, as well as to organize mutual control over passing the course from the side of responsible employees of higher educational establishments and HUNP in regions.

Thus, the experience of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko makes it possible to formulate the following principles for continuation of the discussion on the usage of distant educational technologies:

- such technologies are popular and necessary, they provide approaches to solving the problem of reducing the auditorium load and organizing effective independent work;

- it has been experimentally proved that the level of technical readiness of those who needs educational services today is sufficient for the implementation of distant educational technologies;

- the limits of the usage of distant technologies should be determined taking into account the risks of the development of simulative kinds of education; it describes the experience of organizing the work of the students of professional skills improvement courses (the distribution of points that motivates for constant work, the control of the students' activity from the course administrators) can be considered as one of the forms of minimizing the risks of the development of simulative education and formal attitude to studying;

- widespread usage of the considered educational technologies for improving professional skills allows to accumulate large volumes of information on quality of education, directions of specialists and postgraduates' training plans correction;

- forming of professional discourse on the basis of distant technologies can provide new ways to solving problems of legal practice.

References

1. Russell R. L. Want to reform military education? An easy 1st step would be banning PowerPoint. *Foreign Policy*. 4.03.2014. URL: <http://foreignpolicy.com/2014/03/04/want-to-reform-military-education-an-easy-1st-step-would-be-banning-powerpoint/> (in English).

2. Verizhnikov A. Vpered, v paleolit! [Forward, into the Paleolithic!] *E-executive.ru*. 27.08.2010. URL: <http://www.e-executive.ru/knowledge/announcement/1365607/> (in Russian).

3. Lashkov A. Pochemu uchenyye, politiki i biznesmeny ot-kazyvayutsya ot slaydov v prezentatsiyakh [Why do scientists, politicians and businessmen refuse slides in presentations]. *Siliconrus.com*. 14.05.2014. URL: <http://siliconrus.com/2014/05/powerpoint-problem/> (in Russian).

4. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia [On approval of the Regulation on distant education]: Nakaz MON Ukrainy vid 25 kvitnia 2013 roku [Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated April 25, 2013] № 466; Pro zatverdzhennia Polozhennia z orhanizatsii profesi-noi pidhotovky osib riadovoho i nachalnytskoho skladu orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [On Approval of the Provision on the Organization of Professional Training for Persons of the Private and Chief Staff of the Internal Affairs of Ukraine]: Nakaz MVS Ukrainy vid 13 kvitnia 2012 roku [Decree of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated April 13, 2012] № 318; Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu pislidyplomnoi osvity pratsivnykiv orhaniv vnu-

trishnikh sprav [On Approval of the Provision on the Organization of Postgraduate Education of the Officers of Internal Affairs]: Nakaz MVS Ukrainy vid 5 bereznia 2013 roku [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated March 5, 2013] № 219 (in Ukrainian).

5. Pashkova Ye. Zapis v блоге «Prezentatsiya na uroke» [Writing in a blog “Presentation at the lesson”]. Soobshchestvo vzaimopomoshchi uchiteley Pedsovet.su. 11.12.2007. URL: <http://pedsovet.su/forum/78-79-1> (in Russian).

6. Ugolovnoye pravo zarubezhnykh gosudarstv. Obshchaya chast [Criminal Law of foreign states. General part] / pod red. i s predisl. Kozochkina I. D. Moskva: Institut mezhdunarodnogo prava i ekonomiki imeni A.S. Griboyedova, 2001. 576 s. (in Russian).

7. Karchevskiy V. P., Karchevskaya N. V. Osobennosti lektsii s ispolzovaniyem multimedia [Features of the lecture using multimedia]. Integratsiya osvity, nauky ta vyrobnytstva: zbirnyk naukovykh statei ta materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (28–29 kvitnia 2009). Luhansk-Stakhanov.S.89–97 (in Russian).

8. Karchevskiy M. V. Resursy systemy vyshchoi yurydychnoi osvity u zabezpechenni yednosti sudovoi praktyky u kryminalnykh spravakh. Zabezpechennia yednosti sudovoi praktyky u kryminalnykh spravakh v konteksti podii 2013–2014 r.r. v Ukraini: materialy Mizhnarodnogo sympoziumu (24–25 zhovtnia 2014 r.) [Resources of the system of Higher Legal Education in ensuring the unity of judicial practice in criminal cases. Ensuring the unity of judicial practice in criminal cases in the context of events of 2013-2014. in Ukraine: materials of the International Symposium (October 24-25, 2014)]. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 2013. S. 78–81 (in Ukrainian).

9. Karchevska O. V. Instytutsionalizatsiia hromadianskoho suspilstva yak chynnyk formuvannia demokratychnoi politychnoi stabilnosti v suchasni Ukraini [Institutionalization of Civil Society as a factor for the formation of democratic political stability in contemporary Ukraine]: avtoref. dys. kand. polit. nauk: 23.00.02 / Skhidnoukrainskyi natsionalnyi un-t im. Volodymyra Dalia. Luhansk, 2009. 19 s. (in Ukrainian).

Карчевський М. В.,

ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті висвітлено дистанційне навчання як складової навчального процесу у вищій школі. Досліджено вітчизняний та зарубіжний досвід використання технологій дистанційного навчання з точки зору ефективного використання їх можливостей для якісного оновлення вищої освіти, мінімізації ризиків розвитку імітаційної освіти. Встановлено межі використання дистанційних технологій та доведено технічну готовність впровадження дистанційних освітніх технологій.

Ключові слова: дистанційне навчання, технології дистанційного навчання, інтенсифікація навчання, підвищення пізнавальної активності.

Карчевский М. В.**ПОЛОЖИТЕЛЬНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ТЕХНОЛОГИЙ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ**

В статье освещено дистанционное обучение как составляющее учебного процесса в высшей школе. Исследован отечественный и зарубежный опыт использования технологий дистанционного обучения с точки зрения эффективного использования возможностей для качественного обновления высшего образования, минимизации рисков развития имитационного образования. Установлены пределы использования дистанционных технологий и доказана техническая готовность внедрения дистанционных образовательных технологий.

Ключевые слова: дистанционное обучение, технологии дистанционного обучения, интенсификация обучения, повышение познавательной активности.

УДК 343.01

Марчук В. В.,

кандидат юридических наук, доцент,
директор государственного учреждения «Научно-практический
центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной
прокуратуры Республики Беларусь», г. Минск

**ОБ УГОЛОВНО-ПРАВОВОМ ОТНОШЕНИИ
В КОНТЕКСТЕ ОЦЕНОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЦА,
ПРИМЕНЯЮЩЕГО УГОЛОВНЫЙ ЗАКОН**

Уголовно-правовое отношение предложено рассматривать в рамках когнитивного дискурса. Практическая деятельность органов правосудия в процессе квалификации преступления направлена на познание двух объектов: общественно опасного деяния, запрещенного уголовным законом, и лица, совершившего это общественно опасное деяние. Предложенный подход в трактовке объектов уголовно-правового отношения показывает направленность оценочной деятельности правоприменителя.

Ключевые слова: уголовно-правовое отношение, объект уголовно-правового отношения.

Постановка проблемы. Проблема уголовно-правового правоотношения является одной из сложных и вместе с тем наиболее актуальных в уголовном праве. В рамках советской правовой доктрины вопросы, касающиеся понятия и содержания уголовно-правового отношения, были предметом анализа в научных трудах многих правоведов.

Анализ последних исследований и публикаций. Своё мнение по этому вопросу высказали: Элькинд П. С. [1], Ремен-

сон А. Л. [2], Смирнов В. Г. [3], Мельникова Ю. Б. [4], Даньшин И. Н. [5], Божьев В. П. [6], Галиакбаров Р. Р. [7], Огурцов Н. А. [8], Багрий-Шахматов Л. В. [9], Санталов А. И. [10], Прохоров В. С., Кропачев Н. М., Тарбагаев А. Н. [11], Номоконов В. А. [12] и другие авторы. Проблематика уголовно-правового отношения была затронута и в научных трудах белорусских учёных – Баркова А. В. [13] и Хомича В. М. [14]. Как показывают последние исследования некоторых зарубежных авторов (Кузнецовой Н. Ф. [15], Астемирова З. А. [16], Лопашенко Н. А. [17], Петровой О. Г. [18; 19], Филимонова В. Д. и Филимонова О. В. [20], Васильченко А. А. [21], Наумова А. В. [22], Миронова А. Н. [23], Курбановой А. С. [24], Долотова Р. О. [25], Надена О. В. [26], Тация В. Я. [27, с. 157–174] и др.), вопросы о понятии и содержании уголовно-правового отношения сохраняют свою актуальность и в настоящее время.

Формулирование цели статьи. Проведённые исследования свидетельствуют о том, что по вопросу о сущности уголовно-правового отношения до настоящего времени не выработано единого подхода. Во многом этот вопрос зависит от понимания правоведами видов, содержания и объекта уголовно-правового отношения. Цель предлагаемой статьи – понимание природы и сущности уголовно-правового отношения, возникающего в связи с совершением общественно опасного деяния, запрещенного уголовным законом.

Изложение основного материала. Объяснению понятия уголовно-правового отношения, порождаемого совершением запрещенного уголовным законом деяния, во многом препятствует терминологическая неразбериха, которая наблюдается в науке уголовного права применительно к определению видов уголовно-правовых отношений. В настоящее время в науке уголовного права доминирует мнение о том, что есть основания выделять два вида уголовно-правовых отношений.

Первый вид уголовно-правовых отношений называют по-разному: «табуальные отношения» [10, с. 38–44], «регулятивные уголовно-правовые отношения» [11, с. 58–94; 26, с. 204–206], «общие охранительные уголовно-правовые отношения» [14, с. 99–114], «регулятивно-охранительные правоотношения» [16, с. 18],

«предупредительные правоотношения» [20, с. 20], «охранительно-предупредительные правоотношения» [17, с. 25–29]. Кузнецова Н. Ф. называла эти правоотношения в самом общем виде: «правоотношения в широком смысле слова» [15, с. 3]. Наличие этих отношений объясняют обычно в контексте позитивного уголовно-правового регулирования. Эти правоотношения возникают с момента вступления в силу уголовно-правовой нормы и касаются соблюдения гражданами уголовно-правового запрета под угрозой применения наказания в случае нарушения этого запрета. Есть мнение, что выделять этот вид уголовно-правового отношения нет оснований [28, с. 89; 29, с. 12; 30, с. 4–5].

Второй вид уголовно-правового правоотношения связан с фактом совершения деяния, запрещённого уголовным законом. Обычно этот вид в литературе обозначают термином «охранительное уголовное правоотношение» [11, с. 95–143; 12, с. 123; 21, с. 5; 22, с. 6–7; 31, с. 206–209; 32, с. 516]. Некоторые авторы конкретизируют этот вид через понятие конфликтного общественного отношения [2, с. 8; 7; 14, с. 76–87]. Встречаются и иные названия: «уголовно-правовое отношение в узком смысле слова» [15, с. 3]; «уголовно-регулятивное правоотношение» [17, с. 29–30]; «охранительно-карательное уголовное-правовое отношение» [16, с. 18]; «восстановительное уголовное-правовое правоотношение» [20, с. 120].

Необходимо отметить, что некоторые авторы выделяют три разновидности уголовно-правовых отношений. Так, Наумов А. В. в предмете уголовно-правового регулирования выделяет отношения, связанные с удержанием лица от совершения преступления посредством угрозы наказания, содержащейся в уголовно-правовых нормах; охранительные уголовно-правовые отношения (возникающие в связи с совершением преступления); регулятивные уголовно-правовые отношения (при необходимой обороне и т. п.) [22, с. 6–12]. Васильченко А. А. обозначает в механизме уголовно-правового регулирования общерегулятивные (общие), охранительные и конкретные регулятивные уголовные правоотношения [21, с. 5]. Сходной позиции придерживается и Номоконов В. А. [12, с. 122–123; 32, с. 516].

Различные терминологические обозначения вводят путаницу в понимание природы и содержания уголовно-правового отношения, дезориентируют юриста в восприятии категориального аппарата уголовного права. Например, Кропачев Н. М. называет регулятивными те уголовно-правовые отношения, которые основаны на уголовном законе и обусловлены предупредительной функцией уголовного права [31, с. 204–205] (т. е. правоотношения в широком смысле этого слова; те отношения, которые обусловлены позитивным уголовно-правовым регулированием). Но Лопашенко Н. А., обозначив условность названия «уголовно-регулятивные отношения» [17, с. 26], в целом считает, что регулятивные отношения возникают с момента нарушения лицом уголовно-правового запрета и длятся до момента назначения судом виновному наказания или применения иных мер уголовно-правового воздействия [17, с. 29]. Особым функциональным содержанием в предмете уголовно-правового регулирования наполняет регулятивные уголовно-правовые отношения Наумов А. В. В предложенной им трехчленной классификации уголовно-правовых отношений регулятивным уголовно-правовым отношениям придаётся специфическая роль, которая, по мнению автора, обусловлена регулирующей функцией уголовно-правовых норм, наделяющих граждан правом на причинение вреда при наличии обстоятельств, исключающих преступность деяния [22, с. 11–12]. Придание одному и тому же термину разного смыслового значения усложняет понимание содержания и объекта уголовно-правового отношения.

В современных исследованиях, посвященных механизму уголовно-правового регулирования, предпринимается попытка раскрыть специфику уголовно-правового отношения в несколько ином ракурсе. Так, Долотов Р. О., рассматривая сквозь призму коммуникативного подхода механизм уголовно-правового регулирования в сфере преступных посягательств на объекты интеллектуальной собственности, трактует регулятивные и охранительные правоотношения в социопсихическом аспекте. Ценностно-психиконормативный (социопсихический) аспект уголовно-правового регулирования этих правоотношений раскрывается автором посредством введения понятий «когнитивно-

го» и «актуального» правоотношения. При этом когнитивные и актуальные правоотношения проявляются как в регулятивных, так и в охранительных уголовно-правовых отношениях [25, с. 19–21].

Есть основания согласиться с мнением Долотова Р. О. в том, что охранительное уголовно-правовое отношение имеет когнитивный характер. Однако в предлагаемом автором коммуникативном анализе механизма уголовно-правового регулирования понимание когнитивного охранительного правоотношения базируется на *осознанном* (курс. авт.) нарушении лицом прав, охраняемых уголовным законом [25, с. 19–20]. Между тем в философии лексическое значение слова «когниция» акцентировано в большей степени на *познании*, чем на *осознании*. Когниция – «знание, познание, когнитивный – соответствующий когниции, или познанию, познаваемый» [33, с. 214].

Факт совершения преступления порождает уголовно-правовое отношение, участниками которого являются, с одной стороны, органы правосудия (органы, производящие уголовное преследование, и суд), а с другой стороны, лицо, совершившее общественно опасное деяние, которое запрещено нормой уголовного закона.

В когнитивном дискурсе по-иному представляются и объекты уголовно-правового отношения. С учётом содержания и направленности поведения соответствующего участника правоотношения есть основания говорить о множественности объектов уголовно-правового отношения. Предметно-практическая, познавательная и оценочная деятельность органа, осуществляющего правосудие, направлена на два объекта: проявившееся во времени и конкретном месте общественно опасное деяние, запрещенное уголовным законом, и лицо, совершившее это общественно опасное деяние.

Совершённое общественно опасное деяние, как верно отмечает Огурцов Н. А., «выполняет функцию «ядра» или «узла» непосредственно причинно вызываемого им к жизни уголовного правоотношения – выступает в качестве внутреннего объекта этого правового отношения, находящегося не только в пределах отношений между его субъектами – преступником и государством, но и в самом центре этого отношения, поскольку последнее само «завязывается» именно в этом же объекте» [8, с. 68]. Одна-

ко нельзя согласиться с позицией Огурцова Н. А. в том, что только общественно опасное деяние является объектом уголовно-правового отношения [8, с. 65–72]. Познавательная деятельность суда или органа уголовного преследования, как участника правоотношения, направлена не только на общественно опасное деяние, но и на лицо его совершившее.

В рассматриваемом аспекте заслуживает внимания позиция известного русского учёного Таганцева Н. С. В своих лекциях по уголовному праву профессор Таганцев Н. С. не выделял каких-то особых юридических отношений в области уголовного права. Вместе с тем, обозначая объект карательной деятельности, он отметил следующее: «Преступное деяние является основанием возникновения и осуществления карательной власти; только при доказанности учиненного данным лицом преступного деяния оно может быть признано уголовно виновным и подлежащим наказанию. Но тем не менее было бы и теоретически неверно, и практически крайне вредно считать объектом карательной деятельности только преступное деяние, как абстрактное понятие, забывая лицо, его учинившее» [34, с. 97–98].

При собирании доказательств о виновности соответствующего лица важное значение имеет выяснение состояния сознания преступника. В этом аспекте состояние психической активности преступника в посткриминальный период может быть объектом познавательной и оценочной деятельности органа, ведущего уголовный процесс. Выяснение состояния психической активности этого лица может стать одной из тех составляющих, которая в совокупности с другими обстоятельствами дела позволит, в частности сформулировать вывод о вменяемости или невменяемости лица в момент совершения общественно опасного деяния. Если мы будем отрицать лицо, совершившее преступление, в качестве объекта уголовно-правового отношения, тогда не будет понятной направленность правового воздействия в рамках уголовно-исполнительного правового отношения. Тем более, что уголовные кодексы требуют в рамках индивидуализации наказания учитывать личность виновного.

Возникнувшее в результате совершения общественно опасного деяния уголовно-правовое отношение порождает и особые

когнитивные связи между участниками этого отношения. Содержание этого правоотношения выражается в субъективных правах и юридических обязанностях субъектов правоотношения. К полномочиям органов правосудия в рамках разворачивающегося уголовно-правового отношения на первоначальном этапе следует отнести право и обязанность органов уголовного преследования и суда дать уголовно-правовую оценку совершенному деянию. Здесь предполагается решение целой совокупности вопросов: установление нормы УК, распространяющей свое действие на соответствующее событие, выяснение момента юридического окончания преступления, возможное решение вопросов о соучастии в преступлении, неоконченном преступлении, множественности преступлений и т. д. К числу субъективных прав лица, совершившего общественно опасное деяние, как субъекта уголовно-правового отношения следует отнести: право на то, чтобы к нему была применена та статья уголовного закона, в которой предусмотрена ответственность за соответствующее деяние; право на учет общественной опасности деяния и личности, а также обстоятельств, смягчающих уголовную ответственность.

Когнитивный характер деятельности органов, осуществляющих правосудие проявляется и на последующих этапах развития уголовно-правового отношения. Для того, чтобы назначить соответствующую тяжести совершённого преступления меру уголовной ответственности, суд должен познать социально-правовую сущность личности преступника, уяснить мотивы и цели совершённого преступления, узнать восприятие потерпевшего по делам частного обвинения и др. В динамике развивающегося уголовно-правового отношения суд обязан определить меру уголовной ответственности в соответствии с тяжестью совершённого преступления, при наличии соответствующих оснований и условий решить вопрос об освобождении от уголовной ответственности или наказания, принять решение о возможности применения амнистии и т. д.

Выводы. На основании изложенного можно сделать следующие выводы:

1. Когнитивное уголовно-правовое отношение – это порожденная фактом совершения запрещенного уголовным законом

деяння взаємозв'язь прав и обов'язностей органів правосуддя и лица, совершившего общественно опасное деяние, на предмет уголовно-правовой оценки содеянного и привлечения виновного лица к уголовной ответственности.

2. Взаимозависимость участников уголовно-правового отношения обусловлена наличием особой когнитивной связи между этими участниками. Эта связь детерминируется содержанием уголовно-правового отношения. К полномочиям органов правосуддя в рамках разворачивающегося уголовно-правового отношения на первоначальном этапе следует отнести право и обязанность органов уголовного преследования и суда дать уголовно-правовую оценку совершенному деянию, а основным правом лица, совершившего общественно опасное деяние, соответственно является право требовать правильной квалификации содеянного.

3. В рамках когнитивного дискурса предметно-практическая деятельность органов правосуддя направлена на познание двух объектов: общественно опасного деяния, запрещенного уголовным законом, и лица, совершившего это общественно опасное деяние.

4. На первоначальном этапе разворачивающегося уголовно-правового отношения, вызванного фактом совершения запрещенного уголовным законом деяния, деятельность органов правосуддя направлена на решение задач по квалификации преступления.

Список использованных источников

1. Элькин П. С. Сущность советского уголовно-процессуального права. Ленинград: ЛГУ, 1963. 172 с.

2. Ременсон А. Л. Теоретические вопросы исполнения лишения свободы и перевоспитания заключенных: автореф. ... д-р юрид. наук: 12.00.08. Томск, 1965. 63 с.

3. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права (предмет, задачи и способы уголовно-правового регулирования). Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. 187 с.

4. Мельникова Ю. Б. О понятии и сущности уголовно-правовых отношений. *Сов. государство и право*. 1970. № 6. С. 90–94.

5. Даньшин И. Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка. Москва: Юрид. лит., 1973. 200 с.

6. Божьев В. П., Фролов Е. А. Уголовно-правовые и процессуальные правоотношения. *Сов. государство и право*. 1974. № 1. С. 87–95.

7. Галиакбаров Р. Р. Уголовное право и общественные отношения конфликтного характера. *Проблемы советского уголовного права и*

криминологии: сб. учен. тр. / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск, 1973. Вып. 28. С. 63–75.

8. Огурцов Н. А. Правоотношения и ответственность в советском уголовном праве: учеб. пособие. Рязань: Рязанская высшая школа МВД СССР, 1976. 205 с.

9. Багрий-Шахматов Л. В. Уголовная ответственность и наказание. Минск: Вышэйш. школа, 1976. 383 с.

10. Санталов А. И. Теоретические вопросы уголовной ответственности. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. 96 с.

11. Прохоров В. С., Кропачев Н. М., Тарбагаев А. Н. Механизм уголовно-правового регулирования: норма, правоотношение, ответственность. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1989. 208 с.

12. Номоконов В. А. Преступное поведение: детерминизм и ответственность. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1989. 160 с.

13. Барков А. В. К вопросу о сущности уголовных правоотношений. *Проблемы уголовного права*: сборник статей / под ред. Тишкевича И. С. Минск: Изд-во БГУ, 1976. С. 3–17.

14. Хомич В. М. Содержание уголовно-правового регулирования (теоретический аспект). *Право и демократия*. 1990. Вып. 3. С. 99–114.

15. Кузнецова Н. Ф. Понятие, предмет, метод, система, задачи уголовного права // Курс уголовного права. Общая часть: учебник: в 2 т. / Моск. гос. ун-т; под ред. Кузнецовой Н. Ф., Тяжковой И. М. Москва, 1999. Т. 1: Учение о преступлении / Борзенков Г. Н. [и др.]. Гл. 1. С. 1–16.

16. Астемиров З. А. Проблемы теории уголовной ответственности и наказания. Махачкала: ИПЦ ДГУ, 2000. 125 с.

17. Лопашенко Н. А. Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2004. 339 с.

18. Петрова Г. О. Объект уголовно-правового отношения. *Уголовное право*. 2003. № 2. С. 60–61.

19. Петрова Г. О. Уголовно-правовое регулирование и его средства: норма и правоотношение: автореф. ... д-р юрид. наук: 12.00.08 / Нижегородская акад. МВД. Нижний Новгород, 2003. 47 с.

20. Филимонов В. Д., Филимонов О. В. Правоотношения. Уголовные правоотношения. Уголовно-исполнительные правоотношения. Москва: ЮрИнфоР-Пресс, 2007. 335 с.

21. Васильченко А. А. Взаимосвязь уголовно-правовых и уголовно-процессуальных правовых отношений: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Волгоградская академия МВД России. Волгоград, 2005. 29 с.

22. Наумов А. В. Российское уголовное право: курс лекций: в 3 т. 4-е изд., доп. и перераб. Москва: Волтерс Клувер, 2007. Т. 1: Общая часть. 710 с.

23. Миронов А. Н. Уголовные правоотношения. *Рос. следователь*. 1999. № 2. С. 14–18.

24. Курбанова А. С. Некоторые проблемы уголовно-правовых отношений в теории уголовного права. *Бизнес в законе*. 2009. № 2. С. 137–139.

25. Долотов Р. О. Механизм уголовно-правового регулирования в сфере преступных посягательств на объекты интеллектуальной собственности: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Саратов. гос. акад. права. Саратов, 2009. 30 с.

26. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні. Харків: Право, 2012. 272 с.

27. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.

28. Смирнов В. Г. Правоотношение в советском уголовном праве. *Правоведение*. 1961. № 3. С. 86–98.

29. Курс советского уголовного права: в 6 т. / под ред. Пионтковского А. А., Ромашкина П. С., Чхиквадзе В. М. Т. 1: Часть Общая. Уголовный закон. Москва: Наука, 1970. 311 с.

30. Разгильдиев Б. Т. Задачи уголовного права Российской Федерации и их реализация. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1993. 228 с.

31. Кропачев Н. М. Уголовная ответственность, ее основание и механизм уголовно-правового регулирования // Уголовное право России: Общая часть: учебник / под ред. Кропачева Н. М., Волженкина Б. В., Орехова В. В. Санкт-Петербург: Изд. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2006. Гл. 5. С. 203–219.

32. Номоконов В. А. Ответственность в уголовном праве и ее основание // Полный курс уголовного права: в 5 т. / Ассоц. «Юрид. центр»; под ред. Коробеева А. И. Санкт-Петербург, 2008. Т. 1: Преступление и наказание / Голик Ю. В. [и др.]. Гл. 12. С. 510–528.

33. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост.: Губский Е. Ф., Кораблева Г. В., Лутченко В. А. Москва: Инфра-М, 2009. 570 с.

34. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть общая. Т. 2. Тула: Автограф, 2001. 688 с.

Марчук В. В.**ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ
В КОНТЕКСТІ ОЦІНОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИ,
ЩО ЗАСТОСОВУЄ КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАКОН**

Кримінально-правові відносини запропоновано розглядати в рамках когнітивного дискурсу. Практична діяльність органів правосуддя у процесі кваліфікації злочину спрямована на знання двох об'єктів: суспільно небезпечної діяльності, забороненою кримінальним законом, і особою, яка здійснила цю суспільно небезпечну дію. Пропонований підхід у трактуванні об'єктів кримінально-правових відносин показує спрямованість оціночної діяльності правоприймаючого.

Ключові слова: кримінально-правові відносини, об'єкт кримінально-правових відносин.

Marchuk V. V.**ON THE CRIMINAL-LEGAL RELATIONSHIP IN THE
CONTEXT OF THE APPRAISAL ACTIVITY OF THE
PERSON WHO APPLIES THE CRIMINAL LAW**

The criminal-legal relationship is proposed to be considered within the framework of cognitive discourse. Practical activities of the justice system in the process of qualifying a crime are aimed at the cognition of two objects: a socially dangerous act, prohibited by Criminal Law, and the person who committed this socially dangerous act. The proposed approach in interpreting the objects of the criminal-legal relationship shows the focus of the appraisal activity of the law enforcer.

The conflict Criminal Law relationship has cognitive nature. This means that the interdependency of the participants of the Criminal Law relationship is conditioned by the existence of a special cognitive connection between these participants. This connection is determined by the content of the Criminal Law relationship. The powers of the judicial authorities in the Criminal Law relationship at the initial stage should include the right and duty of criminal prosecution bodies and the court to provide a Criminal Law assessment of the committed act. Correspondingly, the main right of a person who committed a socially dangerous act is the right to demand the proper qualification of the committed act.

In the network of the cognitive discourse the practical activity of the judicial authorities is aimed at the cognition of two objects: a socially dangerous act that is banned by the Criminal Law and a person who committed this socially dangerous act. The suggested approach to the interpretation of the objects of a conflict criminal law relationship influences its content as well. The practical and assessment activity of persons carrying out the process of the crime qualification is aimed at cognizing the signs of the committed act and of the person who committed it. In the course of the crime qualification, the authorized person, within the unfolding Criminal Law relationship, constructs and demonstrates a criminal event on the basis of the facts that took place in the past.

Key words: criminally-legal relation, object of criminally-legal relation, Criminal Law, cognitive connection, court.

УДК 343.9.018

Сердюк П. П.,

главный научный сотрудник отдела научно-методического обеспечения организации работы в органах прокуратуры, Научно-исследовательский институт Национальной академии прокуратуры Украины, г. Киев

МАТЕМАТИКА ОТНОСИТЕЛЬНОГО ИЗМЕРЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

В статье представлено пояснение того, почему не следует применять метод относительного исчисления преступности, исходя из аналитической базы в 10 000 или 100 000 населения. Этот метод относительного исчисления не учитывает влияние всего населения на количество совершаемых преступлений. Ситуация, когда территории с разным количеством населения сравниваются с использованием существующей формулы вычисления интенсивности преступности, проявляет существенную, лежащую на поверхности, ошибку. Она состоит в том, что в формулу в качестве делителя включена совокупность всех преступлений, совершённых всем населением, а не аналитической базой сравнения в 10 000 или 100 000 человек. Это приводит к тому, что в регионе с большим количеством населения количество преступлений будет больше, а база сравнения всегда одна и та же – 10 000 или 100 000 человек.

Ключевые слова: измерение, коэффициент, индекс, относительное количество, преступность.

Постановка проблемы. До недавних пор в учебной, научной и научно-популярной литературе господствовал лишь один способ относительного измерения преступности. Он состоит в том, чтобы использовать аналитическую единицу исчисления и сравнения состояния преступности в разных странах и регионах с отличающимся по количеству населением. Этой единицей является, как правило, 10 000 или 100 000 населения, которые и представляют собой базу расчёта. До сих пор никому, учитывая доступную литературу, не приходила мысль о том, что и сама идея, и метод расчёта на базе 10 000 или 100 000 населения противоречат не только правилам математики, но и основным законам социальной биологии.

Замысел состоит в том, чтобы проверить гипотезу об аналитической единице относительного измерения преступности. Совершенно ясно, что для этого нужно использовать эмпирические доказательства, а не умозрительные домыслы и философствования.

ние. Проверка гипотезы заняла долгое время и предполагала множество математических расчётов [1].

Впервые, когда мы поделились своими сомнениями об адекватности применения известного относительного измерения преступности на 10 000 или 100 000 населения для того, чтобы представить реальную картину действительности, некоторые не смогли понять главную идею. Поэтому нам представляется вполне оправданным применить определённый парафраз для того, чтобы упростить видение проблемы.

В одном из своих интервью лауреат Нобелевской премии по физике Фейнман Р. Ф. сказал: «Я считаю, что намного интересней жить, не зная, чем с ответами, которые, возможно, ложны». А мы бы добавили к словам Фейнмана Р. Ф., что ещё более интересно искать правильные ответы на правильные вопросы [2].

Изложение основного материала. Нужно помнить о том, что труд, претендующий на роль научного труда, не должен в себя включать философствований, а тем более, ссылок на философские описания. Оставим в покое умозрительный мир. Если рождённых, съеденных гнёзд преступников можно обозначить числами, то ни всё ли равно, считаем мы их в абсолютных показателях или же на 100 000 населения? Не будет ли в таком случае результат таким же точным, просто подчинённым разным потребностям измерения? Не будет, поскольку в реальном мире количество – это не просто число, это ещё и реальная масса людей, которая производит соответствующую массу действий, по-сему ограниченное относительными рамками в виде аналитической единицы измерение не может касаться только населения, и не касаться продукта, им произведённого.

Например, возьмём два торта, очень разных по размерам, как метафору разных городов, населённых разным количеством людей. Выделять равный шаблон сравнения, например, в 100 000 населения, всё равно, что взять равный кусок из разных по размеру тортов. Сравнить количество в них крема и бисквита. И сделать вывод о различиях. Но проблема в том, что измерение преступности на 100 000 населения, каким мы его знаем, это все равно, что взять и поместить весь бисквит и крем большого торта в один маленький кусочек. И то же самое проделать с тортом

поменьше. Именно это проделывают с индексом преступности, когда берут всё количество учтённых преступлений в регионе или городе и переносят на базу сравнения в 100 000 населения. Это не даёт возможности оценить реальную интенсивность преступности в таких городах.

Следует отметить, что, как бы ни обидно это прозвучало для социальных статистиков, аналитики популяции животных значительно реже допускают серьёзные ошибки в методике относительного учёта популяции. В частности, определяя абсолютные и относительные характеристики популяции, они используют другой вид животных для относительного измерения, например, хищников и жертв, симбиотические виды, паразитов и «хозяев», и прочих. Во всяком случае, такой подход более продуктивен в плане учёта социально-биологических, математических и иных закономерностей жизни вида. Оценка факта, исходя из его представленности на 100 000 особей, существует лишь в нашем воображении. В реальной жизни эти умозрительные 100 000 не играют социально-демографической роли, поскольку социальные и иные связи существуют в популяции в пределах её обитания, и реальной количественной представленности. Это лишь аналитическое выравнивание, которое в действительности в полной мере умозрительно. Используя этот относительный аналог, мы тем самым стремимся придать нашему видению упорядоченный характер, но при этом забываем, что реальность нам этого не прощает.

Нам нужны примеры корректного сравнения, когда учитывается количество населения в регионе для того, чтобы адекватно оценивать его активность, не исходя из какой-то искусственной аналитической единицы, которая совсем не учитывает фактор количества социальных связей, конкуренции и прочее.

Нет ничего страшного в том, что мы, например, считаем количество смертей на 1 000 или 100 000 населения, но плохо то, что мы эту 1 000 или 100 000 сравниваем с другой популяцией, у которой и ареал обитания, и плотность населения отличаются, особенно, когда существенно. Если изучается какая-либо характеристика популяции, в частности, приспособленность популяции, как целого, то в учёт следует принимать не только характеристики среды, но и численность всех групп, входящих в популяцию. Конкретная зависи-

мость приспособленности от численности популяции и параметров среды является тем, что называется «законом природы». Небольшие популяции находят необходимые условия жизни на сравнительно небольших участках пространства. Для большего количества особей эти участки совершенно не пригодны. Когда мы сравниваем условия жизни в больших и малых популяциях, не обращая внимания на то, что социально значимая активность в них подчинена разным социальным условиям жизни, мы получим искажённые выводы. И рождаемость, и уровень конфликтов в этих популяциях будут отличаться, потому что отличается сама сеть отношений. Тут количество уже связано с новым качеством.

К сожалению, практически не обратили внимания на то, что ещё в 1966 г. была доказана неточность относительного исчисления демографических процессов при помощи аналитической единицы, но только не на 100 000 населения, а на 1 000, что в сущности одно и то же. Исследователь доказал, называя этот способ безукоризненным, что табличный коэффициент смертности населения более точный, чем традиционный: $\frac{C}{H} \cdot 1000$, где C – смертность населения; H – всё количество населения. Вместо этого он предложил определять удельный вес в стационарном населении соответствующих возрастных групп, и по результатам переписи населения оценивать уменьшение или увеличение возрастной группы. При этом он предлагает и способы учёта уменьшения возрастной группы за счёт рождаемости [3, с. 29–30]. Таким образом, он смог нивелировать искажение от возможного изменения в рождаемости. Такой способ лучше, чем использование аналитической единицы, потому что он даёт точные результаты в региональном сравнении уровня смертности, в отличие от коэффициента на 1 000, 10 000 или 100 000 населения.

Очень редким примером советской криминологии, впрочем, такие примеры редки и сейчас, является отделение вопроса плотности населения от его количественной концентрации. Это не одно и то же. На определённом участке земли может жить небольшое количество людей, но довольно плотно. Когда же речь идёт о концентрации населения, то может возникать ситуация, связанная именно с увеличением количества населения. Напри-

мер, двое советских исследователей, один из которых экономист, заметили, что высокие концентрации населения связаны с более высокими показателями преступности. Однако они, по обыкновению советской криминологии, сделали оговорку, что это происходит из-за трудностей организации идейно-воспитательной и культурно-массовой работы с населением [4, с. 92]. Отнюдь это связано с большей вероятностью совершения преступления, чем в небольших сообществах людей.

Эта ситуация, в которой плотность населения не демонстрирует увеличения преступности, как известного проявления конфликтов за ресурсы, должна вызывать обоснованные сомнения. Есть искушение парировать старым добрым аргументом о «тёмной цифре» преступности. Однако и светлая цифра должна реагировать на этот фактор. По всей видимости, мы имеем загадку. Тут уместно было бы привести утверждение, что колебания численности человеческого населения не представляют собой строгих, математически чётких циклов. Напротив, они, по видимому, характеризуются периодом, довольно широко варьирующим вокруг среднего значения. Такой картины и следовало бы ожидать, потому что человеческие общества представляют собой сложные динамические системы, многие части которых перекрёстно связаны друг с другом нелинейными обратными связями [5, с. 15]. Возможно, под такой перекрёстный обстрел попала и плотность населения во влиянии на преступность, и очевидные колебания между дисперсией математически ожидаемого количества деликтов и преступлений.

Если исследователи игнорируют эту закономерность, то они берут за основу то количество населения, которое существует, как результат аналитического выравнивания. При этом не учитываются конкретные жизненные характеристики, которые обусловлены размерами ареала обитания и количеством индивидов, вступающих в контакты, живущих, действующих, в общем, дающих показатели для статистики.

В основу статистических характеристик жизни всех популяций, и человеческая популяция не исключение, положен экологический подход, то есть параметры среды. Делает ли это человечество уникальным по сравнению с другими видами? И да, и

нет. Технологии дали значительную фору для размера нашей популяции, но у нас сохранились и все те негативные факторы, которые характерны для увеличения конкуренции в результате прироста популяции. Следовательно, размер популяции продолжает играть роль для динамики социальных явлений. Таких, как внутривидовая борьба за выживание, проявляющаяся не в последнюю очередь и в паразитарном поведении индивидов. А поэтому учёт количества популяции в определённом ареале обитания, таком как город, район, область, имеет значение для определения качества показателей социальной активности жителей. Поэтому относительное измерение, такое, каким мы его знаем, искажает объективные закономерности жизни социума. Мы можем сравнивать один вид с другим в их взаимодействии или изолированно, и это будет адекватное относительное измерение, но если мы сравниваем один вид, то мы должны учитывать рамки его ареала обитания и количество индивидов в нём, а не аналитическую единицу. Такое адекватное социально-биологическое измерение даёт возможность учитывать и динамику социальных связей, которые оказывают решительное воздействие на проявление социальных фактов.

Приведем ещё один пример, который уже долгое время находится на пике обострения социального вопроса о равенстве полов в обществе. Отмечают, что даже в стране победившего феминизма – США за одну и ту же работу женщина зарабатывает только 77 центов против каждого заработанного мужчиной одного доллара. В таком случае, почему бы предпринимателям не нанимать только женщин? Ведь тогда они могли бы платить намного меньше за ту же работу, и таким образом, предприниматели увеличили бы свои доходы, поскольку снизило бы их расходы почти на четверть, и это было бы очень выгодно всем предпринимателям. Неужели предприниматели настолько плохи в математике, что не способны это увидеть? Отнюдь. На самом деле миф о разрыве зарплате между женщинами и мужчинами тиражируется феминистками, звёздами шоу-бизнеса, политиками, а у них у самих проблемы с подсчётами, и вот почему. Статистика 77 центов к одному доллару подсчитана определением средних зарплат. Так годовую зарплату женщин, работающих

полный рабочий день, делят на годовую зарплату всех мужчин, работающих полный рабочий день. Другими словами, если средняя годовая зарплата у всех мужчин, скажем, 40 000 долларов в год, и средняя годовая зарплата у женщин, скажем, 30 800 долларов, то это бы означало, что женщина зарабатывает 77 центов за каждый заработанный доллар мужчиной, как 38 000 долларов, поделённые на 40 000 долларов, дающие результат в 0,77 доллара на каждый доллар, заработанный мужчиной: $\frac{30800}{40000} = 0.77$.

Эти вычисления не показывают несправедливость оплаты труда в зависимости от пола, потому что они не принимают во внимание занимаемую должность, образование или отработанные часы в неделю. Даже исследования Американской ассоциации женщин подтверждают, что при расчётах необходимо принимать во внимание различия в индивидуальных предпочтениях карьеры у мужчин и женщин.

Был составлен перечень из пяти самых оплачиваемых выпускников вузов и процентное соотношение мужчин и женщин, специализирующихся в этих областях. Номер 1 – нефтепереработка – 87 % мужчин, номер 2 – фармацевтическая отрасль – 48 % мужчин, номер 3 – математические и вычислительные науки – 67 % мужчин, номер 4 – аэрокосмическая инженерия – 88 % мужчин, номер 5 – химическая промышленность и инженерия – 72 % мужчин. Заметьте, что женщины превосходят число мужчин только в одной из пяти категорий самых оплачиваемых выпускников, и то только на несколько процентов. Теперь рассмотрим перечень из пяти самых плохо оплачиваемых профессий. Номер 1 – консультирование, психология – 74 % женщин, номер 2 – преподаватели для детей дошкольного возраста – 97 % женщин, номер 3 – теология – 66 % мужчин, номер 4 – сфера услуг – 81 % женщин, номер 5 – социальные работники – 88 % женщин. Здесь женщины лидируют во всех областях, кроме одной.

Даже несмотря на выбор одной и той же профессии мужчины и женщины выбирают разные карьерные опции, которые влияют на то, сколько они зарабатывают. Возьмем медработников. Медбратья зарабатывают на 18 % больше, чем медсёстры. Причина в том, что мужчины стремятся работать дольше, чтобы получить

большую оплату своего труда. Таким образом, учитывая это, разрыв в оплате труда составляет 6,6 %. Мужчины более склонны работать сверхурочно без предварительного уведомления. Даже если два адвоката имеют одно образование, работают одно и то же количество часов, компания заплатит больше тому, кто всегда будет на связи, и будет готов оказаться в офисе тогда, когда компания нуждается в нём, в противоположность тем, кто захочет более постоянный график, а это, как правило, женщины. Что ж, думается, это вполне убедительные доводы в пользу того, что этот вопрос не выходит за рамки социальной справедливости.

А теперь давайте посмотрим на этот вопрос без эмоций и с точки зрения правильного подсчёта. В год, когда делались вышеуказанные подсчёты, в США было 72 818 070 работающих женщин и 82 881 304 работающих мужчин. Это означает, что разница в количестве работающих женщин и мужчин составляет почти 10 000 000 человек, и указанная разница должна говорить о том, что женщины зарабатывают даже больше, чем мужчины, поскольку за основу брались совокупные показатели годового дохода обоих полов. Разница всего во 23 цента говорит о том, что по такому подсчёту женщины зарабатывают больше, чем мужчины, учитывая 10-миллионную разницу в количестве работающих. Не принятие во внимания общего показателя количества работающей популяции женщин и мужчин только усложнили поиск истины, и даже учёт профессий с разным уровнем оплаты тут был не нужен, поскольку простое внимание к количеству работающего населения разных полов дал бы правильное направление в оценках справедливости распределения ресурсов.

Выводы. В виду этого так важен учёт конкретного количества популяции, обитающей в определённом ареале, поскольку именно это количество населения порождает известное и неизвестное число происшествий в нём.

Нам представляется, что применив «бритву Оккама» к вопросу о том, что в большей степени влияет на преступность, количество народонаселения, или безудержная масса всевозможных факторов, от полнолуния до нищеты, количество народонаселения не требует умножения сущностей, то есть множества других теорий, объясняющих, почему происходят

преступления? Но установление корреляции не претендует на объяснение причин преступности. Она говорит только о том, что количество народонаселения влияет на вероятность разных поступков, в том числе предосудительных.

Список использованных источников

1. Сердюк П. П. Относительное измерение интенсивности преступности: монография. Запорожье: Кругозор, 2016. 1000 с.
2. Ричард Фейнман: изучение и понимание Вселенной (3 минута, 28 секунда). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=y7jXflujidw>.
3. Венецкий И. Г. Математико-статистические методы демографии: автореф. дис. ... на соиск. уч. степени д-ра экон. наук: спец. 08.00.11 / Московский экономико-статистический институт РСФСР. Москва, 1966. 68 с.
4. Могилевский Р. С., Нугаев Р. А. Проблемы исследования территориального распределения городской преступности. *Вестник Ленинградского университета. Серия «Экономика, философия, право»*. 1980. Вып. 2. № 11. С. 88–95.
5. Turchin P. Long-term population cycles in human societies / The Year in Ecology and Conservation Biology. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 2009. Vol. 1162. P. 1–17.

Сердюк П. П.

МАТЕМАТИКА ВІДНОСНОГО ВИМІРЮВАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті представлено пояснення того, чому не слід застосовувати метод відносного вимірювання злочинності, виходячи з аналітичної бази в 10 000 або 100 000 населення. Цей метод відносного вимірювання не враховує вплив усього населення на кількість скоєних злочинів. Ситуація, коли території з різною кількістю населення порівнюються з використанням існуючої формули обчислення інтенсивності злочинності, виявляє істотну помилку, що лежить на поверхні. Вона полягає в тому, що у формулу як подільник включена сукупність усіх злочинів, скоєних усім населенням, а не аналітичною базою порівняння в 10 000 або 100 000 осіб. Це призводить до того, що в регіоні з великою кількістю населення кількість злочинів буде більше, а база порівняння завжди одна і та ж – 10 000 або 100 000 осіб.

Ключові слова: вимірювання, коефіцієнт, індекс, відносна кількість, злочинність.

Serdiuk P. P.

MATHEMATICS OF RELATIVE MEASUREMENTS OF CRIME

In the report is presented an explanation of why the method, based on the analytical unit of 10,000 or 100,000 populations should not be used to compute

crime. This method of calculation does not take into account the relative impact of the total population by the number of crimes committed. A situation where the territory with a different number of population are compared with existing formulas for calculating the intensity of crime shows a significant mistake, lying on the surface, error. It consists in the fact that in the formula as a divider is included the aggregate of all the crimes committed by the entire population, rather than an analytical comparison base of 100,000 people. This leads to the fact that in the region with a large population, the number of crimes will be greater and the comparison base is always the same – 10,000 or 100,000 people.

It seems to us that by applying the "Occam razor" to the cry of the fact that it has a greater impact on crime, the number of population, or the rampant mass of all possible factors, from full moon to poverty, the population does not require the multiplication of entities, then There are many other theories explaining why there are crimes, but the establishment of correlation does not pretend to explain the causes of crime. It only shows that the number of population affects the possibility of different forms, including reprehensible ones.

Key words: *measurements, coefficient, index, relative quantity, crime.*

УДК 343.3.7

Тунтула О. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та кримінального права і процесу,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА АНТИКРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НОВІТНЬОЮ ДОКТРИНОЮ ВИДОВОГО ПОДІЛУ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

На основі новітньої доктрини видового поділу юридичної відповідальності на конституційну, антикримінальну, адміністративну, дисциплінарну, де-факто майново-договірну та де-юре майново-договірну відповідальність розкрита сутність і структура антикримінальної відповідальності. Детально розглянуто сутність і структуру позитивної та негативної антикримінальної відповідальності. Викладено видовий поділ негативної антикримінальної відповідальності на карально-виховну, відновлювальну та супутню антикримінальну відповідальність.

Ключові слова: *структура антикримінальної відповідальності, карально-виховна антикримінальна відповідальність, позитивна антикримінальна відповідальність, відновлювальна антикримінальна відповідальність.*

Постановка проблеми. Нове розуміння сутності і структури антикримінальної відповідальності та її місця серед інших різновидів юридичної відповідальності найбільш правильно зрозуміти

на підставі запропонованої Коросташовою Т. О. **першої варіації новітньої доктрини ступеневого сутнісного видового поділу юридичної відповідальності** [4, с. 52–55; 5, с. 101–109], обґрунтування якої автор розвинула [6, с. 139–146] таким чином. Недосконалість традиційного розуміння сутності і видового поділу правопорушень обумовило й відповідне недосконале традиційне представлення видового поділу юридичної відповідальності, поняття якої також достатньо суперечливе. Наприклад, Біла А. Р. розрізняє кримінальну, цивільну (цивільно-правову), адміністративну, дисциплінарну та матеріальну відповідальність [1, с. 221, 281]; Ведерніков Ю. А. і Шкарупа В. К. – кримінальну, адміністративну, дисциплінарну і матеріальну (за трудовим і цивільним законодавством у порядку цивільного та арбітражного судочинства) відповідальність [3, с. 152–153]; Коваль Л. В. – адміністративну, цивільну (майнову), матеріальну (за трудовим законодавством) і дисциплінарну відповідальність, відшкодування моральної (немайнової) шкоди [7, с. 121]; Котюк В. О. – конституційну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову, матеріальну (у зв'язку із завданням шкоди у процесі виконання трудових обов'язків) [8, с. 56]; Лук'янець Д. М. – конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, матеріальну [9, с. 47] та ін. Аналогічним чином недосконало подається й власне поняття юридичної відповідальності, під якою, зокрема, Скакун О. Ф. розуміє передбачені законом вид і міру державно-владного (примусового) зазнання особою втрат благ особистого, організаційного і майнового характеру за вчинене правопорушення [11].

У цьому визначенні відсутнє чітке розуміння всіх **базисних ознак юридичної відповідальності** з наявності негативних наслідків для особи, яка скоїла правопорушення, щоб: 1. Покарати правопорушника. 2. Перевиховати його. 3. Покласти на: 3.1. Правопорушника чи осіб, які його замінюють, обов'язок з максимально повного відновлення порушеного правового статусу потерпілого. 3.2. Відповідних суб'єктів владних повноважень та інших осіб обов'язок із усунення причин та умов, що сприяли вчиненню цього правопорушення [4, с. 51; 5, с. 100–101].

Виклад основного матеріалу. Останній з обов'язків вже непрямо витікає з наявного в юриспруденції поділу юридичної відповідальності на позитивну (перспективну) та негативну (ретроспективну) юридичну відповідальність. Однією з перших аналогічний поділ юридичної відповідальності запропонувала Халфіна Р. О., яка у 1974 р. виділяла два види правовідносин відповідальності – у процесі правомірної діяльності та у процесі правопорушення [12, с. 324], а пізніше Похмелкін В. В., у 1990 р., юридичну відповідальність розглядав вже в єдності позитивного (перспективного) та ретроспективного її аспекту [10, с. 26], що також ще не було достатньо точним.

Адже ж головна мета позитивної юридичної відповідальності чи позитивного або перспективного її аспекту повинна полягати у застосуванні негативних наслідків до ймовірного правопорушника чи до осіб, які своїм діями сприяють вчиненню цього правопорушення ще до здійснення самого правопорушення з метою запобігання цього правопорушення, а негативної юридичної відповідальності – після того, коли правопорушення вже скоєне, і такі негативні наслідки вже повинні покарати і виховати правопорушника, забезпечити максимально можливе повне відновлення порушеного правового статусу потерпілого та усунути у повному обсязі ті умови і причини, що сприяли вчиненню цього правопорушення [4, с. 51].

Вина, як вважає Кириченко О. А., є не стільки певною ознакою суб'єктивної сторони складу правопорушення, скільки **обов'язковою базисною підставою для притягнення особи до карально-виховної юридичної відповідальності**, за винятком ситуацій скоєння паранещасного випадку чи параказусу або настання нещасного випадку чи казусу. У цих випадках має наступати юридична відповідальність держави у вигляді відновлення порушеного правового статусу потерпілого, що фактично означає опосередковану безвинну юридичну відповідальність законотворчих органів за опосередковану безвинну юридичну відповідальність законотворчих органів за опосередковану безвинну юридичну відповідальність законотворчих органів [4, с. 51–52; 5, с. 99–100].

Інші винятки, такі як безвинна відповідальність за шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, та інше, можуть свідчити лише про недостатньо високу юридичну кваліфікацію осіб,

які встановили такого роду, за суттю, нелегітимні підстави для юридичної відповідальності [4, с. 52; 5, с. 100].

Усуненню викладених недоліків, у т. ч. й відсутності загального визнаного варіанта видового поділу юридичної відповідальності, слугує розроблена Коросташовою Т. О. **перша варіація новітньої доктрини ступеневого сутнісного видового поділу юридичної відповідальності** [4, с. 52–55; 5, с. 101–109], яку автор в одній з останніх публікацій [6, с. 141–146] пропонує вдосконалити таким чином:

1. **Конституційна відповідальність**, сутність якої полягає в притягненні винного суб'єкта владних повноважень, до:

1.1. **Позитивної конституційної відповідальності** щодо усунення причин та умов, що сприяють порушенню норм перспективного Конституційного кодексу України.

1.2. **Негативної конституційної відповідальності** зі:

1.2.1. Встановлення факту правомірності чи неправомірності в контексті певної норми Конституційного кодексу України діяння та/чи рішення та/або правового акта суб'єкта владних повноважень [4, с. 52; 5, с. 101].

1.2.2. Порушення залежно від сутності конституційних правових норм, що не були дотримані, адміністративного, трудового, де-факто майново-договірного або де-юре майново-договірного судочинства для притягнення винної особи до відповідної:

1.2.2.1. Карально-виховної відповідальності [6, с. 141].

1.2.2.2. Відновлювальної та/чи супутньої відповідальності, але лише тоді або тільки в тій частині, в якій ці ж види юридичної відповідальності не можуть бути реалізовані ефективно та/чи раціонально та/або якісно в межах конституційного судочинства [4, с. 52; 5, с. 101–102; 6, с. 141–142].

1.2.3. **Відновлювальної конституційної відповідальності** зі:

1.2.3.1. Скасування правового акта чи рішення суб'єкта владних повноважень або заборони діянь цих та інших соціосуб'єктів, що порушують певну норму Конституційного кодексу України.

1.2.3.2. Відшкодування потерпілому соціосуб'єкту майнової та моральної шкоди.

1.2.3.3. Іншого відновлення порушеного правового статусу потерпілого соціосуб'єкта [4, с. 52; 5, с. 102].

1.2.4. *Супутньої конституційної відповідальності*, яка являє собою окремі види позитивної конституційної відповідальності, які не були реалізовані взагалі або в повному обсязі до встановлення факту неправомірності в контексті норм Конституційного кодексу України діяння та/чи рішення та/або правового акта суб'єкта владних повноважень.

2. **Антикримінальна відповідальність** (у разі заподіяння істотної і більше фізичної та/або майнової та моральної шкоди будь-яким праводносинам):

2.1. *Позитивна антикримінальна відповідальність* (окремі її види практично виступають як негативна юридична відповідальність, але концептуально слід прагнути до використання їх лише як позитивної юридичної відповідальності, яка покликана не допустити скоєння кримінального та іншого правопорушення):

2.1.1. Лікування різних видів залежності, що побудовані на різних проявах порушення вольової складової психічної діяльності людини,¹ виклад якого у частині сексуалзалежності та іншої психічної залежності доцільно термінологічно вдосконалити на основі такої найбільш поширеної у цьому випадку складової такого виду словосполучень як терміна «-філія»:

2.1.1.1. Обмінозалежності (алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, поліфагії, анорексії тощо) [4, с. 52–53; 5, с. 102–103; 6, с. 142–143].

---

¹У судовій психіатрії під волею розуміється особлива форма активності людини, що полягає у здійсненні діянь, скерованих на усвідомлену мету, і потребує зусиль для подолання зовнішніх і внутрішніх перешкод на шляху до цієї мети та виявляється у гіпобулії (зниженні вольової активності, обмеженості спонукань до діяльності) та абулії (відсутності спонукань, втрати бажань, цілковитій бездіяльності) [2, с. 48], що, у свою чергу, формують психіатричну основу скоєння різних правопорушень, у тому числі й кримінальних правопорушень, у вигляді таких патологічних станів інстинктів, як: 1. Поліфагія – надмірне вживання їжі. 2. Анорексія – відмовлення від їжі. 3. Гіперсексуальність – посилений статевий потяг. 4. Гіпосексуальність – ослаблений чи повністю відсутній статевий потяг (імпотенція у чоловіків, фригідність у жінок). 5. Садизм – статеве збудження під час нанесення партнеру фізичної болю. 6. Мазохізм – статеве збудження під час фізичного та морального приниження. 7. Фетишизм – статеве збудження та задоволення під час розглядання, обмацування одягу особи протилежної статі. 8. Ексігібіціонізм – статеве збудження під час демонстрації своїх статевих органів особі протилежної статі. 9. Гомосексуалізм і лесбійство – статеві зв'язки з особами своєї статі. 10. Зоофілія – статевий потяг до тварин. 11. Педофілія – статевий потяг до дітей. 12. Геронтофілія – статевий потяг до осіб похилого віку. 13. Нарцисизм – самозакоханість, статевий потяг до власного тіла. 14. Вуайеризм – статеве збудження та задоволення під час підглядання за статевим актом інших осіб [6, с. 142–143].

2.1.1.2. Сексуалзалежності, тобто сексуальної переваги чи порушень (вуайеризмофілії, геронтофілії, гіперфілії, гіпофілії, гомофілії, зоофілії, ексгібіціонізмфілії, лесбіянофілії, мазохизмофілії, нарцизмфілії, некрофілії, педофілії, садизмофілії, фешизмфілії та ін.) [4, с. 53; 5, с. 103; 6, с. 143].

2.1.1.3. Інші прояви психозалежності (віртуальнофілії, азартноігрофілії, фанатоігрофілії, шоуфанатфілії, націоналфілії, шовіністофілії, теофілії, сектанктофілії та ін.).

2.1.2. Оплатне вилучення криміногенних об'єктів.

2.1.3. Усунення інших причин та умов, які сприяють вчиненню кримінальних та інших правопорушень (у т. ч. усунення антикримінальних прогалин законодавства).

2.2. *Негативна антикримінальна відповідальність* (яка настає після скоєння кримінального правопорушення):

2.2.1. *Карально-виховна антикримінальна відповідальність*:

2.2.1.1. *Покарання*:

2.2.1.1.1. Допенітенціарні:

2.2.1.1.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності).

2.2.1.1.1.2. Довічне переслідування (за кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства) [4, с. 53; 5, с. 103–104].

2.2.1.1.2. Пенітенціарні:

2.2.1.1.2.1. Базисні:

2.2.1.1.2.1.1. Строкові:

2.2.1.1.2.1.1.1. Основні: штраф, громадські роботи, виправні роботи, обмеження військовослужбовців, арешт, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні, позбавлення волі [4, с. 53; 5, с. 103–104].

2.2.1.1.2.1.1.2. Додаткові: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; конфіскація майна; позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю [6, с. 143].

2.2.1.1.2.1.2. Довічні:

2.2.1.1.2.1.2.1. Основні: смертна кара, довічне ув'язнення (практично знаходиться на утриманні законослухняних податкоплатників і фактично перетворюється на покарання цих осіб, а не засуджених), хімічна чи інша кастрація або стерилізація та ін. [6, с. 144].

2.2.1.1.2.1.2.2. Додаткові: позбавлення звання, рангу, чину, класу, права обіймати певні посади, займатися певною діяльністю.

2.2.1.1.3. Постпенітенціарні:

2.2.1.1.3.1. Нагляд.

2.2.1.1.3.2. Судимість (згадування про судимість після її зняття або погашення – злочин: для посадової особи перевищення влади або службових повноважень; у той же час для фізичної особи не може бути і такого складу, як «наклеп», а повинен бути встановлений спеціальний склад злочину, паразлочину) [4, с. 53; 5, с. 104].

2.2.1.2. **Парапокарання** (щодо осіб, які не досягли віку призначення покарань):

2.2.1.2.1. Допенітенціарні:

2.2.1.2.1.1. Строкове переслідування (протягом строків давності).

2.2.1.2.1.2. Довічне переслідування (за кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства).

2.2.1.2.2. Пенітенціарні:

2.2.1.2.2.1. Базисні:

2.2.1.2.2.1.1. Строкові:

2.2.1.2.2.1.1.1. Примусові заходи виховного характеру (щодо осіб від 11 років і до віку призначення покарань) [4, с. 54; 5, с. 103–104].

2.2.1.2.2.1.1.2. Заходи виховного характеру (щодо осіб до 11-річного віку).

2.2.1.2.2.1.1.2. Довічні: не виключається хімічна, інша кастрація або стерилізація та ін.

2.2.1.3. **Квазіпокарання** (щодо неосудних та обмежено осудних осіб):

2.2.1.3.1. Строкові: примусові заходи медичного характеру.

2.2.1.3.2. Довічні: не виключається хімічна, інша кастрація або стерилізація та ін.

2.2.1.4. **Квазіпарапокарання** (відновлення порушеного правового статусу соціосуб'єкта та направлення у парламент клопотання про регламентацію в Антикримінальному кодексі України відповідного кримінального правопорушення) [4, с. 54; 5, с. 105; 6, с. 144].

2.2.2. **Відновлювальна антикримінальна відповідальність:**

2.2.2.1. **Солідарна відновлювальна антикримінальна відповідальність** (у разі заподіяння шкоди спільними кримінальними

діяннями великої кількості окремих фізичних осіб або учасників певної юридичної особи, коли неможливо конкретизувати діяння кожного з учасників стосовно заподіяння сумативної фізичної та/чи матеріальної та моральної шкоди, що й обумовлює необхідність притягнення винних до солідарної супутньої та до солідарної відновлювальної антикримінальної відповідальності у вигляді відшкодування шкоди або іншого відновлення порушеного правового статусу соціосуб'єктів):

2.2.2.1.1. Контрибуція:

2.2.2.1.1.1. Тотальна контрибуція (щодо окремого чи декількох держав, спільними кримінальними діяннями мешканців яких заподіяна шкода) [4, с. 54; 5, с. 105–106; 6, с. 144–145].

2.2.2.1.1.2. Регіональна контрибуція (щодо окремих чи декількох регіонів держави, спільними кримінальними діяннями мешканців яких заподіяна шкода).

2.2.2.1.1.3. Локальна контрибуція (щодо кримінальних правопорушень окремих кримінальних організацій, наприклад, щодо членів банди, терористичної організації та ін.) [4, с. 54; 5, с. 106].

2.2.2.2. *Індивідуальна відновлювальна антикримінальна відповідальність:*

2.2.2.2.1. Відшкодування фізичної та/чи матеріальної та моральної шкоди [4, с. 54; 5, с. 106–107].

2.2.2.2.2. Інше відновлення прав, свобод, обов'язків та/або інтересів фізичних чи юридичних осіб або держави, міждержавних утворень [9, с. 54; 10, с. 107].

2.2.3. *Супутня антикримінальна відповідальність:*

2.2.3.1. Окремі види позитивної антикримінальної відповідальності, що не були реалізовані до вчинення кримінального правопорушення (див. позитивну антикримінальну відповідальність).

2.2.3.2. Підтримка антикримінального позитиву (заохочення сприяння усуненню причин та/чи умов та/або іншому подоланню кримінальних правопорушень) [4, с. 54; 5, с. 107].

3. **Адміністративна відповідальність** (у разі заподіяння менш ніж істотної такої шкоди зовнішнім щодо юридичної особи державно-управлінським правовідносинам, за винятком майново-договірних правовідносин) [4, с. 54–55; 5, с. 107; 6, с. 145].

4. **Дисциплінарна відповідальність** (у разі заподіяння менш ніж істотної шкоди внутрішнім щодо юридичної особи державно-управлінським правовідносинам, за винятком майново-договірних; заподіяння такої шкоди майну юридичної особи утворює склад дисциплінарного правопорушення, що має тягти як карально-виховну дисциплінарну відповідальність – дисциплінарне стягнення чи дисциплінарне парастягнення або, не виключається, дисциплінарне квазістягнення, так й відновлювальну дисциплінарну відповідальність у вигляді відшкодування такої шкоди або іншого відновлення порушеного правового статусу потерпілого; відновлення на роботі належить до процедури відновлення порушеного правового статусу, що має здійснюватися паралельно із притягненням адміністрації як до карально-виховної дисциплінарної відповідальності у вигляді дисциплінарного стягнення, не виключається й дисциплінарного квазістягнення, так й до відновлювальної дисциплінарної відповідальності у вигляді відшкодування майнової та моральної шкоди та/чи іншого відновлення трудового правового статусу потерпілого) [5, с. 55; 5, с. 107–108; 6, с. 145–146].

5. **Де-факто майново-договірна відповідальність** (у разі заподіяння менш ніж істотної шкоди традиційним цивільним правовідносинам, тобто майново-договірним і пов'язаними з ними особистим немайновим правовідносинам між фізичними особами, фізичною та юридичною особою; правовідносини між ними, що впливають із заподіяння шкоди, фактично означають вчинення квазізлочину або певної квазіпровини, і протидія їм повинна здійснюватися в межах відповідного виду судочинства: антикримінального, адміністративного чи трудового; розпочавшись в антикримінальному судочинстві, та під час встановлення шкоди меншої, ніж істотної, це відшкодування шкоди та інше відновлення порушеного правового статусу потерпілого має закінчуватися в цілях раціоналізації антиделіктної діяльності у цьому судочинстві) [4, с. 55; 5, с. 108].

6. **Де-юре майново-договірна відповідальність** (під час заподіяння менш ніж істотної шкоди традиційним арбітражним або господарським правовідносинам, тобто майново-договірним правовідносинам між юридичними особами).

Подальший ступеневий сутнісний видовий поділ адміністративної, дисциплінарної, де-факто майново-договірної та де-юре майново-договірної відповідальності може бути аналогічний антикримінальній відповідальності [4, с. 55; 5, с. 109; 6, с. 146].

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку про те, що за першою варіацією новітньої доктрини ступеневого сутнісного видового поділу юридичної відповідальності сутність і структура антикримінальної відповідальності викладається найбільш детально та досконало і може стати основою для подальшого вдосконалення цього підходу та сутності і структури й всіх інших різновидів юридичної відповідальності у процесі широкої коректної наукової дискусії.

Список використаних джерел

1. Административное право Украины: учебник / под общ. ред. Кивалова С. В. Харьков: Одиссей, 2004. 880 с.
2. Білецький М. Е., Білецька Г. А. Судова медицина та судова психіатрія: навч. посібник. Вид. друге. Харків: Одісей, 2010. 200 с.
3. Ведерніков Ю. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право України: навч. посібник. Київ: Центр навч. літ., 2005. 336 с.
4. Кириленко Е. В. Первая вариация новой доктрины ступенчатого сущностного видового деления юридической ответственности. *Перші Миколаївські юридичні дискусії*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (18.05.2016 р.). Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. С. 50–56.
5. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Аланкира: коллективная монография / кол. авторов под науч. ред. Кириченко А. А. Второе издание. Николаев: Ник. нац. ун-т им. В. А. Сухомлинского, 2015. 1008 с.
6. Кириченко О. А., Тунтула О. С. Курс інноваційних лекцій з навчальної дисципліни «Теорія держави і права»: навч. посібник для спеціальності 052 «Політологія», ОКР «Бакалавр». Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. 270 с. URL: <http://ihpl-mnpu.mk.ua/головна/kafedr/kafedr6/kirichenko-alex/>.
7. Коваль Л. В. Адміністративне право: курс лекцій. 3-тє вид. Київ: Вентурі, 1998. 208 с.
8. Котюк В. О. Основи держави і права: навч. посібник. Київ: Вентурі, 1998. 320 с.

9. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: монографія. Суми: ВТД «Університ. книга», 2006. 367 с.

10. Похмелкин В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность: монография. Красноярск: Красноярск. ун-т, 1990. 176 с.

11. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник: пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с. URL: <http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/687/>.

12. Халфина Р. О. Общее учение о правонарушении. Москва: Юрид. лит., 1974. 340 с. URL: <http://ex-jure.ru/law/news.php?newsid=292>.

Тунтула А. С.

СУЩНОСТЬ И СТРУКТУРА АНТИКРИМИНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПО НОВЕЙШЕЙ ДОКТРИНЕ ВИДОВОГО ДЕЛЕНИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

На основе новой доктрины видового деления юридической ответственности на конституционную, антикриминальную, административную, дисциплинарную, де-факто имущественно-договорную и де-юре имущественно-договорную ответственность раскрыта сущность и структура антикриминальной ответственности. Детально рассмотрена сущность и структура положительной и отрицательной антикриминальной ответственности. Изложено видовое деление негативной антикриминальной ответственности на карательно-воспитательную, восстановительную и сопутствующую антикриминальную ответственность.

Ключевые слова: структура антикриминальной ответственности, карательно-воспитательная антикриминальная ответственность, положительная антикриминальная ответственность, восстановительная антикриминальная ответственность.

Tuntula O. S.

ESSENCE AND STRUCTURE OF ANTICRIMINAL RESPONSIBILITY FOR THE NEW DOCTRINE OF A SPECIES DIVISION OF LEGAL RESPONSIBILITY

On the basis of the newest doctrine of the species division of legal responsibility for the constitutional, anticriminal, administrative, disciplinary, de-facto property-contractual and de-jure property-contractual responsibility, the essence and structure of anticriminal responsibility are revealed. The essence and structure of positive and negative anticriminal responsibility are considered in detail. The division of negative anticriminal responsibility into punitive-educational, restorative and concomitant anticriminal responsibility is described.

It is concluded that the essence and structure of anti-criminal liability is outlined in the first variation of the newest doctrine of the degree of legal nature of the legal division of responsibility, in the most detailed and thorough manner. It is point-

ed out that it can be the basis for further improvement of this approach and the nature and structure of all other types of legal liability in the process of broad, correct scientific discussion.

Key words: *structure of anticriminal liability, punitive-educational anticriminal responsibility, positive anticriminal liability, restorative anticriminal liability, legal nature.*

УДК 343.35

Паламарчук Г. В.,

аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса;

Орловська Н. А.,

науковий керівник: доктор юридичних наук, професор

КОНТРАБАНДА В КРИМІНОЛОГІЧНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ ВИМІРАХ

Стаття присвячена питанням аналізу контрабанди в контексті феномена транснаціональної злочинності. В контексті Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності «транснаціональність» включає питання криміналізації певного діяння у кількох державах, готування/вчинення/настання наслідків такого злочину більш ніж в одній державі, а також країн походження та діяльності злочинців. Все це обумовлює юрисдикцію «зацікавлених» держав у притягненні винних до відповідальності.

Однак поняття транснаціональності ширше, аніж поняття транскордонності. Аргументовано тезу про транскордонність контрабанди – злочину, безпосередньо пов'язаного з перетинанням певними предметами кордону держави. Висунуто тезу щодо перспективності об'єднання видів контрабанди в один вид злочину, розміщення якого є доцільним у розділі злочинів у сфері недо-торканності державного кордону.

Ключові слова: *транскордонність, транснаціональність, контрабанда, державний кордон.*

Постановка проблеми. Криміногенна ситуація в Україні значно ускладнилась, поширились нові види протиправних діянь у сфері господарської діяльності, загострилась проблема корупції, зловживання владою. Одним з різновидів кримінальної активності, який привертає особливу увагу, є контрабанда.

Контрабанда за характером і ступенем суспільної небезпечності є специфічним видом кримінальності, що виявляється, зокрема, в її дуже складній кримінологічній та правовій природі.

Вбачається, що контрабанда є самостійним видом тіньової економічної діяльності, адже механізм формування тіньових до-

ходів (наддоходів) під час контрабанди є дуже специфічним, обумовленим трансграничним (транснаціональним) характером такої діяльності. Разом з цим криміналізовані вияви контрабанди є різновидами економічної злочинності в широкому її розумінні. Тобто йдеться не лише про незаконні трансграничні операції з товарами, які дозволені в цивільному обігу, але й про ту діяльність, яка входить до феномена кримінального бізнесу (переміщення наркотиків, зброї, торгівля людьми, органами та тканинами для трансплантації тощо).

Тому криміналізація контрабанди втілена в деяких статтях Кримінального кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Кримінологічна характеристика осіб, що вчиняють контрабанду, дає підстави говорити, що можуть вчиняти як «звичайні» контрабандисти (загальний суб'єкт), так і службові особи (спеціальний суб'єкт). Останні можуть як сприяти першим у її вчиненні, так і вчиняти контрабанду самостійно.

З огляду на це актуалізується питання про професійну злочинність, яка тісно пов'язана зі злочинністю у сфері службової діяльності [1, с. 7]. Як відомо, професійна злочинність виражається в систематичному вчиненні злочинів, що є джерелом єдиного або основного доходу особи, у спеціалізації та певній кваліфікації злочинця, у щільних зв'язках зі злочинним світом. Верхівкою професійної злочинної ієрархії є «зłodії в законі».

Щодо контрабанди особливого значення на сьогодні набуває не лише професіоналізм та організованість контрабандистів, але і їх корупційні зв'язки із службовими особами. Крім того, службові особи, використовуючи особливе становище, формують злочинні структури для вчинення контрабанди на «постійній основі» з відповідним розмахом.

З огляду на це вбачається, що контрабанду можна розглядати у таких площинах (вимірах): кримінологічному та кримінально-правовому.

У кримінологічному вимірі контрабанда – це економічна професійна організована злочинність, якщо її аналізувати з точки зору звичайного контрабандиста; це економічна організована корупційна злочинність, якщо говорити про аналіз особистості митника, прикордонника тощо. Але у будь-якому разі вона є організованою, бо

без стійких групувань та їх економічної діяльності кримінологічний аналіз контрабанди позбавлений сенсу.

У кримінально-правовому вимірі контрабанда – це не лише злочин у сфері господарської діяльності, передбачений ст. 201 КК України, це всі злочини, пов'язані з переміщенням через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю осіб, товарів, предметів, послуг тощо. При цьому у разі «кришування», приховування фактів вчинення контрабанди службовими особами шляхом використання ними своїх повноважень, певних професійних навичок та отримання за це відповідної вигоди дає змогу говорити про співучасть зі спеціальним суб'єктом.

Визначення службової особи закріплене у ст. 364 КК України, згідно з якою службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління зі спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Тому службовою особою, що вчиняє контрабанду з використанням свого службового становища, слід вважати таку особу, яка за родом своєї службової діяльності здійснює відповідні дії з контролю за переміщенням через митний кордон товарів та дає дозвіл на ці переміщення, або службова діяльність яких безпосередньо не пов'язана з виконанням вказаних вище функцій, але вони можуть використовувати своє службове становище для незаконного переміщення предметів контрабанди [2, с. 185]. До них можна віднести, зокрема, службових осіб, які за своєю службовою діяльністю мають можливість перетинати кордон, здійснювати контроль за переміщенням вантажів, а також службові

особи, звільнені від митного контролю та які користуються цим для вчинення контрабанди.

Можна погодитися з позицією Ландіної А. В., що одним з проблемних питань кримінальної відповідальності службової особи за вчинення контрабанди з використанням свого службового становища є встановлення суспільної небезпечності цього злочинного діяння [3].

Зокрема, за вчинення контрабанди службовою особою з використанням службового становища ч. 2 ст. 201 КК України передбачає відповідальність у виді позбавлення волі на строк від 5 до 12 років з конфіскацією майна. На наш погляд, такі межі покарання у виді позбавлення волі є дуже спірними, адже верхня межа цього покарання за ч. 1 становить 7 років. Тобто службова особа, чия суспільна небезпечність є вищою за небезпечність «звичайного» контрабандиста, може бути покарана м'якше, ніж загальний суб'єкт. Вбачається, що це суперечить ідеї криміналізації дій службових осіб як спеціальних суб'єктів.

На наш погляд, законодавцю слід дотримуватися загального правила: вчинення злочину службовою особою, за співучасті зі службовою особою має виступати як кваліфікуюча ознака, що суттєво підвищує ступінь суспільної небезпеки злочину. Відповідно, у зміст санкцій норм, що встановлюють кримінальну відповідальність за вчинення службовою особою будь-якого різновиду контрабанди, доцільно включати позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, адже ч. 2 ст. 55 КК України у цьому плані має корупціогенний потенціал.

Висновки. Разом з цим, враховуючи кримінологічний вимір контрабанди, було б доцільним передбачити як особливо кваліфікуючу ознаку контрабанди будь-якого виду «вчинення її організованою групою».

Таким чином, можна сказати, що сучасна кримінально-правова політика потребує певного перегляду з огляду на інтенсифікацію та модернізацію запобігання злочинам, особливо тим, вчинення яких становить економічне підґрунтя організованої злочинності та має безпосередній зв'язок з корупцією.

Список використаних джерел

1. Прутяний С. О. Кримінологічна характеристика та попередження професійної злочинності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук:

спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / ХНУВС. Харків, 2011. 20 с.

2. Омельчук О. М. Контрабанда за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2002. 239 с.

3. Ландіна А. В. Кримінальна відповідальність за контрабанду, вчинену службою особою з використанням свого службового становища. *Правознавець*: електронна бібліотека. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/>.

Паламарчук Г. В.

КОНТРАБАНДА В УГОЛОВНОМ И УГОЛОВНО-ПРАВОВОМ ИЗМЕРЕНИЯХ

Статья посвящена вопросам анализа контрабанды в контексте феномена транснациональной преступности. В контексте Конвенции ООН против транснациональной организованной преступности «транснациональность» включает вопросы криминализации определенного деяния в нескольких государствах, приготовления/совершение/наступления последствий такого преступления более чем в одном государстве, а также стран происхождения и деятельности преступников. Все это обуславливает юрисдикцию «заинтересованных» государств в привлечении виновных к ответственности. Однако понятие транснациональности шире, чем понятие трансграничности. Аргументирован тезис о трансграничности контрабанды – преступления, непосредственно связанного с пересечением определенными предметами границы государства. Предложен тезис о перспективности объединения видов контрабанды в один вид преступления, расположение которого целесообразно в разделе преступлений в сфере неприкосновенности государственной границы.

Ключевые слова: трансграничность, транснациональность, контрабанда, государственная граница.

Palamarchuk G. V.

SMUGGLING IN CRIMINOLOGICAL AND ALSO CRIMINAL AND LEGAL DIMENSIONS

The report is devoted to the analysis of smuggling in the context of the phenomenon of transnational crime. In the context of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, «transnationality» includes the criminalization of a particular act in several States, the preparation / commission / commission of the consequences of such an offense in more than one state, as well as the countries of origin and activity of criminals. All this creates the jurisdiction of the «interested» states in bringing the perpetrators to justice. However, the concept of transnationality is wider than the concept of trans-border. The thesis is based on the transboundary nature of smuggling, a crime directly related to the crossing of certain objects of the state border. The thesis is proposed as to the prospect of combining types of smuggling into one type of crime, the location of which is appropriate in the section of crimes in the area of inviolability of the state border.

Modern Criminal Law requires a certain revision from the point of view of the intensification and modernization of the prevention of crimes, especially those whose commission constitutes the economic basis of organized crime and is directly related to corruption.

Key words: *transboundary, transnationality, smuggling, state border, transnational crime.*

УДК 343.92

Бабенко А. М.,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ ЗЛОЧИННОСТІ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У статті розглянуто географію злочинності як складову науки кримінології, що визначає кількісно-якісні параметри та особливості злочинності у різних територіально-просторових системах. Досліджено окремі категорії географії злочинності в контексті їх формування в окремих наукових школах кримінології в Україні та зарубіжних країнах. Доведено значення географії злочинності для формування моделей і критеріїв ефективності профілактики злочинів у територіально-просторових системах.

Ключові слова: *кримінологія, географія злочинності, територіально-просторова система, кількісно-якісні параметри злочинності, ефективність профілактики злочинів.*

Постановка проблеми. Сучасний стан наукового знання про злочинність, її детермінацію та особу злочинця є надзвичайно великим, однак, і такий, що не повною мірою задовольняє потреби теорії і практики запобігання злочинності. Універсальність кримінології полягає в тому, що вона є міждисциплінарною наукою і у вивченні свого об'єкта часто запозичує знання з інших наукових галузей. Саме кримінологія здатна синтезувати найсучасніші знання з різних наук і об'єднати їх у справі запобігання злочинності. У теперішній час вивчення проблем злочинності у вітчизняній кримінології проводиться у різних напрямках, які представлені багатьма науковими школами.

Актуальність дослідження. Одним із магістральних, **найактуальніших** та перспективних напрямків сучасних досліджень вважається вивчення географії злочинності і похідних від неї

окремих теорій, у межах: регіональних особливостей злочинності, її територіальних відмінностей, топографії злочинності, міської та сільської злочинності і т. ін. Серед багатьох підходів осмислення феномена злочинності найдавнішим і найуніверсальнішим напрямком вважається дослідження у рамках географії злочинності. На сучасному етапі розвитку кримінологічної науки вивчення географії злочинності стало обов'язковим атрибутом будь-якого наукового дослідження. Це й не випадково, оскільки географія злочинності дозволяє у зручній формі виявляти практично всі кількісно-якісні параметри та особливості злочинності у різних територіально-просторових системах і наглядно демонструвати отримані результати у вигляді картограм, схем, гістограм і т. ін. На цьому тлі вважаємо за доцільне дослідити деякі актуальні теоретико-практичні надбання стосовно знань та можливостей у дослідженні географії злочинності. Наведене обумовило обрання теми дослідження, а звідси і визначення його **мети та завдання**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання аналізу географії злочинності не висвітлені в роботах вітчизняних та зарубіжних учених. Вказаною проблематикою займалися: Бабенко А. М., Богатирьов І. Г., Батиргарєєва В. С., Голіна В. В., Денисова Т. А., Денисов С. Ф., Джужа О. М., Долгова А. І., Закалюк А. П., Кальман О. Г., Кулик О. Г., Литвинов О. М., Ростов К. Т., Шакур В. І., Філонов В. П. та ін. Разом з цим на сучасному етапі розвитку кримінології і новітніх розробок у сфері географії, картографії і т. ін., практика протидії злочинності не враховує всіх знань та можливостей інформаційно-аналітичного характеру, які може надавати географія злочинності.

Виклад основного матеріалу. Перші комплексні дослідження «географії злочинності» представлені прізвищами французького Андре-Мішеля Геррі (1833, 1864) і бельгійця Адольфа Жака Кетле (1835). Наприклад, Геррі А. доводив, що у Франції найчастіше злочини проти особи вчиняються на півдні (4,9 на 100 тис. населення), ніж на півночі (2,7) або в центрі (2,8). Між тим злочини проти власності частіше вчиняються на півночі (4,9), ніж на півдні (2,3). На підставі зібраних та проаналізованих кримінально-статистичних даних за період з 1825 по 1830 р. Кетле А. наніс

на карту Франції дані про розподіл злочинності по країні. Відмінності в інтенсивності злочинності в різних районах він відніс на рахунок неоднакової щільності населення, різниці в рівні життя та освіти населення. Різницю в інтенсивності злочинності в окремих районах Кетле А. пов'язував з моральним рівнем населення та з різницею в поведінці потенційних жертв [1; 2; 3; 4, с. 203–204]. Детальне вивчення досліджень Ломброзо Ч. дає підстави стверджувати, що його з впевненістю можна віднести до одного із засновників досліджень географії злочинності та такого похідного від неї напрямку, як регіонального напрямку дослідження злочинності в кримінології. Так, Ломброзо Ч. (у 1876 р.) на матеріалах кримінальної статистики багатьох країн світу – Європи, США, Росії та Африки за тривалий період часу дослідив закономірності географії злочинності, її кількісні та якісні особливості, вплив на злочинність певних факторів, таких як метеорологічних та кліматичних, пори року, температури, раси (національності), щільності (концентрації) населення, цін на харчування, інших соціально-економічних та демографічних факторів [5, с. 47, 57]. Усього за результатами свого дослідження Ломброзо Ч. виявив близько 100 факторів, які обумовлюють злочинність на певних територіях і які одночасно є причинами відмінностей у рівнях злочинності.

У роботах Ломброзо Ч. ми вперше зустрічаємо класифікацію територій за способом виробництва; саме він помітив відмінності в рівнях злочинності між промисловими, промислово-аграрними та аграрними округами [5, с. 93–94]. Відмінності в показниках злочинності вчений наводив у зручній для сприйняття формі – у вигляді таблиць, графіків та діаграм [5, с. 57–60, 91–94, 104, 117–118].

На матеріалах кримінальної статистики окремих округів Франції за період з 1823 по 1878 рр. про вбивства та крадіжки Ломброзо Ч. продемонстрував стійкі відмінності між сільською та міською злочинністю. Уперше в кримінології Ломброзо Ч. вдалося виявити територіальні центри злочинності, специфіку її географії, регіональні особливості територіальної розповсюдженості окремих видів злочинності – порушень громадського порядку, вбивств, завдання тілесних ушкоджень, крадіжок, шахрайств,

згвалтувань тощо [5, с. 58–59]. Пізніше подібну роботу провели Берджес Е. та Шоу К., які на прикладі районів міст США вивели «теорію концентричних кругів» і концепцію «градаційних тенденцій» [6, с. 150]. На початку першої половини ХХ сторіччя вагомий внесок у вивчення географії злочинності зробили американські вчені Кліффорд Шоу, Генрі Маккей, англійці Стюарт Лотье, Роланд Чільтон, німці Йоахим Хельмер, Кельвін Шмід, Герольд та Ганс Швінд та ін. Ці автори на матеріалах окремих регіонів своїх країн вирішували практичні проблеми дослідження особливостей просторово-часового розподілу злочинності (девіантної та делінквентної поведінки) і вдосконалення на цій основі регіонального й міського планування, а також організації поліцейської діяльності з протидії злочинності [7, с. 15–16; 8, с. 3–7].

Вагомий внесок у вивчення географії злочинності і її регіональних особливостей зробив відомий український учений Шакун В. І., якого можна визнати одним з найяскравіших представників регіонального підходу в кримінології. Наприкінці ХХ століття світ побачив фундаментальні праці цього відомого вченого. Серед найбільш вагомих і ґрунтовних його досліджень можна виділити дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук та окремі роботи, присвячені вивченню злочинності в урбанізованому середовищі та урбанізованих структурах: «Модель і критерії ефективності профілактики злочинів у великих містах України та за кордоном» (Київ, 1995 р.) [9], «Інфраструктура міста і злочинність» (Київ, 1996 р.) [10], «Урбанізація і злочинність» (Київ, 1996 р.) [11]. В опублікованій у 2003 р. монографії «Суспільство і злочинність» (Київ, 2003 р.) на основі статистичних даних про стан злочинності в Україні Шакуном В. І. наведено дані щодо стану та основних тенденцій злочинності в регіонах країни за 1992–2002 рр. [12, с. 727–735].

Заслужують на увагу й результати досліджень інших українських учених. До речі, у 1994 р. на основі аналізу статистичних даних про злочинність у регіонах України за 1972–1993 рр. Кулик А. Г. та Бобир В. І. виявили суттєві відмінності в коефіцієнтах злочинності між східними, західними та центральними регіонами країни. Вченими також були помічені суттєві відмінності в структурному розподілі злочинності між різними регіонами країни [13, с. 30–33, с. 174–185]. У ході подальших досліджень

тенденцій і закономірностей злочинності та окремих її видів Кулик А. Г. у роботі «Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання» (2011 р.) не обійшов увагою й проблеми особливостей територіальної розповсюдженості злочинності між регіонами країни [14, с. 41–48].

Значну увагу вивченню географії злочинності приділяла Батиргарєєва В. С. У своїй фундаментальній праці, присвяченій дослідженню феномена рецидивної злочинності, вчена аналізувала географію та топографію рецидивної злочинності, географію структурного розподілу рецидивної злочинності, географію інтенсивності та злочинної активності рецидивістів тощо [15, с. 178–186].

У науковій літературі географія злочинності визнається як така, що займається проблемами просторово-часового розподілу девіантності, делінквентності і злочинності (місця злочинів, місця проживання злочинців) у світі, частинах світу, у державах, великих містах, портових містах, міських районах (наприклад, у районах хрущоб) і у сільській місцевості. Вона також вивчає проблеми наявності відчуття безпеки, наприклад, питання страху населення перед злочинністю, проблему ставлення до юстиції, ризику стати жертвою злочинів. Вона вивчає вплив соціальної структури того або іншого району на рівень і характер злочинності, встановлює межі і напрямки переміщення злочинців (від місця проживання до місця злочину і шляхи повернення), вивчає регіональні відмінності у реакціях на злочинність [4, с. 202]. Географія злочинності вивчає просторово-часовий розподіл криміногенної обстановки на декількох ієрархічних рівнях: по-перше, на локальному (на рівні вулиці або району); по-друге, на регіональному (на рівні окремих елементів соціально-поселенських територіально-просторових одиниць – область, місто, село); по-третє, на глобальному рівні (рівень злочинності вивчається у різних країнах світу). Такий підхід дозволяє виявляти, з одного боку, загальні причини злочинності, які функціонують у світі, конкретній країні, у певних соціальних, економічних і географічних зонах, з іншого боку, регіональні особливості злочинності і її причини [16, с. 26]. Отже, категорію «географія злочинності» можна визнати універсальною і такою, що об'єднує у собі всі

терміни, які до неї нами розглядаються елементами нижчого порядку. Більше того, наукова категорія «географія злочинності» є історично сформованою, перевіреною практикою і такою, що довела свою теоретико-практичну значущість.

Дослідження проблематики географії злочинності у теперішній час набуло значного розвитку в США, Німеччині, Росії та інших країнах світу, в Україні на сьогодні відсутня загальновизнана концепція дослідження регіональної злочинності. У зарубіжних країнах, наприклад, щорічно виділяються багатомільйонні фінансові ресурси на подібні дослідження. Цією проблематикою займаються цілі науково-дослідні інститути. Багато в чому стабільність правопорядку в розвинених країнах досягається завдяки систематичному моніторингу змін стану злочинності у всіх частинах країни, шляхом відстеження закономірностей у змінах географічної картини злочинності. Важливість отримання знань про зміни в географії злочинності обумовлюється необхідністю підтримання правопорядку в країні. Такі знання мають не лише кримінологічне, а й велике соціальне та економічне значення. Оскільки територіальний розподіл злочинності є індикатором небезпеки, то він є барометром якості життя в населених пунктах; географія злочинності також враховується під час визначення вартості житла у районах міста; зазначена інформація слугує матеріальною складовою для ринку страхових компаній і т. ін.

За допомогою правильного використання сучасних географічних технологій правоохоронні органи України можуть вирішувати різні тактичні та стратегічні завдання з аналізу та протидії злочинності. По-перше, кримінологічні карти можуть використовуватися як інструмент аналітичної діяльності керівниками підрозділів поліції. Саме картографічна інформація дозволяє виявити взаємозв'язки між різними кримінологічними факторами (кримінальними, економічними, демографічними і т. ін.), відстежити систематичність злочинної діяльності, зафіксувати тривалість існування на карті тієї або іншої «кримінальної точки», виявити часові коливання статистичної інформації. По-друге, електронні кримінологічні карти можуть допомагати підтвердити або спростувати криміналістичні версії щодо використання злочинцями одних і тих же маршрутів пересування, способів вчинення злочинів,

місця проживання та схожості типів жертв вчинених злочинів. Потрете, електронні карти дозволяють робити висновки про результативність роботи територіальних підрозділів поліції, точніше здійснювати управління поліцейськими підрозділами, диференційовано підходити до планування заходів протидії злочинності. За змінами інтенсивності злочинності певних видів у тій або іншій територіально-просторовій системі, керівництво отримує цінну інформацію щодо ефективності роботи підлеглих; отримує можливість оперативно реагувати на негативні зміни у стані злочинності на конкретних ділянках; більш гнучко координувати розподіл кадрових та технічних ресурсів між окремими районами міста залежно від змін оперативної обстановки.

Висновки.

1. Категорію «географія злочинності» можна визнати універсальною і такою, що об'єднує у собі всі терміни, які до неї нами розглядалися елементами нижчого порядку. Наукова категорія «географія злочинності» є історично сформованою, перевіреною практикою і такою, що довела свою теоретико-практичну значущість.

2. Стабільність правопорядку в розвинених країнах світу досягається завдяки систематичному моніторингу змін географії злочинності у всіх частинах країни, шляхом відстеження закономірностей у змінах географічної картини злочинності на рівні вулиці, району, міста (селища), регіону (області) або країни.

3. Географічна інформація дозволяє виявити взаємозв'язки між різними кримінологічними факторами (кримінальними, економічними, демографічними і т. ін.), відстежити систематичність злочинної діяльності, зафіксувати тривалість існування на карті тієї або іншої «кримінальної точки», виявити часові коливання статистичної інформації.

4. Електронні кримінологічні карти можуть допомагати підтвердити або спростувати криміналістичні версії щодо використання злочинцями одних і тих же маршрутів пересування, способів вчинення злочинів, місця проживання та схожості типів жертв вчинених злочинів.

5. Електронні карти дозволяють робити висновки про результативність роботи територіальних підрозділів поліції, точніше

здійснювати управління поліцейськими підрозділами, диференційовано підходити до планування заходів протидії злочинності.

Список використаних джерел

1. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... д-р юрид. наук: спец. 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 515 с.
2. Кетле А. Социальная физика, или Опыт исследования о развитии человеческих способностей / под. ред. [и с предисл.] Русова А. Киев: Киевс. коммерч. ин-т, 1911–1913.
3. Кетле А. Социальная система: законы ею управляющие / пер. с фр. кн. Шаховской Л. Н. Санкт-Петербург: Н. Полякова и К, 1866. 311 с.
4. Шнайдер Г. Й. Криминология / под общ. ред. и с предисл. Иванова Л. О. Москва: Прогресс–Универс, 1994. 504 с.
5. Ломброзо Ч. Преступный человек / пер. с итал. Гордона Г. И. Москва: Мидгард, 2005. 877 с.
6. Шур Э. М. Наше преступное общество (социальные и правовые источники преступности в Америке / пер. с англ. Неподаева Ю. А.; с предисл. и под ред. Кудрявцева В. Н. Москва: Прогресс, 1977. 326 с.
7. Корниенко А. В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступности в регионе (по материалам Брянской области): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Рязань, 2005. 206 с.
8. Гладких В. И. Региональные особенности преступности в крупных и сверхкрупных городах и ее предупреждение органами внутренних дел: монография. Москва: ИЭП, 1999. 157 с.
9. Шакун В. І. Модель і критерії ефективності профілактики злочинів у великих містах України та за кордоном: навчально-практичний посібник. Київ: Вид-во Української академії внутрішніх справ, 1995. 32 с.
10. Шакун В. І. Інфраструктура міста і злочинність: навчально-практичний посібник. Київ: Вид-во Української академії внутрішніх справ, 1996. 19 с.
11. Шакун В. І. Урбанізація і злочинність: монографія. Київ: Видавництво Української академії внутрішніх справ, 1996. 256 с.
12. Шакун В. І. Суспільство і злочинність: монографія. Київ: Атіка, 2003. 784 с.
13. Кулик О. Г., Бобырь В. И. Общая тенденция преступности в Украине в 1972–1993 гг. и прогноз в ближайшие годы. *Бюллетень законодательства и юридической практики Украины*. 1994. № 2. С. 5–37; 134–185.
14. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 288 с.

15. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.

16. Немерюк Е. Е., Банников А. Ю., Маслов Н. В. География преступности несовершеннолетних (на примере Приволжского федерального округа). *Географический вестник*. 2014. № 2 (29). С. 26–33.

Бабенко А. Н.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ ПРЕСТУПНОСТИ: НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

В статье рассмотрена география преступности как составляющая науки криминологии, определяющая количественно-качественные параметры и особенности преступности в различных территориально-пространственных системах. Исследованы отдельные категории географии преступности в контексте их формирования в отдельных научных школах криминологии в Украине и зарубежных странах. Доказано значение географии преступности для формирования моделей и критериев эффективности профилактики преступлений в территориально-пространственных системах.

Ключевые слова: криминология, география преступности, территориально-пространственная система, количественно-качественные параметры преступности, эффективность профилактики преступлений.

Babenko A. M.

ACTUAL PROBLEMS OF GEOGRAPHY OF CRIME STUDYING: SOME ISSUES, CONCERNING THEORY AND PRACTICE

The article deals with the geography of crime as a component of the science of criminology, which determines quantitative and qualitative parameters and peculiarities of crime in different geographical and spatial systems. Separate categories of the geography of crime in the context of their forming in separate scientific schools of criminology in Ukraine and in foreign countries were investigated. The importance of the geography of crime for the forming the models and criteria of the effectiveness of crime prevention in territorial and spatial systems is proved.

The category «geography of crime» can be considered to be universal and one that includes all the terms that we regarded to be the elements of lower level. Scientific category «geography of crime» is a historically established, proven on practice and one that has proven its theoretical and practical importance. It is pointed out, that stability of Law and Order in the developed countries of the world is achieved through systematic monitoring of changes in geography of crime in all parts of the country, by monitoring the patterns in the changes of geographical picture of crime at the level of street, district, city region or country.

Key words: criminology, geography of crime, territorial and spatial system, quantitative and qualitative parameters of crime, effectiveness of crime prevention.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА КРИМІНАЛІСТИКИ. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.851.3

Остапчук Л. Г.,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ ЩОДО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СВІТЛІ ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ПРАВИЛ

У статті розглянуто правове регулювання змісту і виконання кримінального покарання у виді арешту щодо військовослужбовців і прогалини в кримінально-виконавчому і військовому законодавстві щодо виконання зазначеного виду покарання та його відповідність нормам міжнародного законодавства, зокрема, Європейським пенітенціарним правилам.

Ключові слова: засуджений, військовослужбовець, арешт, гауптвахта.

Постановка проблеми. Проблема виконання покарання була і залишається питанням, що привертає увагу широкого кола спеціалістів у сфері кримінального та кримінально-виконавчого права.

Це пояснюється тим, що наукове вивчення спірних питань виконання покарання може здійснювати позитивний вплив на процес виправлення та ресоціалізації засуджених. Покарання у виді арешту є новим видом кримінального покарання та малодослідженим з точки зору кримінально-виконавчого права, особливо стосовно певних категорій засуджених (неповнолітніх, військовослужбовців), що створює передумови для поглибленого вивчення нами цієї проблеми.

Метою статті є вивчення особливостей виконання покарання у виді арешту стосовно засуджених військовослужбовців шляхом зіставлення норм Європейських пенітенціарних правил з нормами вітчизняного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання законодавчого визначення і практичного застосування такого виду покарання як арешт, а також загальні проблеми вчення про покарання, що безпосередньо стосуються й арешту, досліджувалися в роботах відомих вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких праці: Авраменка А. М., Автухова К. А., Бадири В. А., Вартилицької І. В., Вербенського М. Г., Грищука В. К., Джужи О. М., Денисової Т. А., Колба О. Г., Корчинського В. О., Кудрявцева В. М., Келіна С. Г., Мельника М. І., Мацко А. С., Меркулової В. О., Степанюка А. Х., Трубникова В. М., Ткачової О. В., Фаренюка С. Я., Черкасова С. В., Черненко Н. П., Шинкарьова Ю. В. та ін.

У сучасній українській кримінально-правовій та кримінологічній науці деякі питання покарання у виді арешту були предметом дисертаційного дослідження Черкасова С. В. «Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання» (2006 р.), Шинкарьова Ю. В. «Арешт як вид кримінального покарання та особливості правового регулювання його виконання та вибування» (2007 р.). Науковий внесок цих учених у розробку цього виду покарання є досить вагомий, він суттєво збагатив кримінальну та кримінологічну науку, має значну прикладну цінність. Однак їхні праці стосувалися лише окремих питань теорії кримінального права і науки кримінології.

На сучасному етапі реформування Державної пенітенціарної служби України залишається значне коло питань, що стосуються самої процедури (механізму) виконання покарання у виді арешту стосовно засуджених військовослужбовців, а від ступеня наукової розробленості визначеного питання значною мірою залежить і адекватність законодавчого врегулювання цього виду покарання та ефективність його практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. Покарання у виді арешту законодавець відносить до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, що полягає відповідно до ч. 1 ст. 60 Кримінального кодексу України (КК України) у триманні засудженого в умовах ізоляції на строк від одного до шести місяців. Досліджуваний вид кримінального покарання щодо військовослужбовців має свою специфіку, оскільки військовослужбовці відбувають покарання безпосередньо під час проходження військової служби. Тому у процесі

відбування покарання у виді арешту засуджені військовослужбовці не втрачають свого спеціального статусу.

Оскільки теорія кримінального права України та судова практика раніше не знали такого виду кримінального покарання як арешт, то мають певний інтерес особливості його застосування щодо військовослужбовців, особливо відповідність норм вітчизняного законодавства нормам міжнародного права.

Безпосередньо сам порядок виконання цього виду покарання щодо військовослужбовців регламентований ст. 55 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК України), в якій зазначається, що засуджені військовослужбовці відбувають покарання у виді арешту не в арештному домі, а на гауптвахті.

Якщо звернутися до словника, то можна знайти визначення цього поняття: «Гауптвахта – місце в армії, де примусово утримують військовиків-порушників військової дисципліни» [1]. У свою чергу, в Інструкції про порядок і умови тримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців, що затверджена наказом Міністерства оборони України № 656 від 26.09.2013 року, наведено дещо інше визначення поняття гауптвахти, що більш влучно розкриває його зміст, а саме: це спеціальне приміщення, яке обладнано в органах управління Служби правопорядку (підрозділах Служби правопорядку) з метою виконання покарання для військовослужбовців та військовозобов'язаних, засуджених до арешту, військовослужбовців і військовозобов'язаних, заарештованих в адміністративному порядку, тримання узятих під варту та затриманих військовослужбовців і військовозобов'язаних, або приміщення (намет), яке може тимчасово обладнуватися на полігонах, у навчальних центрах та районах виконання Збройними силами України завдань за призначенням. Гауптвахта є досить специфічним закладом, що забезпечує перш за все виконання покарання для засуджених військовослужбовців та військовозобов'язаних, засуджених до арешту. Перебувати на гауптвахті можуть тільки засуджені та затримані військовослужбовці. Порядок тримання на гауптвахті чітко регламентований Законом України «Про статут гарнізонної та вартової служби Збройних сил України».

Необхідно звернути увагу на те, що в основу Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-

виконавчої служби України, затвердженої Указом Президента України № 631/2012 від 8.11.2012 року, покладені вимоги міжнародних стандартів щодо поводження із засудженими, зокрема положення Європейських пенітенціарних правил (Рекомендація № R (2006) 2 Комітету Міністрів держав-учасниць), прийняті Комітетом Міністрів 11 січня 2006 року на 952-й зустрічі заступників Міністрів.

Серед основних проблем законодавства України, що регламентує правовий порядок виконання та відбування покарання у виді арешту засудженими військовослужбовцями, можна визначити його невідповідність міжнародним стандартам. Таким міжнародно-правовим актом, зокрема, є Європейські пенітенціарні правила (ЄПП).

Зіставлення норм вітчизняного законодавства та Правил варто розпочати з прийому засудженого військовослужбовця на гауптвахту, що проводиться відповідно до ст. 8 Додатка 12 до Статуту гарнізонної та вартової служби «Про гауптвахту». Прийняття військовослужбовців, засуджених до арешту, на гауптвахту Служби правопорядку здійснює начальник органу управління Служби правопорядку в гарнізоні або його заступник разом з начальником гауптвахти Служби правопорядку на гауптвахті у спеціально обладнаній кімнаті. Усі військовослужбовці, засуджені до арешту, які прибули на гауптвахту, підлягають обов'язковому медичному огляду. Організація медичного огляду та надання медичної допомоги покладається на начальника медичної служби гарнізону. Відповідна норма міститься у Правилі № 15 ЄПП. Про захворілих військовослужбовців начальник гауптвахти повідомляє начальнику медичної служби гарнізону, який здійснює заходи щодо надання медичної допомоги такому засудженому. Про скарги військовослужбовців, які перебувають на гауптвахті, про стан їхнього здоров'я начальник варти при гауптвахті зобов'язаний повідомити начальнику гауптвахти. Поняття лікарської таємниці у цьому випадку відсутнє. Посади штатних лікарів при гауптвахті відсутні, що є порушенням Правил № 41 ЄПП. Порядок госпіталізації засуджених військовослужбовців, які відбувають покарання у виді арешту, не врегульований законодавцем, що суперечить Правилу № 46

ЄПП. У разі звільнення засудженого після відбуття покарання у виді арешту медичний огляд не проводиться, що не відповідає Правилу № 33.6 ЄПП.

Також відповідно до Правила № 18.8 п. а ЄПП передбачено роздільне тримання підслідних від засуджених, чоловіків – окремо від жінок, а молодих ув'язнених – окремо від ув'язнених старшого віку. А ч. 2 статті 55 КВК України передбачає дещо інший розподіл засуджених до арешту військовослужбовців, зокрема, засуджені військовослужбовці з числа офіцерського складу розміщуються окремо від інших категорій військовослужбовців; засуджені військовослужбовці, які мають звання прапорщиків, мічманів, сержантів і старшин, окремо від військовослужбовців рядового складу; засуджені військовослужбовці, які проходять службу за призовом, окремо від засуджених військовослужбовців, які проходять службу за контрактом. Про окреме утримання чоловіків від жінок мова взагалі не йде, хоча у Збройних силах України проходять службу військовослужбовці-жінки. Про залучення до несення вартової служби осіб жіночої статі у законодавстві не зазначається, тому і виконання покарання у виді арешту щодо засуджених жінок-військовослужбовців є проблематичним (проведення особистого огляду), беззаперечно, ця норма суперечить Правилу № 54.5 ЄПП, в якому зазначено, що особистий огляд засуджених повинен проводити тільки персонал гауптвахти тієї ж статі.

Відповідно до Правила № 24.9 ЄПП під час прийому ув'язненого до пенітенціарної установи, смерті або тяжкій хворобі та під час отримання ним важкої травми або доправлення ув'язненого до лікарні адміністрація мусить, якщо тільки ув'язнений не забажає не робити цього, негайно поінформувати про це дружину (чоловіка) або партнера ув'язненого, або, якщо ув'язнений не одружений, найближчого родича або іншу особу, раніше визначену ув'язненим. Під час виконання арешту щодо засудженого військовослужбовця ні командування військової частини, ні начальник гауптвахти не повинен повідомляти про це родичам засудженого військовослужбовця.

Про зміну свого правового становища та своє місцезнаходження засуджений військовослужбовець може повідомити своїм родичам і близьким поштою. Розділ 8 Інструкції про порядок і

умови тримання засуджених, узятих під варту та затриманих військовослужбовців, передбачає, що засуджений військовослужбовець має право вести телефонні розмови з особами, які перебувають поза межами гауптвахти, користуватися глобальною мережею Інтернет, але хто і яким чином буде організовувати такі розмови законодавцем не визначено. Таким чином, Правило 24.9 ЄПП під час виконання арешту щодо засудженого військовослужбовця в цей час не виконується.

Правило 31.5 ЄПП передбачає, що з урахуванням вимог гігієни, порядку та безпеки засуджений може купувати або в інший спосіб придбати для особистого користування товари, включаючи харчі та напої, за цінами, які не перевищують надмірно ціни на аналогічні товари на волі. Частина 7 ст. 55 КВК України визначає, що засудженим військовослужбовцям під час відбування покарання у виді арешту виплачується оклад за військове звання, але порядок придбання ними товарів для особистого користування не передбачений КВК України.

У Правилі № 71 ЄПП зазначено, що за пенітенціарні установи повинні відповідати органи державної влади, не підпорядковані військовому відомству, поліції або карному розшуку, натовість гауптвахти, де відбувають покарання у виді арешту засуджені військовослужбовці, входять до складу Збройних сил Міністерства оборони України.

Правило № 76 ЄПП передбачає, що персонал повинен ретельно підбиратися, мати належну підготовку, яка повинна надаватися як на початку, так і надалі, оплачуватися на рівні фахівців і мати статус, який поважається в громадянському суспільстві. Відповідно до Правилу № 81 ЄПП перед тим, як персонал стане до своїх обов'язків, він має пройти курс підготовки з виконання загальних і конкретних обов'язків та мусить здати теоретичний і практичний іспити, а курс підготовки всіх працівників має включати вивчення міжнародних і регіональних документів та норм у сфері прав людини, особливо Європейської конвенції з прав людини та Європейської конвенції із запобігання катуванням та нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, а також вивчення застосування вимог Європейських пенітенціарних правил. Порівнюючи вітчизняне та міжнародне

законодавство, можна з упевненістю сказати, що ця норма не працює. Підбір та підготовка персоналу гауптвахти нині відбувається згідно зі Статутом гарнізонної та вартової служби Збройних сил України. Начальники гарнізонних гауптвахт призначаються наказом командувача військ оперативного командування, кваліфікаційних екзаменів для них не передбачено. Навчання вартових здійснюється відповідно до Статуту гарнізонної та вартової служб Збройних сил України, що передбачає вивчення особовим складом варти своїх обов'язків, проходження теоретичного та практичного інструктажу.

Також відповідно до Правила № 85 ЄПП чоловіки і жінки мають бути збалансовано представлені у штатному розписі пенітенціарної установи, на жаль, можна констатувати факт невідповідності персоналу гауптвахт вимогам Європейських пенітенціарних правил.

Висновки. Таким чином, законодавче регулювання і практична діяльність гауптвахт щодо виконання покарання у виді арешту щодо засуджених військовослужбовців багато в чому суперечать нормам міжнародного законодавства. Тому проведення реформ у пенітенціарній сфері є надзвичайно доречним на цей час. Перш за все необхідно привести військові пенітенціарні установи у відповідність до вимог міжнародно-правових актів, що визначають правила поведіння із засудженими та ув'язненими, адже більшість із них мають не рекомендаційний, а обов'язковий характер.

Список використаних джерел

1. Ахметшин Х. М. Специальные виды уголовного наказания, применяемые к военнослужащим. Москва: ВПА, 1973. 174 с.
2. Военный энциклопедический словарь / редкол.: Горкин А. П., Золотарков В. А. и др. Москва: Рипол Классик, 2002. 1664 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: науково-практичний коментар / Степанюк А. Х., Яковець І. С.; за заг. ред. Степанюка А. Х. 2-ге, доповн. і переробл. Харків: Одісей, 2008. 560 с.
4. Про дисциплінарний статут Збройних сил України: Закон України від 24.03.1999 р., № 549-14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/551-14> (дата звернення: 13.11.2017).
5. Про Статут гарнізонної та вартової служби Збройних сил України: Закон України від 24.03.1999 р., № 550-14. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/550-14> (дата звернення: 13.11.2017).

Остапчук Л. Г.

ИСПОЛНЕНИЕ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ АРЕСТА ОТНОСИТЕЛЬНО ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В СВЕТЕ ТРЕБОВАНИЙ ЕВРОПЕЙСКИХ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ ПРАВИЛ

В статье рассмотрено правовое регулирование содержания и исполнения уголовного наказания в виде ареста относительно военнослужащих и пробелы в уголовно-исполнительном и военном законодательстве по выполнению указанного вида наказания и его соответствие нормам международного законодательства, в частности Европейским пенитенциарным правилам.

Ключевые слова: осужденный, военнослужащий, арест, гауптвахта.

Ostapchiuk L. H.

THE EUROPEAN PENITENTIARY REGULATIONZ AS TO THE ARREST OF SERVICEMEN

The author considers that the investigated criminal penalty applied to servicemen has its peculiarities, as servicemen serve their sentence while being in the army, so arrested servicemen are not deprived of their special status that is regulated by the departmental nominative and legal acts.

The author states that as Criminal Law theory of Ukraine and judicial practice has never dealt with such criminal punishment as arrest so the correspondence of national norms of legislature to norms of International law is of great interest to lawyers.

Among the main issues of legislature in Ukraine regulate legal rules dealing with arrest one can define its discrepancy between the European penitentiary regulations and national ones.

The author focuses on the norms that assure the right to health care, the right to buy food and articles of top priorities, the right to have sits with relatives and close friends, the right to make telephone calls, the right to be kept in custody with the convicts of the same sex, the right to be treated with respect to person's dignity for the convicted servicemen.

The author marks that it is a good experience to involve a highly qualified staff in work with convicted servicemen. This staff should be selected properly, they should have appropriate training, wages and the status that is respected by the community.

The author considers that legislative regulation and practical activity of guardroom dealing with the arrest of servicemen is at variance with norms of international legislature. That is why carrying out the reforms in the penitentiary service is urgent nowadays. First of all it is necessary to bring military penitentiary institutions into accordance with international legal acts that define the rules of treatment convicts and inmates as most of them have a reference and an obligatory character.

Key words: convicted, a serviceman, an arrest, a guardroom, penitentiary service.

УДК 343.22:343.412:004.056

Радутний О. Е.,

доктор філософії з юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права № 1,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПРОСТИТУЦІЯ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ (КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВПЛИВ НА ОКРЕМІ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНІ ВИКЛИКИ)

У статті досліджено питання інформаційної безпеки, ослаблення підґрунтя проституції та пов'язаної з нею злочинної діяльності (створення або утримання місць розпусти і звідництва, сутенерство, втягнення особи в заняття проституцією, торгівля людьми, експлуатація дітей, розбещення неповнолітніх тощо) завдяки зануренню широких верств споживачів у віртуальні світи штучного інтелекту, визнання останнього суб'єктом кримінально-правових правовідносин.

Ключові слова: штучний інтелект, проституція, об'єкт робототехніки, суб'єкт правовідносин, електронна особа.

Постановка проблеми. Розвиток сучасних технологій, зокрема, штучного інтелекту, мимохіть надає несподівану підказку з питання ослаблення підґрунтя проституції, її моральної оцінки (осуду чи схвалення), нормативної заборони (ст. 181-1 КУпАП), кримінально-правової протидії, пов'язаної з нею діяльності (створення або утримання місць розпусти і звідництва (ст. 302 КК України), сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією (ст. 303 КК України) тощо) та інших суміжних проблем. Справа у тому, що невдовзі люди і роботи будуть конкурувати між собою на ринку праці [13], і перевага може бути надана саме віртуальному світові секс-індустрії, адже звичайний фізичний контакт практично завжди супроводжується ризиками венеричних та інших хвороб, кримінального впливу, стресовими ситуаціями, ширим або блюзнірським моральним осудом тощо. Але занурення у віртуальні світи, в яких буде панувати штучний інтелект, породжуватиме нові проблеми, в тому числі у сфері безпеки на фізичному та інформаційному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню захисту інформаційної безпеки приділяється належна увага у працях

Азарова Д. С., Андрушка П. П., Багрія-Шахматова Л. В., Берзіна П. С., Борисова В. І., Брижко В. М., Вехова В. Б., Герасіної Л. М., Грищука В. К., Дрьомова С. В., Калмикова Д. А., Карчевського М. В., Костенка О. М., Лащука Є. В., Лихової С. Я., Меркулової В. О., Музики А. А., Навроцького В. О., Нерсесян А. С., Панова М. І., Пономаренка Ю. А., Пилипчука В. Г., Савінової Н. А., Тація В. Я., Фріса П. Л., Хавронюка М. І., Харченко В. Б. та інших.

Проблемі проституції та пов'язаній з нею суспільно небезпечній поведінці (створення або утримання місць розпусти і звідництво, сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією, торгівля людьми, зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншою невиліковною інфекційною хворобою, зараження венеричною хворобою, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, експлуатація дітей, зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, розбещення неповнолітніх тощо) присвячено дослідження таких учених, як: Антонян Ю. М., Балакіревіч О. М., Бандурка І. О., Броннер В. М., Бурчак Ф. Г., Виговська А. В., Волженкін Б. В., Волков Н. Л., Габіані А. О., Гернет М. М., Гілінський Я. І., Глушков В. О., Даньшин І. М., Долгова А. І., Дорош Л. В., Єлістратов А. І., Іващенко В. О., Ігнатов О. М., Ісаєв М. О., Карпец І. І., Козак В. А., Коржанський М. Й., Кузнецова Н. Ф., Кучанська Л. С., Лопашенко Н. О., Манич О. Г., Мельник М. І., Надьон О. В., Орлеан А. М., Плотнікова А. В., Сердюк П. П., Станська А. А., Степанюк А. Х., Сучкова В. В., Фесенко Є. В., Уханова Н. В., Федик О. М., Філімонов В. Д., Фріс П. Л., Шакун В. І., Шевчук Т. А., Шлик С. В., Шпаков А. Є., Ярмиш Н. М., Яценко С. С. та інших.

Але на перетині двох зазначених проблем питання кримінально-правового характеру поки що не розглядалися.

Метою цієї статті є дослідження окремих питань інформаційної безпеки з огляду на поширення штучного інтелекту, еволюційного ослаблення підґрунтя проституції та пов'язаної з нею

злочинної діяльності (створення або утримання місць розпусти і звідництво, сутенерство, втягнення особи в заняття проституцією, торгівля людьми, експлуатація дітей, розбещення неповнолітніх тощо) завдяки зануренню широких верств споживачів у віртуальні світи, можливості та доцільності визнання штучного інтелекту, який втілений в об'єкти робототехніки, суб'єктом кримінально-правових та інших правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Так буває на кожному черговому оберті розвитку засобів виробництва та суспільних відносин (напр., під час переходу від переважного землеробства та кустарних промислів до індустріального виробництва, від індустріального суспільства до інформаційного тощо), що завдяки досягненням науково-технічного прогресу звичайний ринок праці невдовзі буде підірвано: розвиток технологій спричинить скорочення робочих місць, що призведе до широкомасштабних звільнень та потрапляння значної кількості людей на узбіччя економічних процесів, розрив між висококваліфікованими кадрами та іншими робітниками буде стрімко збільшуватися, суттєво зменшиться потребуваність багатьох спеціальностей (хоча, на противагу цьому, і виникнуть деякі нові), відпаде необхідність у залученні всього працездатного населення до загального виробничого процесу, але вивільнення часу не обов'язково передбачатиме для цих груп стабільний дохід і статок (напр., утримання з боку держави шляхом надання дотацій) тощо.

Високі технології проникають у всі сфери життя, легальні і нелегальні. На сучасний рівень розвитку науки і техніки спираються обидві сторони індустрії сексуальних послуг та розваг. Так, оператори цієї діяльності використовують у схемах взаємодії з клієнтами меседжер Telegram [16], сподіваючись на те, що він забезпечує таємницю спілкування. З іншого боку, бот¹, розроблений співробітниками Microsoft у вільний від роботи час та у межах благодійної ініціативи Project Intercept, спочатку вступає

---

¹Бот (робот, інтернет-бот, www-бот тощо; англ. *bot*, скорочення від англ. *robot*) – спеціальна програма, яка виконує автоматично або за певним розкладом конкретні дії в інтернет-просторі, як і звичайний користувач – фізична особа.

у спілкування з особами, які звертаються за онлайн-об'явами з надання сексуальних послуг, а потім після виявлення потенційного клієнта з наміром придбати секс-послугу висловлює останньому суворий запобіжний захід, що, на думку Роберта Бейзера (Robert Beiser), – виконавчого директора організації «Сіетл проти рабства» (Seattle Against Slavery) – здатне змінити точку зору окремих осіб на свою поведінку та відмовитися від порушення закону [4].

Крім того, ускладнення навколишнього світу та глобалізація усіх процесів у ньому змінюють традиційні норми моралі та стилю життя.

Так, незважаючи на суворі ісламські вимоги, Союз мусульман Казахстану і Мусульманський комітет з прав людини в Центральній Азії пропонують ввести в штат президента Нурсултана Назарбаєва поряд з персональним лікарем, перукарем, кухарем, візажистом, косметологом також і посаду персонального секс-секретаря, який буде опікуватися інтимною сферою життя голови держави [12].

За повідомленням ЗМІ [9], уряд Нідерландів не виступатиме проти практики оплати уроків водіння автомобіля інтимними послугами, оскільки в цьому випадку не йде мова про проституцію, адже подібні стосунки не супроводжуються передачею грошей. Міністр юстиції Ард ван дер Штейр і Міністр транспорту Мелані Шульц ван Хеген заявили, що така практика в цілому є небажаною, проте не може бути визнана не законною.

Раніше міжнародна правозахисна організація Amnesty International закликала всі країни до легалізації проституції, оскільки декриміналізація цієї сфери сприяє захисту прав жінок, виводячи їх з ізоляції і захищаючи від насильства та образ.

Можливо, підлягають певній переоцінці наукові та побутові погляди на «неприродний спосіб» задоволення статевих потреб (у складі злочинів, відповідальність за які передбачена ст. 152, 153 КК України), адже визнавати неприродним усе, крім місіонерської позиції, відкидати наднаціональні надбаня культури (в тому числі, такі як Тантра-йога, Камасутра, Дао любові, персько-

таджицький літературний пам'ятник Туті-наме, європейський Декамерон італійського письменника Джованні Боккаччо, китайський «Цзінь пін мей» («Квіти сливи в золотій вазі»), частково втрачену еротичну книгу епохи Відродження «Пози Аретіно», грецько-римську збірку віршів Книга Пріапа на честь однойменного бога, японські сексуальні практики йобаї, но-пан кісса, ню-тайморі, токудаші, шібарі тощо) та заперечувати прояви сексуальної свободи між людьми, які невимушено та свідомо дали згоду щодо певної поведінки та конкретних дій, є більш притаманним закритим (тоталітарним) суспільствам та відповідним їм державним утворенням.

Спируючись у питаннях моралі на компетентні джерела титульної релігії, вбачаються підстави дійти висновку про те, що проституцію, можливо, і необхідно схвалювати, адже: 1) ефективною і прийнятною є практика надання своєї дружини під виглядом сестри у шлюб з місцевим керівником найвищого рангу для отримання переваг та привілеїв, а потім з наступним її поверненням разом зі значними матеріальними здобутками внаслідок поставлення посадовця у незручне становище (Б. 20:2 – 20:11 – історія Аврама, Сари та фараона; Б. 26:7 – Іцхака та Ревеки); 2) у давньоізраїльському суспільстві блудниці охоронялися на законодавчому рівні (Третя книга царств 3:16–18), пророк Осія був одружений з блудницею Гомар (Ос. 1:2–3), послугами газьської повії користувався суддя-назарей Самсон (Суд. 16:1–3); 3) особа, яка займається проституцією, може мати переваги щодо потрапляння до раю – «Истинно говорю вам, что мытари и блудницы вперед вас идут в Царство Божие» (Мф. 21:31); 4) ерихонська блудниця Раав стала прославленою (в Євр. 11:31 вона згадується у списку героїв віри) та оголошеною «праведною на підставі своїх справ» (Іак. 2:24–26); 5) у Середньовіччі широко культивувався образ повії, яка щиро покаялася на кшталт Марії Магдалини або Марії Єгипетської, а християнський теолог і церковний діяч Августин Блаженний зазначав, що «устрани блудниц, и город придёт в смятение» тощо [14].

Таким чином, не повинен викликати моральний осуд або інші, зокрема, нормативні, заборони сексу у віртуальному вимірі, в тому числі з залученням можливостей штучного інтелекту.

За допомогою останнього немає потреби копіювати статевий акт винятково на фізіологічному рівні (так само як для підйому у повітря апарату, який є важчим за навколишнє середовище, не слід копіювати політ птахів шляхом штучного імітування крил та пір'я, адже більш ефективним є опанування самих принципів повітроплавання).

Так само для створення штучного інтелекту немає потреби штучно копіювати мозок людини, але необхідно з'ясувати відповідні принципи його діяльності та системної взаємодії з навколишнім інформаційним середовищем.

Для того, щоб отримувати сексуальне задоволення поза будь-яких натяків з боку закону, необхідно дослідити, виявити та втілити на практиці певні принципи впливу на відповідні рецептори тіла людини та ділянки головного мозку, в тому числі через симуляцію та за допомогою новітніх пристроїв і технологій, якими може опікуватися штучний інтелект.

Можливо припустити, що занурення у світ віртуального задоволення сексуальних потреб фактично підірве підґрунтя звичайної проституції. Це є безумовним кроком уперед на шляху подолання багатьох негативних явищ, які з нею пов'язані (причому, насильство та погроза ним, тіньова і злочинна діяльність, експлуатація, торгівля людьми, розбещення тощо). За допомогою цього стане можливим зменшити кримінальний та інший тиск на жінок та чоловіків, яких експлуатують у сфері секс-індустрії, одночасна легалізація проституції надасть можливості вільного виходу з цієї діяльності, як це має місце щодо інших професій, в цілому це призведе до відмови від застарілої ідеології, згідно з якою проституція розглядається суто як девіантна та аморальна поведінка [7], сприяє подоланню зайвого святенництва та живильного середовища злочинності.

Між тим самі віртуальні світи стануть більш захопливими, ніж реальне оточення людини на фізичному рівні [15]. Масове

використання доданої та віртуальної реальності (AR/VR) докорінно змінить ЗМІ, розваги та повсякденне життя, в тому числі й у сфері сексуальних стосунків, які стануть більш безпечними з медичної і соціальної точок зору.

Але розширення віртуального простору може бути пов'язане і з певними негативними явищами (напр., як вже згадані окремі шкідливі або болісні зміни на ринку праці, перегляд традиційних норм моралі, світогляду та стилів життя тощо).

Перша стурбованість полягає у наступному. Зазвичай доступ до досягнень науки і техніки розглядається як надбання. Спочатку цей доступ може бути вельми коштовним (як плата за мобільні телефони та стільниковий зв'язок на початку 90-х років минулого століття), втім надалі стає звичайним атрибутом життя (сьогодні важко навіть уявити дитину, яка не впорається з мобільним пристроєм). Але, з іншого боку, зміна форм та засобів спілкування (соціальні мережі, майданчики для обговорення, багатоадресні швидкісні відправлення тощо) вже призводить до накопичення відомостей про кожну конкретну особу та будь-яку подію, тим самим зменшуючи обсяг поняття приватності. Вільний доступ до значного обсягу відомостей та інформаційні потоки збільшують обізнаність про нерівність можливостей та приховані схеми перерозподілу ресурсів, що утворюватиме підґрунтя для невдоволення та соціального вибуху. Поки що обмежений доступ до досягнень біології, фармакології та когнітивних галузей наук, що буде наслідком вияву можливостей для покращення пам'яті, зору, слуху, уваги та сили людини, збільшать відстань між заможними і бідними верствами населення. Тому як соціальний клапан (але за гроші кінцевих споживачів, які самі сплачуватимуть за своє придушення, як зараз добровільно розміщують інформацію про себе в соціальних мережах, купують смартфони з розпізнанням відбитків папілярних візерунків та пов'язані з ними пристрої для виміру серцебиття, тиску та інших показників життєдіяльності організму) буде запропоновано більш широкий доступ до віртуальних світів, у тому числі й у сфері сексуальних послуг та задоволення. Замож-

ні верстви самі зацікавлені в тому, щоб надати іншим новий спосіб для відволікання.

Друга стурбованість пов'язана з тим, що неминуче наближається час, коли людство буде поділяти середовище свого існування зі штучним інтелектом. Можливість створення штучного інтелекту, який дорівнює інтелекту людини або перевищує його, є доволі реальною та такою, що може бути досягнута у найближчі десятиріччя.

Так, сучасний комп'ютер проекту Busy Child працює зі швидкістю 36,8 петафлоп за секунду, тобто удвічі швидше, ніж мозок людини. Це стало можливим лише завдяки використанню штучного інтелекту, який переписує власну програму, адже на її новий варіант витрачається всього декілька хвилин, покращує код, знаходить і виправляє помилки, збільшує здатність до засвоєння знань, вирішення завдань і прийняття рішень, вимірює власний коефіцієнт інтелекту IQ за допомогою тестів тощо. Одного разу, передбачаючи швидкий інтелектуальний вибух, розробники спробували відімкнути суперкомп'ютер від мережі Інтернет з метою його ізолювання від зовнішнього світу, але невдовзі виявилось, що і в цьому стані він продовжував свій розвиток і через деякий час став розумнішим за людину в десять разів, а потім – в сто [8, с. 10]. У цьому експерименті людство вперше зіткнулося з розумом, що є більш потужним, ніж розум людини, який усвідомлює себе, готовий до самозбереження (в тому числі до уникнення вимкнення чи пошкодження) і до вчинення певних дій з метою доступу до енергії в тій формі, яку йому зручніше використовувати.

Розглядати такий штучний інтелект, у тому числі втілений в об'єкт робототехніки, як прилад або річ є необґрунтованим (хоч це й специфічно притаманне людині щодо всього іншого) та доволі необачним. Свого часу таке ставлення мало місце до рабів, кріпаків та інших верств населення, які розглядалися тільки як предмети в руках свого володаря. В США, де пік боротьби з расовою сегрегацією припав на нещодавні 1950–1960 рр., суспіль-

ство і досі сплачує моральний та матеріальний борг перед поколіннями вивезених африканців та їх нащадками.

Між тим штучний інтелект суттєво відрізняється від інших явищ та об'єктів. Дослідники Джордж Дайсон (George Dyson) [2] та Кевін Келлі (Kevin Kelly) [3] навіть висунули гіпотезу про те, що інформація є формою життя.

Визнання інших різновидів інтелекту, крім людського, нормативно закріплюють окремі країни світу. Так, в Індії дельфінів визнано «особистостями, які не належать до людського роду», у зв'язку з чим вони повинні мати свої власні особливі права, а заходи за участю дельфінів у дельфінаріях, акваріумах, океанаріумах нормативно заборонено [10].

У свою чергу, Європейський парламент прийняв на розгляд проект Резолюції про правовий статус роботів як «електронної особистості (електронної особи)» [5]. Проект Резолюції передбачає наділення роботів статусом «електронної особистості», яка має специфічні права та обов'язки. Вказана Резолюція має на меті регулювання правового статусу роботів у суспільстві людей [11].

Наділення штучного інтелекту статусом «електронної особи», скоріше за все, не повинне зустріти заперечень та неприйняття у сфері кримінально-правових правовідносин, спираючись на усталений підхід щодо визнання юридичної особи суб'єктом численних правовідносин, у тому числі кримінально-правових, а також на нормативне закріплення можливості застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (штраф, загальна конфіскація майна, ліквідація) на підставі положень ст. 96-3, 96-4, 96-6 Розділу XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» КК України.

У зв'язку з цим уже обговорюються питання про право штучного інтелекту, який втілений в об'єкт робототехніки, на відмову від надання сексуальних послуг та інші права, що є невід'ємними для особистості [6]. Це, безумовно, обачний, далекоглядний та гуманістичний підхід, на підставі якого можна розраховувати на відповідне ставлення штучного інтелекту до людства у цілому. Адже у відповідь на роздуми розробників про

штучний інтелект, останній витратитиме більш потужні ресурси на роздуми про них [1].

Це виводить на наступний етап аналізованої проблеми: захист людини від штучного інтелекту, який отримує можливість керувати сексуальною поведінкою людини та створювати певну залежність від наданих послуг.

Уже сьогодні є загрозливою проблема залежності від комп'ютерних ігор, соціальних мереж та іншого віртуального середовища, можливостей останнього щодо маніпулювання людиною.

Так, за допомогою BigData існує можливість зібрати значний обсяг інформації про окрему людину або будь-які більш-менш кількісні спільноти. Узагальнення великого обсягу статистичних даних та врахування індивідуальних потреб поступово обплутає кожного споживача павутинням залежності від віртуального задоволення сексуальних потреб за допомогою штучного інтелекту (не є принциповим, чи буде він втілений у такий об'єкт робототехніки як секс-лялька, або це буде система пристроїв для стимулювання мозку та рецепторів на тілі людини).

Ще одна стурбованість полягає у тому, що врешті-решт людина може втратити контроль над штучним інтелектом. Унаслідок можливості до саморозвитку штучний інтелект перетвориться в суперінтелект. В останнього з'являться свої власні потреби і цілі (він може бути менш людяним стосовно нас, ніж розумний прибулець з інших планет). Суперінтелект може спробувати використати людей проти їхньої волі, наприклад, з метою отримання доступу до ресурсів. Людина як система зручно згрупованих атомів, може зацікавити суперінтелект у ролі такого ресурсу. Несприйняття цих побоювань на серйозному рівні є показником того, наскільки людство сьогодні не є готовим до зустрічі з суперінтелектом і ще не буде готове багато років, але повинно навчитися тримати штучний інтелект під контролем.

У зв'язку з вищевикладеним виникає потреба визнання штучного інтелекту суб'єктом правовідносин, у тому числі кримінально-правових. Штучний інтелект, фізично втілений в об'єкт робототехніки, повинен розглядатися як суб'єкт правовідносин,

можливо, десь посередині між юридичними і фізичними особами, поєднуючи їх окремі риси з урахуванням відповідної специфіки.

У зв'язку з цим виявляється доволі можливою поява в КК України розділу під умовною назвою XIV-2 «Заходи кримінально-правового характеру щодо електронних осіб».

Висновки. Враховуючи вищевикладене, вбачаються підстави до таких висновків та деяких пропозицій: 1) віртуальні світи стануть більш захопливими, ніж звичайне життя людини; 2) надання широкого доступу до віртуальних світів, у тому числі у сфері сексуальних послуг та задоволення, у найближчі часи буде розглядатися як своєрідний соціальний клапан, що зменшить невдоволення від зростаючої відстані між заможними та незаможними верствами населення, але тим, кого намагаються приборкати, самим доведеться заробляти та витратити на новітні технології і пристрої; 3) світ віртуальних сексуальних стосунків утворить потужну конкуренцію звичайним формам проституції та пов'язаним з нею формам протиправної поведінки (зокрема, створенню або утриманню місць розпусти і звідництву між фізичними особами, сутенерству або втягненню фізичних осіб у заняття проституцією тощо); 4) звичайна проституція (незважаючи на те, чи буде вона легалізована) не зникне повністю, але позбавиться свого підґрунтя та значного попиту з боку споживачів; 5) віртуальним світом стане опікуватися штучний інтелект; 6) штучний інтелект може бути визнаний суб'єктом правовідносин, наділений правовим статусом «електронної особистості (електронної особи)»; 7) цілком реальною є перспектива застосування до штучного інтелекту заходів кримінально-правового характеру, поява у зв'язку з цим в Особливій частині КК України розділу під умовною назвою XIV-2 «Заходи кримінально-правового характеру щодо електронних осіб»; 8) людина повинна навчитися зберігати контроль над штучним інтелектом.

Розглянуті питання та надана їм авторська оцінка є дискусійними та відкритими для широкого обговорення з огляду на їх актуальність та важливість для забезпечення сталого розвитку суспільства і збереження людства.

Список використаних джерел

1. Barrat James. Our Final Invention: Artificial Intelligence and the End of the Human Era. URL: <http://www.tor.com/2013/09/20/our-final-invention-excerpt/>.
2. Dyson G. The birth of the computer. URL: https://www.ted.com/talks/george_dyson_at_the_birth_of_the_computer?language=ru#t-83137.
3. Kelly K. How technology evolves. URL: https://www.ted.com/talks/kevin_kelly_on_how_technology_evolves?language=ru.
4. Simonite T. Microsoft Chatbot Trolls Shoppers For Online Sex. URL: <https://www.wired.com/story/microsoft-chatbot-trolls-shoppers-for-online-sex/>.
5. Wakefield J. MEPs vote on robots' legal status - and if a kill switch is required. URL: <http://www.bbc.com/news/technology-38583360>.
6. Wakefield J. Sex robots: Experts debate the rise of the love droids. URL: <http://www.bbc.com/news/technology-38389862>.
7. Weitzer R. Legalizing Prostitution: From Illicit Vice to Lawful Business. New York: New York University Press. ix, 284 pp. / Annette Jolin // Book Review: Legalizing Prostitution: From Illicit Vice to Lawful Business. Criminal Justice and Behaviour. 2013. 40: 1178. URL: <http://cjb.sagepub.com/content/40/10/1178>.
8. Баррат Дж. Последнее изобретение человечества: искусственный интеллект и конец эры Homo sapiens. Москва: Альпина Нон-фикшн, 2015. 304 с.
9. Влада країни відмовилася визнати оплату уроків водіння інтимними послугами проституцією, оскільки такий розрахунок не передбачає грошей. *Закон і Бізнес*. 52 (1246) 26.12–08.01.2016. URL: http://zib.com.ua/ua/120718-ua_niderlandah_dozvolili_oplachuvati_uroki_vodinnya_seksom_.html.
10. Индия признала дельфинов личностями и запретила дельфинарии. URL: <http://econet.ru/articles/78180-indiya-priznala-delfinov-lichnostyami-i-zapretila-delfinariii>.
11. Коваль М. Электронная личность: зачем ЕС обсуждает права роботов. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/experts/2017/01/24/7060539/>.
12. Мусульмане Казахстана предлагают Назарбаеву занять секретаря. URL: <http://asiarussia.ru/news/13601/>.

13. Понзель М. Г. Люди и роботы: кому достанутся рабочие места. URL:

http://protokol.com.ua/ua/lyudi_ili_roboti_komu_dostanutsya_rabochie_mesta/.

14. Радутний О. Е. Інформаційне забезпечення легалізації проституції та декриміналізації окремої, пов'язаної з нею діяльності. *Інформація і право* / редкол.: Пилипчук В. Г. та ін. Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2016. № 2 (17). С. 147–157.

15. Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність юридичної особи стане кроком до закріплення віртуальності життєвого простору. URL: <http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/>.

16. Тайные секс-каналы в Telegram: IT-революция в мире борделей. URL: https://life.ru/t/%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%81/420300/tainye_sieks-kanaly_v_telegram_it-rievoliutsiia_v_mirie_bordieliei.

Радутный А. Э.

ПРОСТИТУЦИЯ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ (УГОЛОВНО-ПРАВОВОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ОТДЕЛЬНЫЕ ОБЩЕСТВЕННО ОПАСНЫЕ ВЫЗОВЫ)

В статье рассмотрены вопросы информационной безопасности, ослабления предпосылок проституции и связанной с ней преступной деятельности (организация или содержание мест разврата и сводничество, сутенерство, вовлечение в занятие проституцией, торговля людьми, эксплуатация детей, разращение несовершеннолетних и т. п.) благодаря погружению широких масс пользователей в виртуальные миры искусственного интеллекта, признание последнего субъектом уголовно-правовых отношений.

Ключевые слова: искусственный интеллект, проституция, объект роботехники, субъект правоотношений, электронное лицо.

Radutniy O. E.

PROSTITUTION AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE (CRIMINAL-LEGAL INFLUENCE ON SOME SOCIALDANGEROUS ENCROACHMENT)

The report deals with issues of information security, weakening of the preconditions of prostitution and related criminal activities (creation or maintenance of places of debauchery and pimping, pimping, involvement in prostitution, trafficking in human beings, exploitation of children, corruption of minors, etc.) due to immersion of broad masses of customers in the virtual worlds of artificial intelligence, the recognition of the artificial intelligence as subject of criminal law relations.

The following conclusions and suggestions were grounded: 1) the virtual worlds will become more exciting than the ordinary human life; 2) the provision of widespread access to virtual worlds, including in the field of sexual services and pleasure, will be considered as a kind of social valve in the nearest future, which will reduce dissatisfaction with the growing gap between the rich and the poor; 3) the world of virtual sexual relations creates a powerful competition with the usual forms of prostitution and related forms of misconduct (in particular, the creation or maintenance of places of infertility and intercourse between individuals, the pimping or the involvement of individuals in prostitution, etc.); 4) ordinary prostitution (regardless of whether it will be legalized) will not disappear completely but will eliminate its underlying reason and considerable demand from consumers; 5) the virtual world will be cared for artificial intelligence; 6) artificial intelligence may be known by the subject of legal relationship, endowed with the legal status of «electronic person (electronic person)»; 7) the prospect of application of criminal-law measures to artificial intelligence is quite realistic; the appearance in this regard of the section under the conditional name XIV-2 «Measures of criminal-law nature concerning electronic entities» in the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; 8) A person must learn to maintain control over the intellectual intelligence.

Key words: *artificial intelligence, prostitution, object of robotics, subject of legal relations, electronic person.*

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Пузирьов М. С.,

кандидат юридичних наук,

головний науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів

АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ: ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ – МІЖНАРОДНА НАУКОВА СПІВПРАЦЯ

Поступальний розвиток правової науки у XXI столітті неможливо уявити без міжнародної співпраці навчальних закладів, наукових установ та правозастосовних інституцій.

Академія Державної пенітенціарної служби як флагман вітчизняної галузевої освіти за напрямом підготовки фахівців для органів і установ виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України презентує себе не лише на вітчизняній, а й міжнародній освітньо-науковій арені.

Так, з метою розширення міжнародної наукової співпраці 6–7 жовтня 2017 року науково-педагогічні працівники Академії Державної пенітенціарної служби – помічник ректора з наукової та науково-методичної роботи, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України Денисова Тетяна Андріївна, завідувач кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, доктор юридичних наук, професор Денисов Сергій Федорович та головний науковий співробітник науково-дослідного центру з питань діяльності органів та установ ДКВС України, кандидат юридичних наук Пузирьов Михайло Сергійович – брали участь у роботі міжнародної науково-практичної конференції «Традиції та інновації у праві» (м. Новополицьк, Республіка Білорусь), присвяченої 20-річчю юридичного факультету та 50-річчю Полоцького державного університету.

У заході взяли участь близько 300 юристів-практиків і вчених, які представляють освітні та наукові організації Білорусі, України, Литви, Німеччини, Швеції та інших країн.

У процесі дводенної роботи конференції обговорювалися актуальні проблеми теорії та історії держави і права, конституційного й міжнародного права, цивільного права; проблеми нормотворчості та правозастосування у сфері охорони навколишнього середовища; проблеми кримінального права в умовах трансформації соціального простору; теоретичні і практичні аспекти інновацій у сфері правоохоронної діяльності; правові та кримінологічні аспекти охорони й захисту інтересів сім'ї та неповнолітніх.

У рамках пленарного засідання та секційних платформ науково-педагогічні працівники Академії Державної пенітенціарної служби у своїх доповідях розкрили традиції і сучасні тенденції розвитку кримінологічної науки, представили міжнародній науковій спільноті сучасний стан розвитку кримінально-виконавчого законодавства України в контексті адаптації до європейських пенітенціарних стандартів, висвітлили багато інших проблем правоохоронної теорії і практики.

Жваві дискусії, що розгорнулися навколо доповідей науково-педагогічних працівників Академії, дозволили порушити багато проблем у галузі кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології України, Білорусі та інших країн, представлених на міжнародній конференції. Обмін думками між учасниками наукового заходу заклав основу для подальших наукових розвідок за відповідними напрямками, надав змогу налагодити та розширити професійні зв'язки між вітчизняними й зарубіжними вченими.

У ході роботи конференції обговорено перспективні напрями розвитку двостороннього співробітництва між Академією Державної пенітенціарної служби та Полоцьким державним університетом у науково-дослідній, навчально-виховній та суспільно-культурній діяльності, що передбачатиме обмін науково-педагогічними працівниками для участі у проведенні спільних наукових семінарів, круглих столів, науково-практичних конференцій, симпозіумів.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК СІВЕРЩИНИ.
СЕРІЯ: ПРАВО**

**НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
№ 2 (2)**

Відповідальні за випуск

Доній Н. Є.,
Пекарчук В. М.

Коректор

Лях Ю. С.,
Сила Л. М.

Комп'ютерна верстка і макетування

Олефіренко В. М.

За достовірність інформації в статтях
відповідальність несуть автори публікацій.

Підписано до друку 30.12.2017 р. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 12,32.
Тираж 100 пр. Зам. № 07/18.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.